

TÉRKÉPVILÁG

1993/1

nulmányútjai és szolgálati útjai (Liverpooltól Konstantinápolyig, Lipcsétől Máltáig) mellett nagy hazánkat is bejárta. Az Al-dunai Széchenyi-út ugyan víz alá került, a tiszai út is csonka, de ez utóbbi centenáriumán Széchenyi hálafájára bevágták az emlékezet rovását, az emlékhajóutat Kállay Miklós földművelésügyi minisztersége alatt megismételték. Hiányzik Rómer Flóris, aki országszerte nagy utakat tett meg műemléki felvételezés céljából, de a Bakony eldugott falvait is rendre bejárta. Divald Kornél 14 vármegyében kutatta a magyar építészeti hagyatékot, bejárta a felvidék minden zugát. Bartók Béla 332 helységben helyszínelte a népe-

Keresztes István tanár, az illusztris vendég

nei dallamok gyűjtésekor, földi maradványainak hazahozatala is emlékezetre méltó esemény volt, a Queen Elizabeth 2 tengerjáró hajó indulásnapján postabélyegzőjével ellátott emlékkönyvet is kiadtak róla. És Farkas Bertalan úrhajós, aki a földet kerülte meg. Mely kisállam tud elsőbb úrhajóst felmutatni? Igaz a szerkesztő megmagyarázza, indokolja hiányukat.

Sorozatban találunk viszont könyvtárakban szorgalmasan búvárkodó szakírókat, barlagkutatókat, földmérőket, finn-ugor-nyelvészt, klasszika-filológust stb. Ők ráadásul kerültek a lexikonba.

Szakterületünkre térve, a függelékben 13 mérnököt és 23 térképészt találunk. Köztük is van ráadás bőven. Aszalay idegenvezetőként (Kiss Lajos szerint: muszkavezetőként) érdemelte ki felvételét. Balla és Huszár mérnökök, de Széchenyi meghívott útítársai; Beszedes és Vásárhelyi mellett úgyszólván minden földmérő "utazott". A többiekkel tehát adós maradt a lexikon. A professzorok (Hevenes, Budai Ézsaiás) besorolása is vitatható. Bendefy Laci bácsi "utazási irodalommal foglalkozó kutató" besorolást kapott, pedig majd odaveszett a Líbiai-sivatagban. Irmédi-Molnár Lászlónál éppen az orosz hadifogságból való menekülés, a szibériai-távolkeleti út ment feledésbe. Takács Jóska bácsi kivétel, őt Érden helyezték örök nyugalomba. Karacs Ferenc részletei fölé hajolva legfeljebb gondolatban utazgathattott. Zsámboki (nem Zsámboky) már 1566-ban kiadta a kiegészített Lázár-térképet, az azonban nem mondható, hogy az 1571-es térkép "Lázár deák térképének magyaros névírású, javított másolata". Magyar volt az eredetiben is. Lázár deák, alias "nemes myttai Rosen Mihály" életrajza jócskán elavult, már 1981-ben (Geod. Kart. 5. 367. old.) kimutattam, hogy nem más ő, mint a sávniki apát, aki 1542-ben halt meg. Arról pedig hogy "Wolfgang Lazius világhírű osztrák térképész az egyik művében" nevezte Lázárt magyarnak, szelíd főparancsnokom hasonló tájékozottsága jut eszembe, aki Anonymus egyik művéből tudott idézni.

Teleki Pál gróf életrajzából hiányolom a térképészeti tevékenység kiemelését, nevét a térképészek felsorolásában dőlt betűs felírással pótoltam saját példányomban. A pályatévészett Sartory József (1753–1838. január 18. Eger) bányamérnöksége és eszményi térképe még tisztázásra és magyarázatra szorul. Földmérőnek venném, mint Kalmár Sándort, aki ugyan nem mondható matematikusnak, nem irányí-

totta az adriai part térképezési munkálatait és nem volt K.u.K. Militargeographisches Institut vezetője.

A rendkívül gazdag eredeti alapanyagokkal összeállított életrajzi lexikon a kutatók és az érdeklődők nagy nyeresége. A közelmúlt torzításoktól dagadó, de nagyrészt hasznavehetetlen munkái között dicséretesen oldotta meg az áttérést. Elavult részleteivel és szerkesztésével ugyan okoz némi zavart, de ez a következő átdolgozott kiadásban könnyen megoldható. Magam a legnagyobb örömmel fogadtam, birtokomba vettem és címét máris átjavítottam: Magyar felfedezők és geográfusok lexikona.

Hrenkó Pál

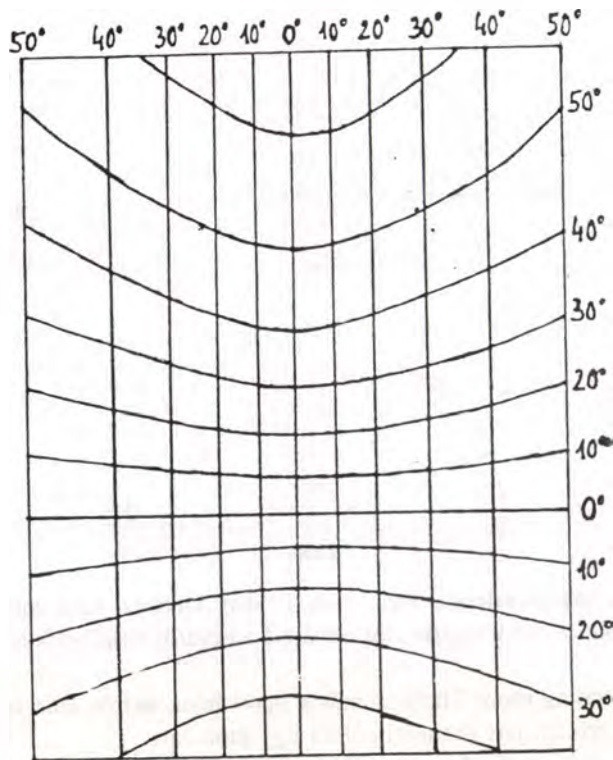
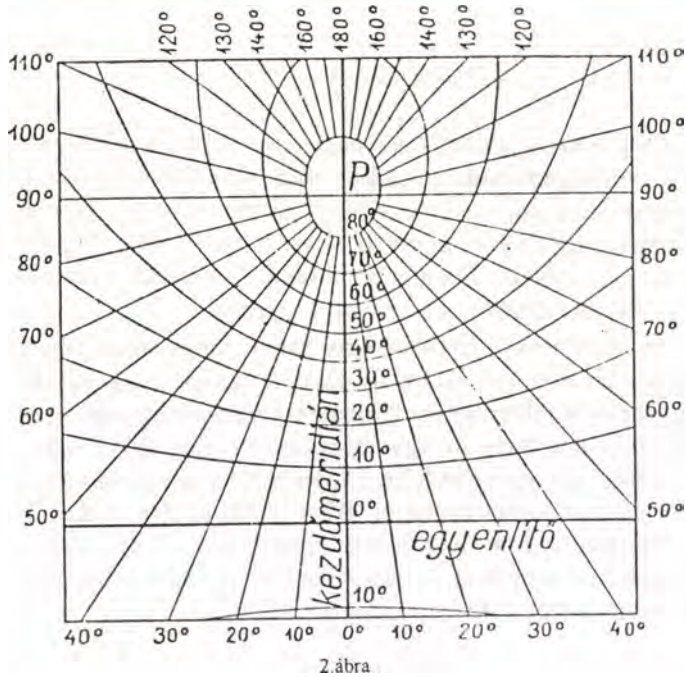
Címloldal: Csonka-Magyarország áttekinthető térképe (részlet) Dr. Kiss Lajos cikkéhez

Hátsó borító: A Pilis és Dobogókő térképe. Turistaság és Alpinizmus kiadása. 1920. (Részlet) Hrenkó Pál cikkéhez.

TÉRKÉPVILÁG A Magyar Térképbarátok Társulatának lapja. Szerkeszti és a kiadásért felel Skerletz Iván. Szerkesztőség: 1013 Budapest, Roham u.3. Megjelenik évente kettő alkalommal. Az előállítás ideje: 1993. november. ISSN 1217-0313 Készült a Kvalitás Nyomdában

másunk szerint már földrajzi szélesség meghatározást is végzett.

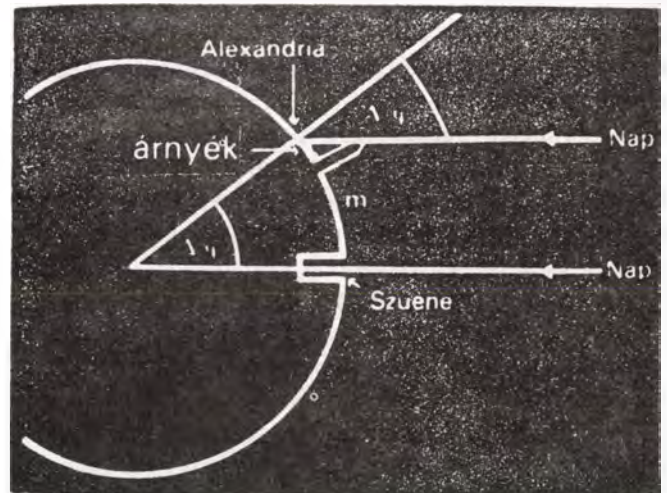
Pytheasz Kr. e. 340 körül meghatározta Massilia (a mai Marseille) földrajzi szélességét.

Dikaiarkhosz Arisztotelész tanítványa, Kr. e. 300 körül Rhodosz térképén elsőnek rajzolt koordináta tengelykeresztet, mégpedig a ma is szokásos észak-déli és nyugat-keleti irányban.

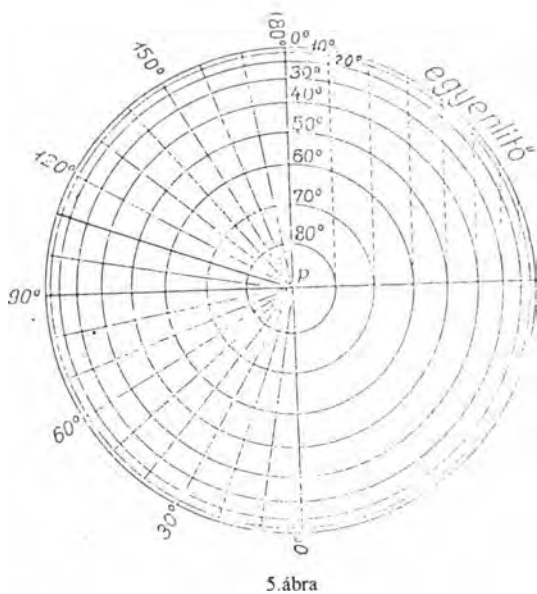
Arisztarkhosz (Kr. e. 320–250) elméletét, mely szerint A Föld a Nap körül kerin, Arkhimédesz (Kr. e. 287–212) írásaiból ismerjük. Arisztarkhosz a naprendszer elrendezésére és méreteire vonatkozó megállapításokat is tett, amelyek arányaikban inkább megfelelnek mai ismeretünknek mint méreteikben.

Eratoszthenész (Kr. e. 276–194) volt ismereteink szerint az első, aki a Föld méreteit meghatározta. Alexandriában élt és azt tapasztalta, hogy a Nap a napéjegyenlőség napján nem süt be a kútba, míg Alexandriától délre a Ráktérítő közelében lévő Szüenében (a mai Asszuán) ugyanakkor pontosan besüt a kút aljába 4. ábra. A két beesési szög közötti különbség a Föld gömbalakja miatt jön létre, s ha ezt a szögműködést és a két pont távolságát megmérjük, meghatározható a Föld kerülete. Ugyanis $\Delta\varphi$ annyiad része a Föld kerületéhez tartozó 360° -nak, mint ahányad része a $\Delta\varphi$ szöghöz tartozó ívdarab a Föld kerületének. Eratoszthenész a szöveget megmérte, és a 360° $1/50$ részének találta. A távolságot a karavánok útjából számította ki: azt vette figyelembe, hogy a két város közti utat hány nap alatt tették meg a karavánok, s egy nap alatt milyen távot járhattak be az akkori mértékegységben a stadionban. Az eredmény 5000 stadion volt. Mai mértékegységben kifejezni nehéz, mert a stadionra különböző adataink vannak: 1 stadion = 165, 178,

185, 192, 210 m, aszerint, hogy melyik görög vidéken használták. Ezek szerint 825 és 1050 km közötti hosszra tehető a Föld kerületének 50-ed része Eratoszthenész szerint, így a teljes kerület 41 250–52 500 km a ma helyesnek tartott 40 010 km helyett. Nagyságrendileg helyes érték, s a nagyobb méret is 31%-kal, míg a legkisebb csak 3%-kal tér el a helyestől. Eratoszthenész világtérképet is szerkesztett, amely sajnos nem maradt ránk.

Apollóniosz (Kr. e. 250–170) a Hold ábrázolására a sarki ortografikus vetületet használta (5. ábra). Ennél a vetületnél a vetítési sugarak párhuzamosak egymással, s olyan képet ad, mintha a végtelenből szemlélnénk az égitesteket. A 6. ábra ferdetengelyű elhelyezésű ortografikus vetületet mutat be, ilyenén szokták ábrázolni a Földet az űrből nézve.

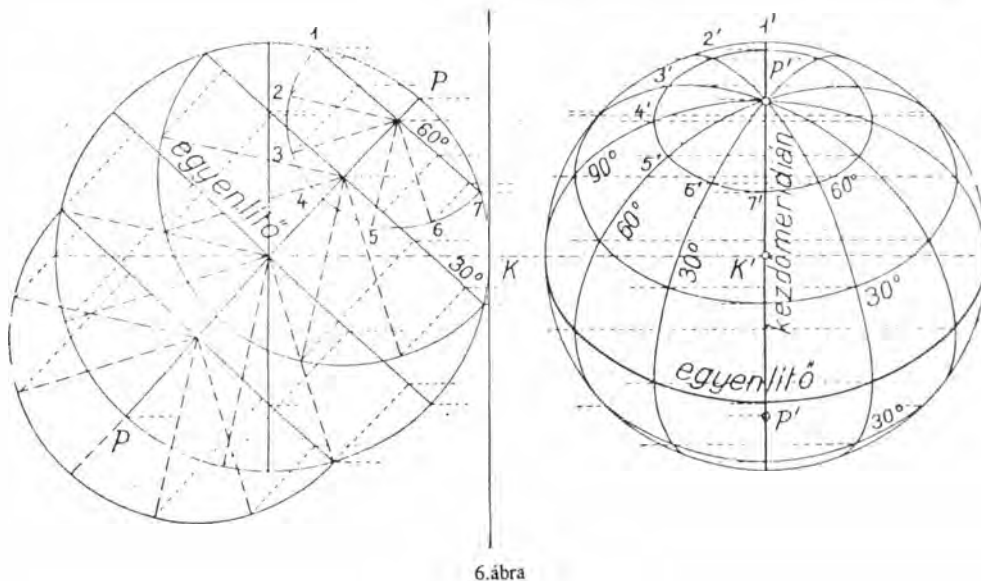
5. ábra

Hipparkhosz (Kr. e. 190–125) vezette be a koordinátákat, alkotta meg a gömbháromszögtant, szerkesztette meg a sztereografikus vetületet, amelynél a vetítés középpontja a gömbfelszínen van a vetületi sík érintkezési pontjával ellentétes oldalon. Ebben a vetületben készült hálózatokat mutatnak be a következő ábrák: a 7. ábra a sarki-, a 8. ábra az egyenlítői- és a 9. ábra a ferdetengelyű sztereografikus vetületet. Ezt a vetületet az égbolt ábrázolására használta, nagy előnye, hogy szögtartó. Továbbá csillagkatalógust szerkesztett, kifejlesztette a földrajzi fokhálózatot, pontosan meghatározta a Hold keringési idejét.

Malloszi **Krátész** Kr. e. 150 körül készítette ismereteink szerint az első földgömböt, amelyet Pergamon királyának ajándékozott.

Poszeidóniosz (Kr. e. 135–51) megismételte a Föld méretének meghatározását az Alexandria-Rodosz távolság és földrajzi szélességkülönbség alapján. Hasonló (44 400 km) eredményre jutott, mint Eratoszthenész. Számos hely földrajzi szélességét és hosszúságát is meghatározta.

Sztrabon (Kr. e. 64–Kr. u. 24) szerkesztette ismereteink szerint elsőnek az egyszerű, vagy egyentávolságú (aequidistáns), vagy négyzetes hengervetületet, amely egyenlítői elhelyezésű. Az egyenlítőn lévő hosszúsági fokok földi távolsága azonos a meridiánokon lévő szélességi fokoknak megfelelő távolságokkal, így derékszögű egyszerű négyzethálózat jön létre. Torzulása a Földközi-tenger vidékén még elvi-

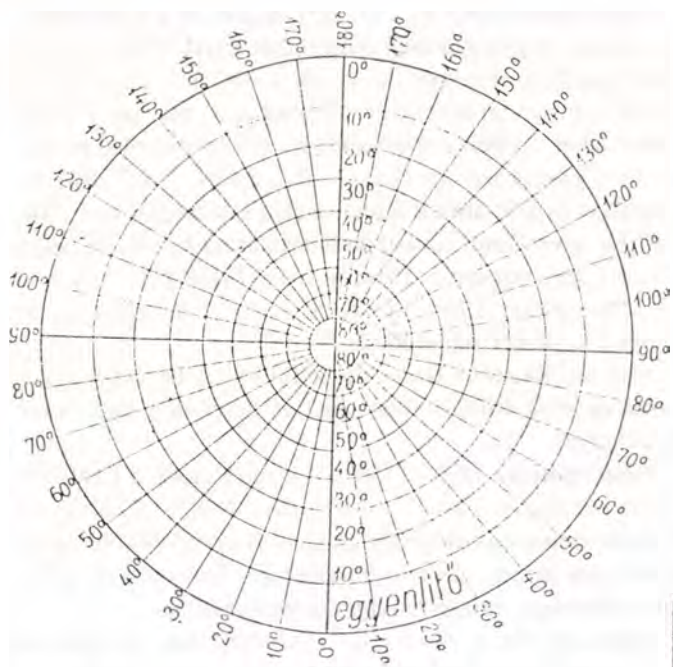
6. ábra

selhető, különösen 2000 évvel ezelőtt, amikor a hosszúságot még nem tudták pontosan meghatározni, sőt túlbecsülték, azért is nevezték a kelet-nyugati irányt hosszúságnak.

Tyroszi **Marinus** Kr. u. I. században szintén szerkesztett négyzetes hengervetületet. Munkásságáról Ptolemaiosz írásaiból értesülünk.

Pomponiusz Mela Kr. u. I. században Krátész föld-

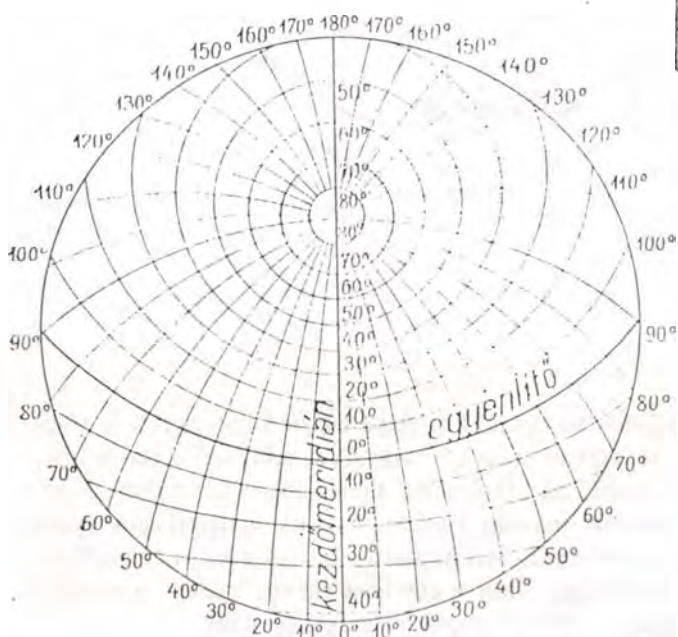
gömbjéhez hasonló kör alakú világtérképet rajzolt és földrajzi leírásában ezt a kör-térképet az orbis szó kezdő betűjeként iniciálénak alkalmazta. Ezt a fogást a középkorban számos szerző, másoló utánozta és a kör-világtérképek egész sora következett. Sokan aztán a középkorban megfeledkeztek arról, hogy a kör a gömbnek sík vetülete és azt kezdték hirdetni, a Föld tulajdonképpen korong alakú.

7. ábra

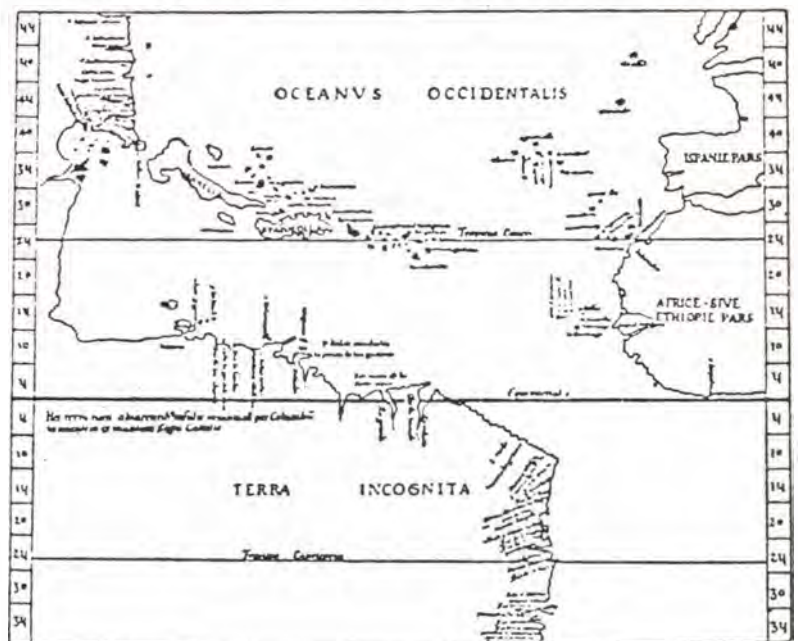

8. ábra

9. ábra

Klaudiosz Ptolemaiosz (90–168) Alexandriában élt és összefoglalta az eddigi csillagászati, földrajzi ismereteket két több-kötetes művében, amelyekben 8000 földrajzi nevet sorolt fel és ebből 400-nak szélesség-hosszúság adatát is közölte. A földrajzi hosszúság kezdő meridiánjának a Boldog-, vagy Szerencsés-, ma Kanári szigeteket nyugati szélén átmenőt vette. Ennek volt utóda a Ferró-i kezdő meridián, mert Ferró a szigetek legnyugatibb szigete. Vetületi könyvében ismertette azokat, amelyeket az elődei szerkesztettek, ezeket most, már bemutattam, továbbá két új vetületet is szerkesztett. Eredeti térképei nem maradtak fenn, csak a későbbi másolatokból ismerjük őket. A térképek új kiadásait aztán kiegészítették a felfedezett új területek térképrajzaival Ptolemaiosz stílusában, Ptolemaiosz vetületein. Néhány példát bemutatok. A 10. ábra négyzetes vetületében mutatja Amerika K-i partjait, amelyen a meridiánok ugyan nincsenek berajzolva, mivel a hosszúság meghatározása abban az időben még bizonytalan volt. Érdekes az 5-ös szám akkori

10. ábra Tabula terrae novae aus der Ptolemaeus-Flugschabe von 1513.

írása, amely a mai 4-eshez hasonló. A 11. ábra Ptolemaiosz első vetületében készült világtérképet mutatja be. Ez egyszerű, vagy közönséges, vagy egyentávolságú (aequidistáns) kúp vetület, egyenes, egyenlően beosztott meridiánok képeivel. A 12. ábra a második kúp vetületében, amely képzetes kúpvetület ívesen görbült meridiánokkal, ábrázolja az ismert világot. A 13. ábra Ptolemaiosz képzetes kúpvetületének térképi hibáját mutatja be. A Földközi-tenger K-i partján egyeztetették a mai térképet a Ptolemaiosz-félével. Gibraltárnál már 20° a ptolemaioszi nyúlás nyugatra, úgyszintén 20° a nyúlás Ceylon (Taprobana, Sri Lanka) térségében, de keletre, vagyis a mai 80° hosszúságkülönbség 120° -nak felel meg a ptolemaioszi térképeken. Mondhatjuk, hogy a gömbnek síkra történő vetítését matematikailag jól megoldották a görög világban, de a hosszúság meghatározásához

szükséges műszaki felszerelések hiánya és a földrajzi ismeretek hiányossága folytán a földkép vált torzzá a fókálózatokban.

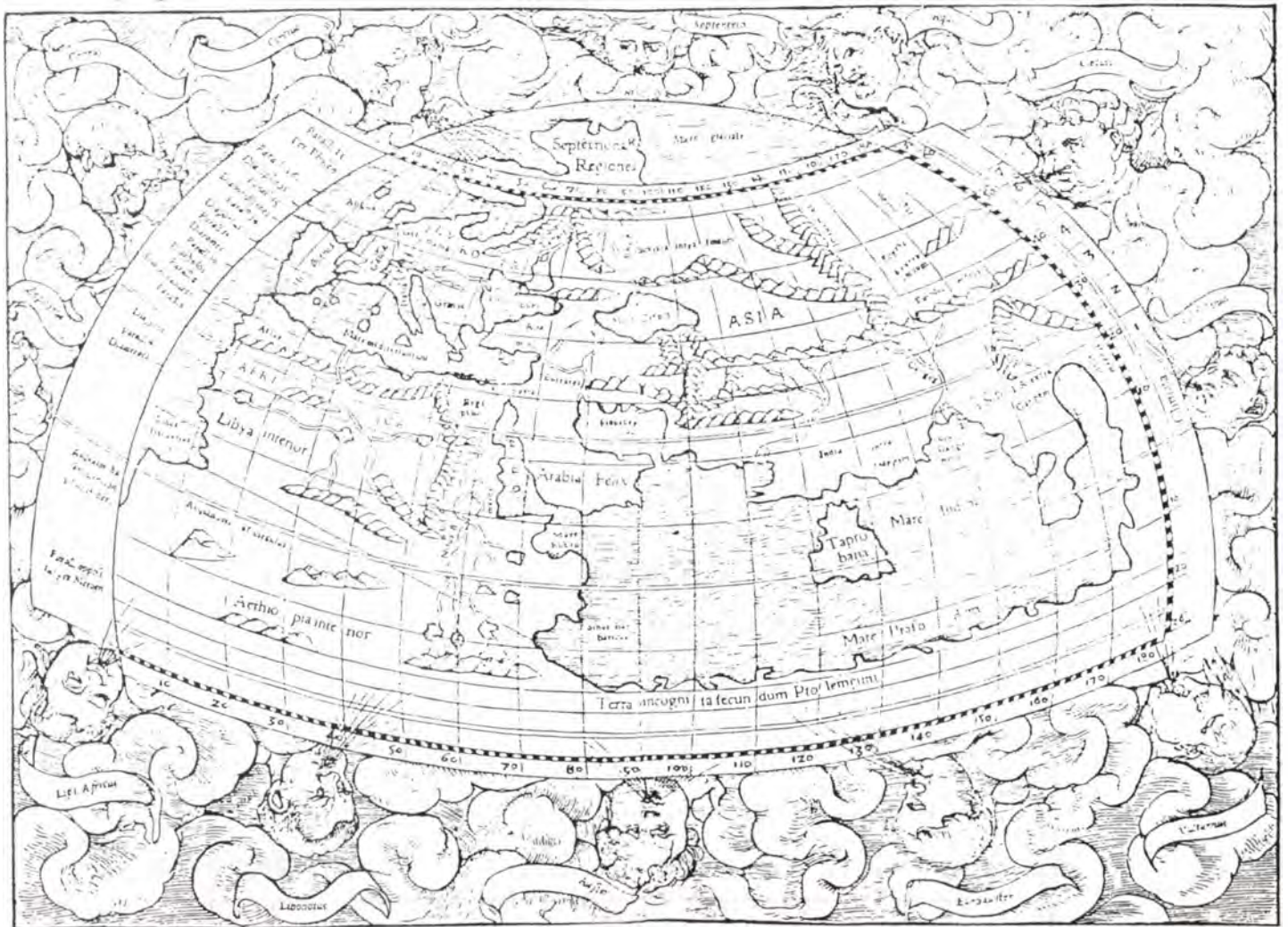
Sokan kérdezik, mekkora területet lehet síkban ábrázolni vetület nélkül. Mai válaszuk, akkorát, amelyiknél a terület szélén a rajzi ábrázolhatóság 1–2 mm-ének megfelelő, méretarányban kifejezett földfelszíni távolságot túllépi a Föld gömbalakja miatti torzulás. Ez ma geodéziai pontosságánál 25 km sugarú kör, ami mintegy 2000 km² területet jelent. 1 milliós térképnél 55 km sugarú kör a határ, ami 10 000 km²-es terület. Régebben a XVI. században 225 km sugarú kör szélén jelentkezett a torzulás, ami kb 400x400 km-es, vagyis 160 000 km² területet jelentett. Természetesen a görög időkben ilyen számításokat nem végeztek, de a Föld gömbalakja miatt az akkor ismert világ ábrázolásához mindenképpen használni kellett a vetületet.

Ptolemaiosz után megszokadt az ismeretek bővülése, sőt az addig felhalmozott ismeretek is feledésbe merültek.

11.ábra

TYPVS ORBIS 'A PTOL' DESCRIPTVS

12.ábra

A Föld térképe Ptolemaiosz földrajzának 1545-iki baseli kiadásában.

Bár Ptolemaiosz a Római birodalomban élt, Traianustól–Marcus Aurélianusig uralkodó császárok idejében nem volt hatása a vezető rétegre, amelyet nem érdekelt a tudomány. Ebben az időben a birodalom fennmaradása volt a legfőbb probléma és ez megmaradt fennállása végéig. Az örökös há-

emberek nem járnak ferdén, a fák nem nőnek ferdén, ahogyan azt a gömb alakú Föld – görög földről nézve – "megkívánná". Ő a Földet téglalapnak képzelte el (14. ábra), amelyet az óceán vett körül és az óceánon túl K-re volt a paradicsom. Maga a Föld felszíne harangalakú hegyhez hasonlít, amely K, D és Ny felé lankás, ezen laknak az emberek. A Nap este a hegy mögött eltűnik és reggel K-en ismét előtűnik. Ezt az éjjeli utat nyáron a hegy keskenyebb felső része mögött teszi meg, míg télen a szélesebb talpa mögött járja be.

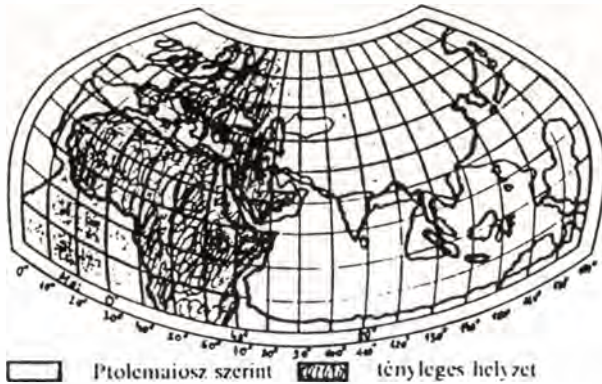
Még néhány évszázadig a téglalap alakú földkép uralkodott. A 15. ábrán látható úgynevezett angolszász térkép (Anglo-Saxon Map X. szd.) is téglalap alakú, de 90°-kal elfordított tájolású. A térkép tetején van K, mert ott volt a Paradicsom, s ez lett a fő irány. Ez a térkép arról is nevezetes, hogy ezen jelenik meg először hazánk a térképen: Hunorum Gens.

A térkép lassan elvesztette szögletes alakját, s kezdett kör alakot felvenni, bár átmenetileg tojás formájúvá vált. A 16. ábra **Beatus VIII** századi térképének 1203-as Osmá-féle másolata. Jellege azonos az előbbivel, a térkép tetején van K a paradicsommal.

Hasonló szerkezetű a **S. Severi** világtérkép a XI. századból.

Abu Adballah Muhamadaad al Idrisi (1099–1166) 1154-ben kör alakú világtérképet készített, amelynek tetején viszont dél volt.

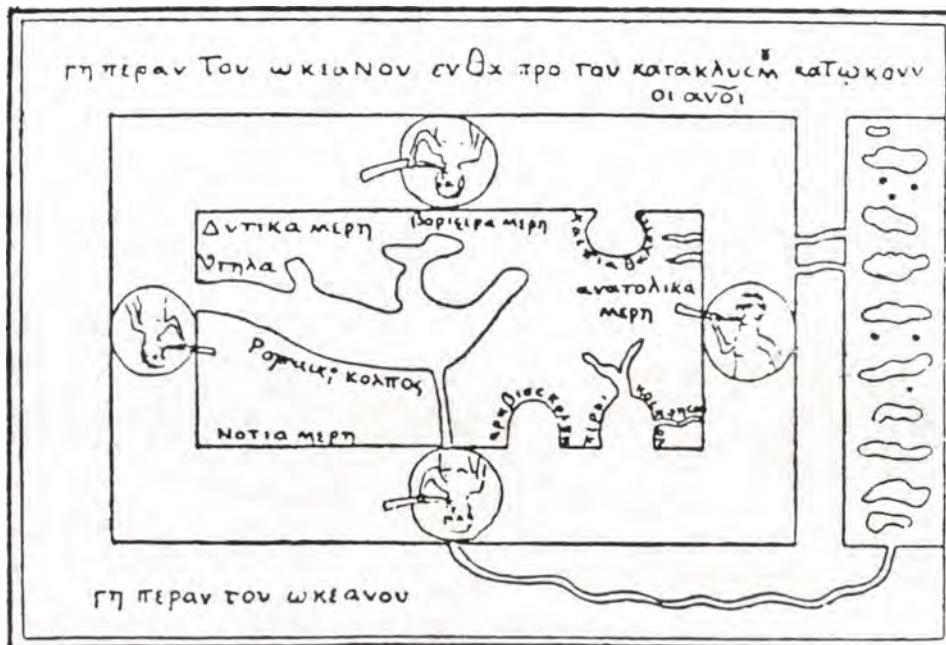
Gervasius (1150–1215) 1210 körül készítette Ebstorf helység templomának oltárképét, amely 3,5 m átmérőjű kör alakú világtérkép volt, K a térkép tetején a Paradicsommal, Jeruzsálem pedig a közepén. A térkép a háború alatt elpusztult.

13. ábra

borúk, majd a birodalom ketté osztása, végül a nyugati rész bukása után az érdeklődési kör beszűkült, már nem érdekelt az embereket az egész világ. Erről a visszaépült szemléletről felvillantunk néhány példát.

Kosmasz Indikopleusztész egyiptomi görög kereskedő volt a VI. században. Beutazta a távolkeletet, Indiában is járt. Innen a neve. Később szerzetes lett, s 547-ben írta *Keresztény kozmográfia* c. művét. Fő bizonyítéka a Föld gömb alakja ellen az volt: Indiában járva azt tapasztalta, hogy az

14. ábra

Haldinghami Richard 1290 körül készítette a herefordi térképet, amely 1,5 m átmérőjű kör alakú, sok rajzzal, teteje K felé a Paradicsommal, közepén ugyancsak Jeruzsálem van, mint a világ közepe.

Petrus Vesconte hasonló kör alakú világ térképet rajzolt 1320-ban. Viszont azért lényeges megemlíteni a nevét, mert ő szerkesztette az első ismert, mai nevén úgynevezett portolán-térképet (a maguk idejében irányítőtérképeknek hívták)

15. ábra

1311-ben, amelyen több iránytűrózsát helyezett el és mind-egyikből meghúzta a 16 irányt, amely irányok így az egész térképet behálózták. Elrendezésük elve a következő: a térkép mértani középpontjában helyezték a fő iránytűrózsát és e körül egy kör mentén a 16 meghúzott irányon a 16 mellék-iránytűrózsát. Majd mindegyikből meghúzták mind a 16 irányt. Példának a 17. ábrát mutatom be, amely 1563-ból való, s jól mutatja az elrendezés lényegét. Ha a térkép túl hosszú volt magasságához képest, akkor két ilyen iránytűrózsa-rendszert helyeztek el rajta. Ilyen portolán térképek két évszázadon át egyeduralgók voltak, de még ezentúl is készültek.

Nagyon híres **Abraham Cresques** katalán atlasza 1375-ből, portolán térképekkel.

A velencei **Fra Mauro** világtérképe 1459-ből származik Tengerész Henrik megrendelésére, később Alfonz portugál király részére is készített térképeket.

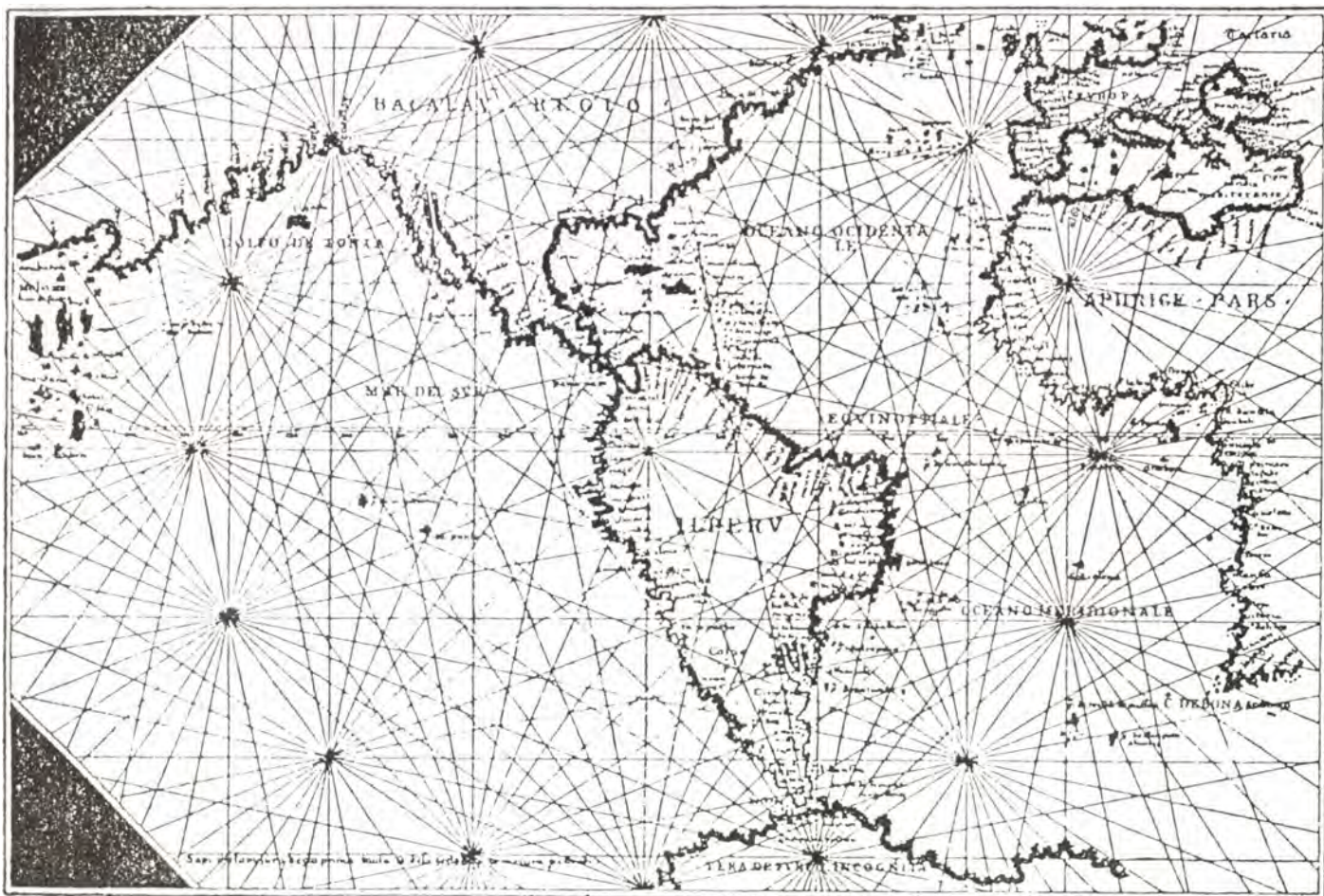
A térképek készítésében fordulatot jelentett az a tény, hogy **Jacobus Angelus** toscanai tudós 1406/9 között latinra fordította Ptolemaiosz Geographiká-ját. Így Ny-Európában már nem állta útját a nyelvi nehézség Ptolemaiosz ismeretei elterjedésének. Természetesen mindenütt megindult Ptolemaiosz munkáinak hasznosítása.

Nicolaus Cusanus (1401–1464) 1440-ben szerkesztette Közép-Európa térképét, amely trapéz alakú, tehát figyelembe vette a magasabb szélességeknél a meridiánok közeledését egymáshoz. A térkép közismert volt, bár nyomtatásban csak 1491-ben jelent meg, hatása is kimutatható. Nagyon lényeges rajta a Duna magyarországi szakaszának a valósághoz közel álló ábrázolása.

Donis, Dominus Nicolaus Germanus (?–1490) bencés szerzetes a Bolognai-Ptolemaiosz 1477-es kiadásában trapéz alakú térképet szerkesztett, egyenes összetartó meridiánokkal.

16.ábra

17.ábra

Martin Behaim (1459–1506) 1492-ben készített egy nagy méretű földgömböt, amely Nürnbergben ma is látható. E földgömb (18. ábra) alapja Toscanelli térképe volt és annak rekonstrukciójához is felhasználták.

Johannes Schöner glóbusza 1515-ből való, amely Amerikát már egész részletesen tünteti fel (19. ábra).

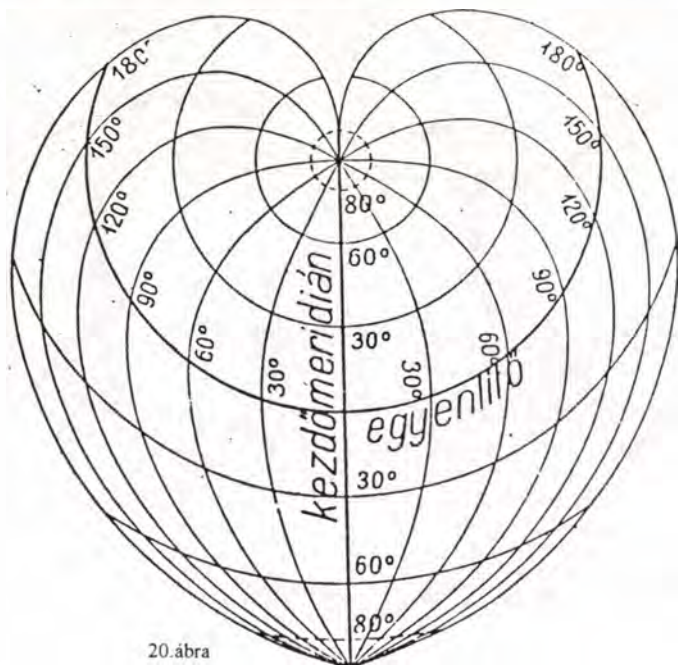
18.ábra

19.ábra

Paolo dal Pozzo Toscanelli (1397–1482) 1474-ben jelentést írt Alfonz portugál királynak, amelyhez egy világtérképet is mellékelte. A térkép ugyan elveszett, de Konrad Kretschner rekonstruálta a jelentés szövege és a róla szóló irodalmi adatok alapján.

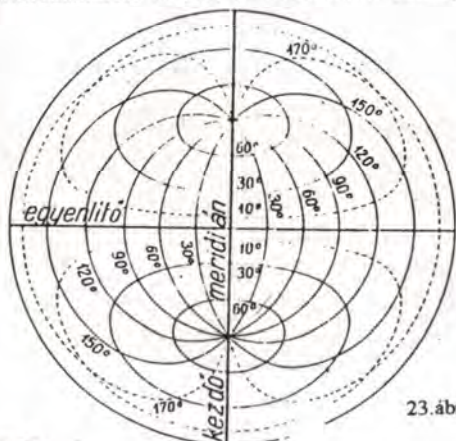
Stabius (?–1522) 1517-ben egy szív alakú vetületben ábrázolta a világot, amelyet azonban Werner (1468–1528) 1514-ben szerkesztette meg először, ezért a vetületet Werner-Stab-féle névezik (20. ábra).

20. ábra

Számos térkép keletkezett Amerika felfedezése után. Ezek közül befejezésül néhányat megemlítek. Waldseemüller (1470–1521) 1507-ben készült glóbusz-térképén először jelenik meg az új-világ, Amerika neve. Híres művészek is készítettek térképet, mint például Leonardo da Vinci (1452–1519) 1515-ben Amerika feltüntetésével, vagy Dürer (1471–1528) szintén 1515-ben rajzolta meg Stabius világtérképét.

Erhardt Etzlaub 1511–1513 között olyan térképet (21. ábra) szerkesztett, amelynél a magasabb földrajzi szélességeknél növekszik a meridiáníveken a szélességi fokok távolsága a Mercator-féle vetülethez hasonlóan. Térképe tetején van dél.

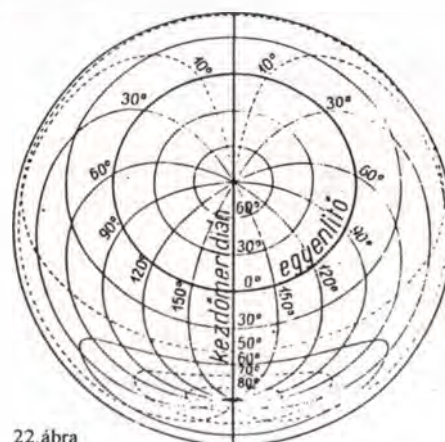

23. ábra

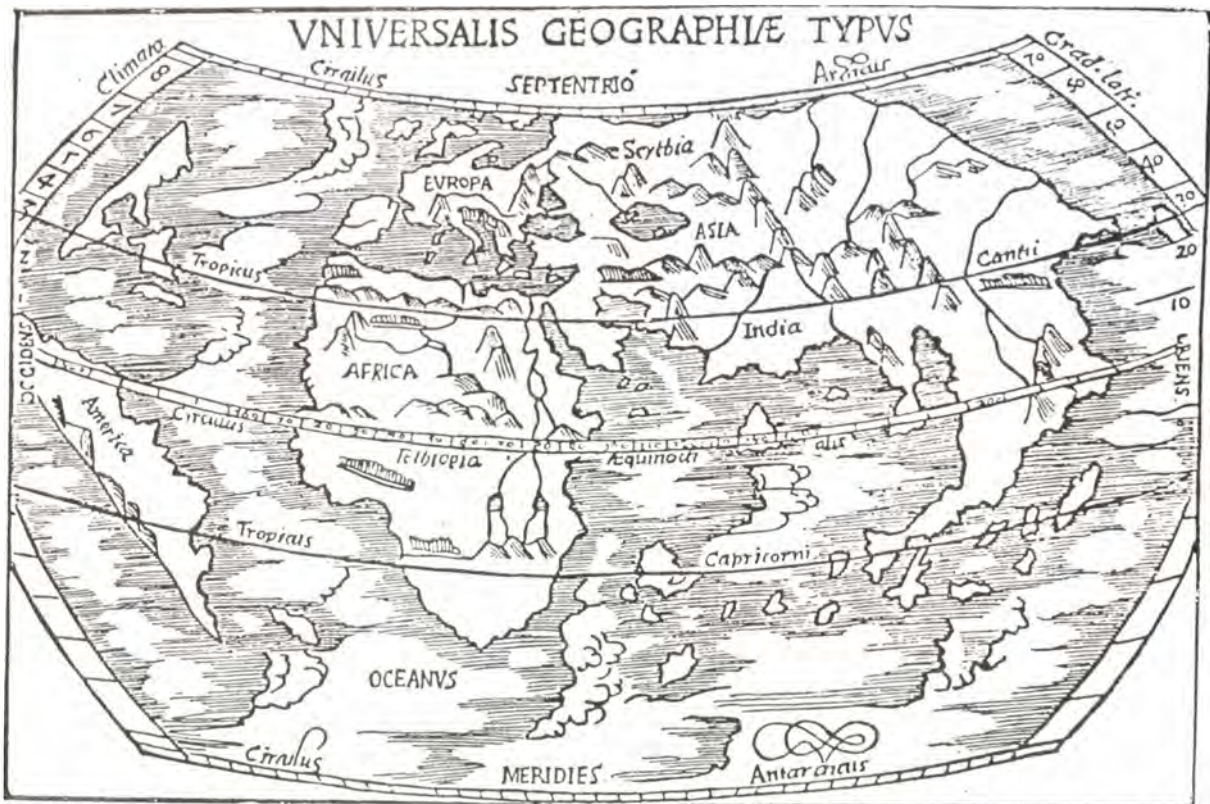

21. ábra

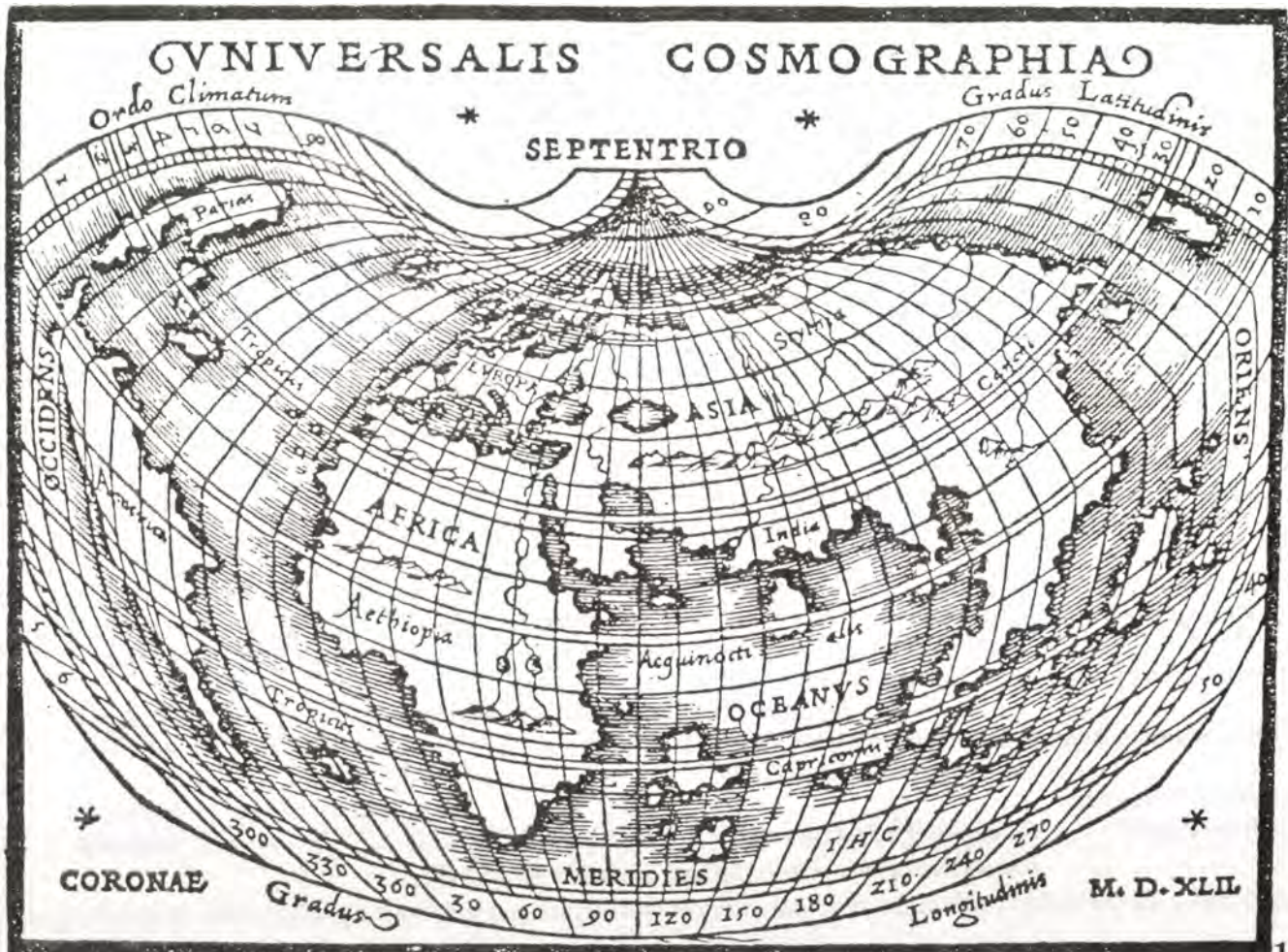
Giovanni Vespucci az 1520-as években, míg Mercator 1569-ben már megszerkesztette azt a vetületet, amelyet Postel (1510–1581) csak 1581-ben hozott nyilvánosságra és amely azimutális sík vetület, a vetület középpontjától mért irányok irány és hossz tartásával. Ma ezt a vetületet a rádiózásban használják, mert egy rádióállomás helyére mint vetületi középpontra szerkesztett vetülettel a Föld valamennyi rádió adójának pontos iránya bemérhető. A 22. ábra az egyenlítői elhelyezésű Postel-féle vetületet, míg a 23. ábra a ferdetengelyű elhelyezést ábrázolja.

22. ábra

24.ábra Amerika Honterus János világmappáján (1534). Amerikának magyar könyvben megjelent legrégebb térképe.

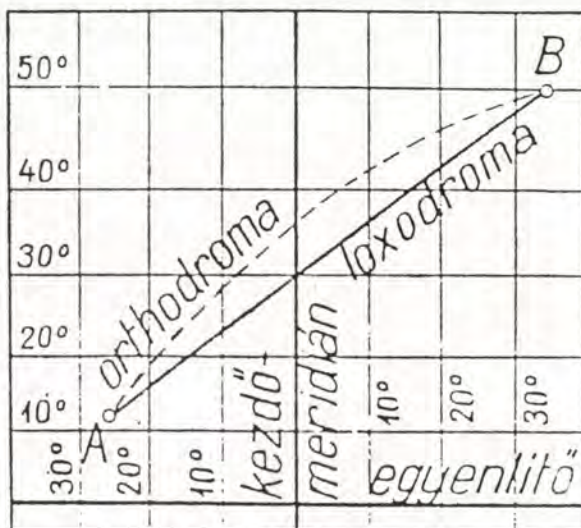

25.ábra

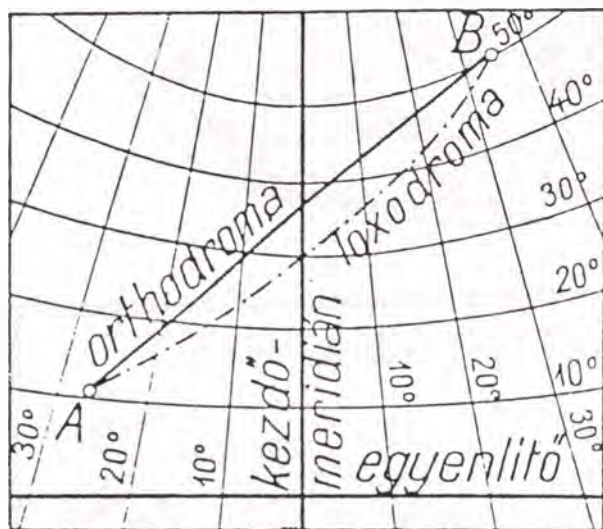
Honerus János (1498–1549) Brassóban készített térképeket, atlaszokat. A 24. ábrán bemutatott egyszerűbb kivitelű világtérkép 1534-ből való, magyar könyvben ez Amerika legrégebbi ábrázolása. A 25. ábra 1542-ből származik, Ptolemaiosz képzetes kúpvetületében készült világtérképét mutatja.

Apianus (1495–1552) a Lázár-féle térkép kiadója, több képzetes hengervetületnek volt a szerkesztője.

Gerhard Krämer Mercator (1512–1594) térképkiadó és térképszerkesztő számos vetületet is szerkesztett. Legismertebb a nevét viselő sarki (normális) szövegtartó hengervetület, amelyet a hajózásban használtak, mert a követendő irány valódi szöge lemérhető róla. Az egyenlő szög alatt futó vonal (loxodróma) – nem a legrövidebb út – egyenesként jelentkezik (26. b. ábra). A gnomonikus vetülettel együtt használják a hajózásban. A két pontot összekötő legrövidebb

26.b. ábra

26.a. ábra

út (ortodróma) mint egyenes jelentkezik a gnomonikus vetületen (26. a. ábra), ezt a fokhálózat segítségével átszerkesztik a Mercator-féle vetületre, amelyen természetesen íves vonal lesz. A Mercator-féle vetületen azután a hajós az út minden pontján le tudja mérni azt a szöget, amely mellett hajózva a legrövidebb úton elérheti a célt. Már említettem, hogy a később Postel-féle vetületnek nevezett vetületet is megszerkesztette. Készített képzetes kúpvetületet is, sőt képzetes hengervetületet sinusgörbe alakú meridiánokkal, amelyet később (1650) Sanson szerkesztett meg ismét.

A korszakot **Ortelius** (1527–1598) 1570-es atlaszával zárhatjuk le, amelyen a helyes matematikai vetületi hálózatot a Föld világrészei a felfedezések következtében már kezdik valódi helyükön kitölteni.

Az előadás elhangzott 1990. november 21-én.

TÁJÉKOZTATÓ

Itt hívjuk fel tagjaink figyelmét, hogy az alábbi kiadványok kedvezményesen megvásárolhatók:

Magyar utazók lexikona	860 helyett	500 forint
Kéziratok térképek az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában sorozat I.kötete: Önálló kéziratos térképek 1-2.		
832 oldal 33 fekete-fehér térképreprodukcióval	590 helyett	470 forint
Bartók Béla: Az öt földrész (Ahogyan én láttam 186 utazásomon)		
Igen sok színes és fekete-fehér fényképpel		300 forint
Balla -Hrenkó: A magyar katonai térképészet története		600 forint
(Már csak nálunk kapható)		
Történelmi Világotlasz	2250 helyett	1690 forint
Kubassek János: Zanzibártól a Stefánia -tóig		110 forint
(Teleki Sámuel nyomában) Színes és fekete-fehér képekkel		

Ezen kívül a Térképvilág több évvel ezelőtti számait is át lehet venni. Kérésre postai úton is megküldjük.

A Térképbarátok Köre eseményeinek krónikája

(előadások, csoportos látogatások, publikációk)

II.

Amikor az új baráti kör a tájfutó sportolók lelkes csapata és néhány megszállott térképész közösségében megszületett, még nem tudhattuk, hogy sikerül-e együtt tartani a sokrétű a legkülönbözőbb munkákban dolgozó és különböző érdeklődésű tagságot, vagy ismét a szétszéledés vet véget igyekeztünknek.

Azóta bebizonyosodott, hogy érdemes volt nekivágni a bizonytalanságnak. A baráti kör egy évtizedig folyamatosan és egyre növekvő sikerrel működött. Erős törzse alakult ki, akik számára a klubvezetés és a tagság önszervező közössége kedves és kellemes légkört teremtett.

Miben rejlik a siker?

Talán egy idősebb értelmiségi csoport nosztalgiájának és az ifjabb térképszerűtől fűtött – főként a tájfutókból álló – csapat érdeklődésének egymásrahatásában.

Az előadások sokszínűségében, miáltal a hallgatók a rokontudományok művelőinek ismereteiből újabb tapasztalatokra tehetek szert. Márpedig mi alaposan körüljártuk a térképszerűt. Megismerhettük az oktatás, a régészet, a zene, a néprajz, az irodalom és a művészetek térképszerű vonatkozásait, a geológia, a geofizika, a talajtan, a meteorológia, a barlangászat, a környezetvédelem, az út- és vasútépítés, a településtervezés, a távérzékelés stb. legújabb térképszerű kutatáseredményeit.

Nem sok baráti kör büszkélkedhet hasonló széleskörű előadógárdával, akik eredeti élményeikről beszámolhattak újszólván az egész földkerekségről, Japántól az Andokig, az Árpád-kori földrajztól a legújabb űrfelvételek értékeléséig.

Kimerészkedtünk a senkiföldjére is. A katonai térképszerűt – azóta már rohamosan megfogyatkozott – tisztjei, katonái bajtársi közösségben adhatták elő háborús élményeiket, emlékezhetek vissza a borzalmakra. A háború és az újjáépítésben viselt szerepükről a mémökök számoltak be, nem titkolva kisemmizésük, meghurcoltatásuk kálváriáját.

Megemlékeztünk az áldozatokról, az elesettekről. Úttörők voltunk e téren. Voltak nehéz perceink, de egymást segítve, bátorítva megedzöttünk. Helyet adtunk a pódiumon a vezéralakoknak és a csendes közösségből felállt hozzászólóknak. Hellyel kínáltuk a megfigyelésünkre kiküldött feleteseinket, és márcsak rájuk való tekintettel is, igyekeztünk magunkat szép virágnyelven kifejezni. A túl keményen szólókat szelídítettük, az idegességtől remegő előadókat nyugtattuk, bátorítottuk. Velünk oldódott a fagyos légkör.

Utólag visszatekintve is megállapíthatjuk, hogy messzire merészkedtünk az egyenes beszéddel és az igazi szokimondással. Amikor már-már bajba jutottunk volna, utolért bennünket a történelem. Felröppent a hír a térképek és légifényképek titkosságának feloldásáról. A politikai légkör enyhülése pedig ellenkező végtelbe gyorsult, ami a TIT-központ

végét jelentette. Másodszor is megszűnt a Térképbarátok köre, de ez már nem bukás volt, hanem győzelem.

Hrenkó Pál

Térképtörténeti kutatásaink mai állása

Előadás, 1981. szeptember 30.

A TIT Természettudományi Stúdió Térképbarátok Köre rendezésében az MTESZ Geodéziai és Kartográfiai Egyesület szakmatörténeti bizottságával közös programmal, a Stúdió (Budapest, XI. ker. Bocskai út 37.) földszinti szép társalgójában került sor a baráti kör első összejövetelére.

A rendezvényt házigazdánk képviselőjében Piróth Eszter, a Stúdió műsorszervezője vezette be.

Az előadó kettős szerepében – mint a klub vezetőségi tagja, és az egyesületi szakmatörténeti bizottság titkára – lépett a népes hallgatóság elé. Kimentette Skerletz Iván klubvezetőt és a vezetőség több tagját, akik nemzetközi sportversenyre utaztak el. Ismertette a klub létrehozására tett korábbi lépéseket, majd bejelentette a Térképbarátok Körének megalakulását.

Előadásában térképszerűtörténeti összefoglalót tartott, beleértve ebbe a földmérés és térképkészítés valamennyi fejezetének történetét.

A magyarországi térképszerűtörténetét a falra függesztett különféle térképek és illusztrációk segítségével időrendben tárta fel. Felemlítette a neves kutatók mozgalmait, ismertette a kortársak és a már eltávozottak munkásságát. Méltatta eredményeiket és felvázolta a további célokat.

Az ismerkedés telt házban zajlott le, láthatóan sikerrel. A bevezető előadás fogadtatása reményt nyújtott a későbbiekre nézve.

Az előadás anyagából újabb kiegészítéssel készült az első saját kiadvány, az 1982/1. műsorfüzet "Térképszerűtörténeti kutatásunk helyzetképe" címmel.

Monspart Sarolta a Magyar Tájékoztató Futó Szövetség szövetségi kapitánya a Tájfutás 1981 októberi számában "Térképbarátok köre" címmel írta meg az első szép tudósítást.

Sokévi előkészület és próbálkozás után végre sikerült létrehozni a Térképbarátok körét – írta. Hrenkó Pálnak és Skerletz Ivánnak nem kis munkájába került, míg végre szeptemberben szétküldhették a belépésre hívó nyomtatványokat.

Kissé neheztelve számolt be az első tagfelvétel tapasztalatairól, ugyanis az összegyűlt érdekes összetételű soka-

ságban, a tájfutó szövetségeken kívül csak Józsa Sanyi és jómaga képviselte a tájfutók széles tömegeit. A megszállott térképgyűjtők, válogatott vagy negyedosztályúak, az edzők, versenybírók számára egyaránt ajánlotta a jelentkezést, az előadások meghallgatását.

Külön megemlítette a térképtörténeti kutatásunk mai állásáról tartott nyitó előadást, ami térképészeknek, történészeknek, valamint laikusnak is élményszámba menő 80 perc volt. Végezetül megnevezte a baráti kör vezetőségét, amely először került nyilvánosságra:

Skerletz Iván vezető
Hrenkó Pál
Szarvas András
Cserháti János (gazdasági felelős)
Szádeczky-Kardoss Tamás (titkár).

Az 1981. október 19-én kelt meghívóban megjelent az első névjegyzék. A benne felsorolt 21 fő tekinthető az alapító tagságnak:

Balázs László	Kiss Lajos
Balla György	Mohr Miklós
Czinkóczi Péter	Monspart Sarolta
Domján Tibor (Alsóörs)	Nováki Gyula
Görgényi András	Papp Imre (Tiszaföldvár)
Hegedűs Ábel	Skerletz Iván
Holluby Andor	Szádeczky-Kardoss Tamás
Hrenkó Pál	Szemenyei Pál
Jánosi Zoltán	Tóth József
Jobbágy János	Tóth Gy. István
Józsa Sándor	

Balla György tagtársunk "Térképbarátok Köre" címmel a GK Innen-onnan rovatában ismertette az új szakkör megalakulását, mibenlétét, feladatát, az 1981. szeptember 30-i megnyitó előadás alapján. A GK-ban ez volt az első tudósítás rólunk. (GK 1982. 1.)

Szarvas András

Térképhelyzetünk a nagyvilágban

Előadás, 1981. október 28.

A Kartográfiai Vállalat termékeit és ezek nemzetközi forgalmát ismertette az előadó, annak számos nehézségeivel, buktatóival és szép sikereivel együtt. Az üzletpolitikai problémákat, amint azt előre bejelentette, nem a vállalat külkereskedelmi osztályvezetőjeként, hanem saját véleménye szerint méltatta. A nemzetközi kapcsolatokban Radó Sándor érdemeit hangsúlyozta, aki mert előrelépni. A nevet a nyugati piac számára merte régi formájukban térképre írni, a Kína-atlasz névjegyzékét saját felfogású átírásában kiadni. Igaz nem ment mindig simán, az új fedéllapok alatt elavut (Sztálin-helynevek) vagy nyomáshibás tartalom is becsúszott, amit utólag javítani kellett.

Bemutatta a sötét térképet, amelyeket jobb híján

megvásárol a hazai közönség. Nincs konkurencia, nincs törekvés a szebbre, jobbra. Viszont az olcsó forintos térképekkel a magyar turisták jelentős valuta-megtakarítást érnek el, megveszik itthon az autótérképet a nyugati utakra.

A bemutató anyaggal illusztrált előadást érdeklődés kísérte, bár a kérdések nem mind voltak testhezállók. Felvetették, hogy miért nincs a várostérképeken feltüntetve a méretarány? A budapesti térképen 10-18 ezerre változó méretarány is előfordul. Ez azonban megszokott dolog, mert így a belső részek nagyobb méretarányúak, a fontosabb külterületeket pedig be lehet húzni a lapra, ha erős méretaránytörzítással is. Hrenkó felemlítette, hogy a nevezetes Larousse-atlasz kínai lapjain leragasztva látta Formosát üres címkével. Úgy látszik itt volt valami probléma.

Felmerült a térképsere megszervezése, az egyik résztvevő bejelentette, hogy Magyarország megyéinek színes levelezőlap-térképeit gyűjti, és már csak néhány lapja hiányzik.

Az előadó magabiztosan tájékoztatta a tagságot a térképkiadás helyzetéről, egyenesen, kereken, barátságosan. Előadása "Térképek a külkereskedelemben, külkereskedelem a térképészetben" címmel a Magyar Tájékoztató Futó Szövetség Széllrözsza '84 évkönyvében, különnyomatként pedig a Térképvilág című füzetben jelent meg 1984-ben.

(Ivan du Jonchay - Sándor Radó: Atlas International Larousse politique et économique. Paris, Budapest, 1965)

Plihal Katalin

Tallózás az Országos Széchényi Könyvtár térképei között

Előadás, 1981. november 25.

Hazánk egyik legnagyobb térképgyűjteményéről tartott rövid ismertetést az előadó a TIT klubhelyiségben.

A gyűjtemény ismertetése természetesen csak előzetesen történt, mert a térképtár a rákospalotai volt zsinagógában kapott helyet, és így az értékes térképkészlet megtekintését későbbre kellett halasztanunk.

A hozzászólók nehezményezték a katalógusok hiányát. Megtudtuk, hogy a kéziratos térképek katalógusa már készül, de például az Apponyi-gyűjtemény térképmetszeteiről fogalmunk sincs, és erre nézve a kilátások nem sok jóval biztatnak.

Az előadás szövege "Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtára bemutatkozok" címmel megjelent a MTF SZ Széllrözsza '84 évkönyvében és különnyomatként a Térképvilág első füzetében.

A hozzászólásoktól indítva Hrenkó rövid két hét alatt összeállította az Apponyi-gyűjtemény térképmetszeteinek katalógusát, amely a MTF SZ és a TIT Studio kiadásában az 1982/1. műsorfüzetben rövidesen megjelent.

A térképtár kincseivel később a Budai várban ismerkedtünk meg a gyűjtemény vezetője, Patay Pálné szolgálatkészen kalauzolásával.

Decemberben tagjaink térképeket kaptak ajándékba a Kartográfiai Vállalat és a Magyar Tájékoztató Futó Szövetség készleteiből. Nyomdában volt már az 1. műsorfüzet is.

Az új esztendőben töretlenül folytatódott a klub élete.

Az első előadást (Sándorfi György: Régészet – térképészet) – az előadó hosszas betegsége miatt – későbbre halasztottuk.

Strenk Tamás

Térképek bélyegen

Előadás, 1982. január 20.

Az előadó (nyugállományú mérnök alezredes) térképészként kapott kedvet a bélyeggyűjtésre. Szép gyűjteményében előszeretettel illesztette be a térképes példányokat. Ezeket szedte csokorba, és tételenként felmutatva fűzött hozzá megjegyzéseket. A bélyeget nem ismerő számára is érthető módon, egyszerűen mutatta be válogatott kincseit, és a mintegy 30 résztvevő hiányérzés nélkül hallgathatta végig az ismertetést – éppen 30 bélyegről.

Ritka eredeti térképes levelezőlapot is bemutatott, amelyet nagyapja (bár ezt ő szerényen elhallgatta) mint ifjú földmérő-mémők kézzel rajzolt meg saját felméréséből, (Zámoly kataszteri térképéből) és azt menyasszonyának küldte Debrecenbe. Ezt az 1903. évi színes kéziratos térképlevelezőlapot az elsőként is számontarthatjuk.

A hozzászólások az előadó által bőven javasolt térképészeti vonatkozású bélyegkiadások körül mozogtak, aminek persze hathatós támogató híján esélyei nemigen voltak.

Az előadás szövege a MTFSZ Szélnőrsza '84 évkönyvében 1984-ben eredeti címével jelent meg, különnyomatként a Térképvilág című füzetben is.

Ettől kezdve az előadások kezdetét 17,30-ra hoztuk előbbre, hogy a vidéki klubtársak még aznap hazautazhassanak. Rendszeresen Tiszaföldvárról és Veszprémből jártak tagjaink az előadásokra. Mások (pl. Török István Debrecenbe, Rózsa Gábor Szentésre) postán kapták meg rendezvényeink anyagait és ajándékaikat.

Látogatás a Kartográfiai Vállalatnál

1982. február 10.

Az első csoportos üzemlátogatásra került sor ez alkalommal a Bosnyák téri székházban. A gyülekezés 15 órakor a földszinti előtérben volt, ahol a résztvevők megtekintették a polgári térképészet fellegvárának két nagy fémtábláját, a Lázár deák és a Fasching Antal emlékéremmel kitüntetettek ércebe veretett névsorával. Akkor már két klubtagunk neve volt olvasható a táblákon: az előbbin Hrenkó Pál 1978-ból,

az utóbbin Balázs László 1981-ből.

Az emeleti fogadóteremben általános tájékoztatást kaptunk a vállalat életéből, munkájáról, termékeiről, majd végignéztük az egyes munkatermekben folyó munkát, a tervezést, rajzolást, fényképezést és a nyomást. Új ismeretekkel és szép ajándékokkal gazdagodva jó benyomásokkal tértünk haza.

Balla Sándor

Magyarország térképezése repülőgépről és az úrból

Előadás, 1982. február 17.

A sokakat érdeklő előadás a TIT klubtermében telt ház mellett folyt le.

Az előadót Hrenkó mutatta be. Topográfusként 1958-ban beosztottjaként kezdte pályafutását. Műegyetemi és moszkvai tanulmányai után az ortofoto-térképezésben, a dombortérképkészítésben, majd a fotogeodéziában ért el sikereket. A tájfutó sport nemzetközi térképhelyesbítő tanfolyamára az ő segítőkészségéből sikerült három mintaterp (Pusztavacs, Budapest-Vadaskert, Bükk-fennsík) légifényképét a résztvevők kezébe adni. Az általa kidolgozott dombortérkép-technológiával a katonai sorozatok mellett elkészítette a Hrenkó-féle Pesthidegkút oktatótérkép domborított változatát. Hrenkóval nem kis bonyodalmak közepette sikerült kiverekednie, hogy a pesthidegkúti térkép szín-térhatású (anaglif) sorozata Skerletz Iván főtitkár kezdeményezésére a térképészerető ifjúság kezébe kerülhessen.

Az előadás a hagyományos légifotogrammetriai térképezéstől az úrfelvételek fotogrammetriai feldolgozásig tartó átmenet izgalmas kérdéseit tárta fel. Kiderült, hogy az úrfelvételek tökéletesedése egyenesen vezetett az úrfotogrammetria kialakulásához, azonban ennek művelése már mind a fizikai-kémiai, mind az asztrogeodéziái segédtudományok területén mélyebb és sokoldalúbb szakismereteket követel.

A népes hallgatóság valósággal beletemetkezett a légifényképek és úrfelvételek sorozatába, a fotótérképek és úrfotótérképek valamint a nagy méretű áttekintő-térképek montázsába. A részleteiben nehezen érthető számítások és technológiai műveletek a szemléltető anyagok szokásosságában világosodtak meg. A feltett kérdésekre adott válaszokkal sem fukarkodott az előadó.

Szöbakerült Farkas Bertalan magyar úrrepülő is, aki szoros kapcsolatban áll az MN Térképészeti Intézettel.

Végül az előadó dedikálta a "Magyarország az úrból" c. (Zrinyi Katonai Kiadó, 1981.) albumalakú könyvet, amelynek egyik társszerzője volt.

BALOGH SÁNDOR

(1909. november 14. - 1981. december 22.)

Bükkön született paraszti családból. Sopronban és Szombathelyen végezte a gimnáziumot, majd Budapesten vegyészmérnöknek tanult.

A háborúban tartalékos felderítőtisztként szolgált, 2 évig hadifogságban volt. Az 50-es években ismét lefoglalták egy évre, majd 13 évig segéd munkásként az acsádi betegotthonban dolgozott. A bükki gyógyfürdőben kútközlekedőként a gyógyvíz vegyészeti vizsgálatát is végezte és a meteorológiai megfigyelés is feladata volt.

A térképet a háborús felderítésben kedvelte meg, de minden érdekelte ami szép, a földrajz, a csillagászat. Beszerezte az új atlaszokat, térképet rajzolt, foglalkozott rádiótechnikával, fényképezéssel, gyűjtötte a bélyegeket.

Fáradt testét betegség sújtotta porba. Bükkön temették el.

Nagyon sokoldalú és nagyon szerény, eléggé zárkózott ember volt, amin az átélt események után nem is csodálkozhatunk.

"Hálás szívvel köszönjük együttérző részvétüket a Térképbarátok Köre tagságának és vezetőségének az ő elvesztése miatt" – írták a család tagjai.

Balogh Sándor baráti körünk első halottja volt, alig lépett be közénk, máris megfogytunk általa.

1982. február 17-i összejövetelünkön Hrenkó Pál megemlékezésével búcsúztunk tőle.

Kiss Lajos

Régi nevek - régi térképek

Előadás, 1982. március 17.

A TIT Stúdió klubhelyiségében mintegy 20-an hallgatták meg a nyelvtudós érdekes előadását. Hosszú időre nyúló kutatásának tapasztalatait tette közkinccsé, nevezetesen arról, hogy milyen segítséget kaphat a Kárpát-medence földrajzi neveinek eredetét, etimológiáját kutató nyelvész a térképtől.

Sorravette a földrajzi nevek típusait. A legrégebbi folyóneveket, a vizek, városok, stb. neveinek eredeti és átalakult formáit, a magyar névadás formáit, a törzsi, személynévi, népi, foglalkozási stb. neveket, a védőszentek, hetivásárok, foglalkozások, határrészek neveit, és rendre kimutatta forrásukat.

Ezután a régi térképek hasznáról beszélt. Példákon bizonyította, hogy a különböző helynevek (Hargita, Barcaság, Ebenfurth, Nyírbétek stb.) legrégebbi előfordulását éppen a térképeken találta meg. Megemlítette, hogy az eredeti és a kutatók által készített névjegyzékek nagy könnyedségre szolgálnak a nyelvésznek. Végül Karinthy versét idézte [A térkép dicsérete]: nekem a térkép a tökéletes realizmus... és megvesztegethetetlenül tárgyilagos.

A kérdésekre adott válaszok után az előadó dedikálta

"Földrajzi nevek etimológiai szótára" c. 1978-ban kiadott nagysikerű könyvét.

Az előadás szövege "Régi földrajzi nevek, régi térképek" címmel a MTF SZ Szélrózsa '84 Évkönyvében, és a Térképvilág első füzetében jelent meg 1984-ben.

Balázs László

Nagyméretarányú térképezés

Előadás, 1982. április 21.

A Stúdió társalgójában 20 résztvevő hallgatta meg a MÉM OFTH nyugalmazott főmunkatársának előadását.

Tulajdonképpen az 1:500 – 1:10 000 méretarányú térképeket ismertette és ehhez egy, a Műegyetemen 15 évvel előbb rendezett kiállítás térképeit mutatta be. Az idegenben készült szép lapok jól tükrözték a nagyméretarányú térképészeti, az előadásból pedig a különféle rendeltetésű (kataszteri, városrendezési, kisajátítási, beruházási, közmű, gazdasági stb.) térképezés fejlődését ismertük meg.

Az előadás a MTF SZ Szélrózsa '84 Évkönyvében "Nagyméretarányú térképek" címmel, különnyomatban pedig a Térképvilág első füzetében jelent meg.

Hrenkó Pál a Geodéziai és Kartográfiai Egyesület intézőbizottsága 1982. február 11-i ülésén, mint a Szakmatörténeti bizottság titkára, hat esztendei munkájáról tartott beszámolójában ismertette, hogy Skerletz Ivánnal, a MTF SZ főtáskájával együttműködve a TIT Stúdió keretében megindították a Térképbarátok Körét, amelynek munkájában szervezéssel, előadásokkal és szakirodalmi tevékenységgel vállalnak részt.

(Hrenkó Pál: A Szakmatörténeti bizottság beszámolója. GK 1982. 3.)

Papp-Váry Árpád

Térképkészítés számítógéppel

Előadás, 1982. május 26.

A térképkészítésben lejátszódó legújabb törekvésekről és eredményekről tartott beszámolót az előadó.

A térképészeti fő problémáját, a gyorsaságot oldja meg a számítógép és a hozzá kapcsolt kiegészítő berendezés, illetve az automatizálás. Az adatelőkészítés számítógéppel történik, a térképkészítés pedig kiíróberendezéssel, ún. nyomtatóval. Az első automatikusan előállított rajzok, a kartogramtérképek olvasása alaptérkép híján nehézkes volt. Ezen többféle színes vagy kilométerhálózatos kiegészítő térképekkel próbálnak segíteni. A Drezdai Egyetem térképészeti taneszközén fényfedőgépet alkalmaztak jeltérképek készítésére.

A számítógéppel készített kartogramtérképek inkább a statisztikai adatok szemléltetésére alkalmasak, de az eljárás

sok tökéletesítése folyik, és remény van a szemléletesebb vagyis térképszerűbb ábrázolások és remény van a szemléletesebb vagyis térképszerűbb ábrázolások előállítására is.

Az előadás anyagához kapcsolódik az előadó korábbi cikke: Tematikus térképek készítése számítógéppel (GK 1975. 5.).

Hrenkó Pál

A Dunakanyar turistatérképeinek 100 éve

Előadás, 1982. június 16.

A magyarországi középhegységi turizmus szülőföldjének, a Dunakanyarnak térképkultúrája mindenkor tükrözte az országos helyzetképet. Ennek áttekintésére vállalkozott az előadó a Stúdió klubtermében összegyűlt hallgatóság előtt.

A régi katonai térképek 1:28 800 méretarányú fekete nyomatait már az 1870-es években kiadták Budapest környékéről, ezek azonban közhasználatban nem voltak. A hazai turizmus ekkor még a Magas Tátra sziklabércein időzött, ott készültek a legkorábbi turistatérképek.

Buda Halácsy-féle 1:7 200 méretarányú szintvonalas térképe 1876-ban jelent meg. Buda városfelméréséből származott, ez sem a turizmust szolgálta.

A 3. katonai felmérés (1868-1887) 25 000-es kéziratú szelvényei öt-hét színben készültek. Ezekből négy lapon színes litográfia jelent meg "Budapest és környékének katonai térképe" címmel, a Pilisvörösvár, Fót és Soroksár közötti területekről. A domborzatot csíkozással és szintvonalakkal (20 méterenként, segítségvonalakkal kiegészítve) feketében, a főutakat pirossal, a szőlőskerteket és a háztömböket a piros raszterjével, a vizet kézzel, a rétet és ligetet zölddel, az erdőt szürkészölddel jelölte. A magassági pontokat és a szintvonalakat már méterben adta meg. Névrésze német. Budapesten adta ki Grill Károly.

Később a fekete nyomtatban az egész Dunakanyarról elkészültek, a 25 000-esek, ezek a gyűjtők számára ma is csemegék.

Közhasználatra azonban elsősorban a 25 000-esekből szerkesztett 75 000-es szelvények szolgáltak. A tartalom némi egyszerűsítésével, csíkozással és 100 (helyenként 50) méteres szintvonalakkal készültek egy színben, vagyis feketében. Ezek az akkor legújabb modern térképek közkedveltek voltak, és több mint fél évszázadon át kalauzolták a kirándulókat, turistákat.

Később a 75 000-esekre, illetve ezek kivágataira, az ún. környéktérképekre különböző színekben felülnyomták a turistautakat és a fontosabb turistaadatokat, neveket.

Az első kirándulótérképet, a "Budapesti turista-térkép"-et Kogutowicz Manó készítette 1889-ben a Magyarországi Kárpát Egyesület Budapesti osztálya megbízásából. Az Esztergom, Vác és Budapest közti területet ábrázolja 1:150 000 méretarányban. A domborzatot méteres magassági adatokkal és érték nélküli szintvonalakkal jelöli. Az akkor kiképezett turistautakat saját színeikkel felülnyomta rajta. Szélein rész-

letes túraleírás olvasható. Ezt tekinthetjük a legelső igazi turistatérképeknek.

Ezidőből való Hatsek Ignác "Budapest és vidéke" című térképe, amely valamelyest kisebb méretarányban, hipszometrikus (magassági övek szerinti) színezéssel ábrázolta a kelet felé Szirák és Pilis vonaláig terjedő dunakanyari részt. A turistautakat nem jelölte.

Az Államnyomdából 1902-ben került ki a Pilisvörösvár, Törökbálint, Vecsés és Mogyoród közötti terület térképe "Budapest környéke" címmel. Az 50 000-es méretarányú színes litográfiában az első modern ábrázolást láthatjuk, amely a fekete-tónust üde színekkel váltotta fel, bár a domborzatot csak árnyékkrajzzal jelölte.

A fővárosi mérnöki hivatal 1906-ban készítette el a "Budapest-Zugliget és vidéke" című 10 000-es térképét. Részletesen ábrázolta a Petneházy-rét és a Makkos-Mária vonaláig terjedő budai kirándulóvidéket. A domborzatot 20 méteres szintvonalakkal és hegyárnyalással jelölte. Kis könyvecske mellékleteként jelent meg egyszerűbb (fekete-barna) és öt-színes változatban.

A második hivatalos turistatérkép, "Budapest környékének turistatérképe" Plökl Nándornak, a MTE Budapesti osztálya útnagyának kidolgozásában 1901 körül jelent meg 1:75 000 méretarányban. A Vác és Esztergom vonaláig terjedő részeket ábrázolta, szélein túraleírásokat és magyarázó szöveget helyeztek el. Tulajdonképpen a katonai 75 000-es nyomata, amelyre itthon az új turista-elemeket (út, név stb.) pirossal és kézzel felülnyomták. Pilismarótnál felirattal jelölte meg a nevezetes Dobozy-fákat, holott a legenda színhelye nem itt (ahol a főtéren Dobozy szobra áll), hanem a távoli Pusztamarótnál keresendő.

Budapest környékének turistatérképe 1912-ben 100 000-es méretarányban is megjelent. 1915 körül Schubert és Stóits jelentettek meg turistatérképet kevés sikerrel.

Újszerű ábrázolásra került sor 1920-ban, amikor "A Pilis és Dobogókő környéke" című 1:25 000 méretarányú térképet a Magyar Királyi Katonai Térképező Csoport szakemberei a Turistaság és Alpinizmus kiadásában elkészítették. A turisták igényeit Magaziner Pál és Vagyázó János tervezők képviselték.

A leglátogatottabb turistaterepet a Pilist és a Téry-út mentét egészen részletesen dolgozták ki. A pihenők és emlékhelyek neveit rendre feltüntették, némelyiküket ma már csakis a térkép alapján tudjuk rekonstruálni. A három színű lapon a domborzatot barna csíkozás és 20 méterenkénti szintvonalak jelölik, az erdőt halványzöld. A litográfált térkép a Részletes Magyar Útkalauzok 1. kötete 2. füzetében (Budapest Duna-jobbparti környéke) mellékleteként több kiadást megért.

Ez volt a trianoni Csonka-Magyarország első turistatérképe amelyet az új magyar katonai térképészet állított elő.

Cholnoky Jenő 1922-ben kikelt a katonai térképek szerencsétlen vonalkázó árnyékolása ellen. A vonalkázás és mázolt árnyékolás elhagyásával készülő pontos turistatérképeket sürgette. Olyanokat, amelyekről a magasságkülönbségek pontosan leolvashatók. Ezek után 1930 körül az ő terve-

zésében jelent meg 1:40 000 méretarányban a Magyar Turista-Egyesület térképei I. számú lapjaként "A Budai és Pilisi hegyek" című lap 20 méterenkénti szintvonalakkal és magassági rétegek szerinti (hipszometrikus) színezéssel. Az inkább magashegyi terepre alkalmas ábrázolásból a hegyformák igen nehezen olvashatók.

A 20-as években a fellendült turizmus igényeit eleinte a 75 000-es térkép tartalmának helyesbítésével és felülnyomással elégtették ki. Az ÁTI (Állami Térképészeti Intézet) kiadásában megjelent 75 000-es "A Pilis- és Börzsöny hegység" pl. négy kiadást ért meg.

A turistatérképek készítését az ÁTI fejlesztette a legmagasabb fokra. Hosszas kísérletezés eredményeképpen alakult ki a legalkalmasabb és legszebb forma, az ún. angyalos térkép, amely nevét a fedéllapon ábrázolt magyar koronás címert tartó két angyaltól kapta.

Az első kísérleti lap, a "Budai hegyek" színes, szintvonalas nyomata még nem aratott sikert. Ugyanis a 25 000-es katonai térkép rajzából egyszerű fényképészeti úton, kisebbítéssel állították elő 1:37 500 méretarányban. Ez a méretarány nehezen számolható, a rajz pedig túl aprólékos és zsúfolt majdhogynem olvashatatlan volt. Nagy erőssége volt a 10 méteres szintvonalakkal és hegyárnyékolással jelölt domborzatábrázolás. A hatszínes modern térkép cserkészadatokkal kiegészítve több kiadásban is megjelent.

A kísérletek letisztult példányai, a Pilis és a Börzsöny 50 000-es lapjai voltak. Ezek a szelvények már minden igényt kielégítettek, télisport változatban is elkészültek. A 10 m szintvonal és a finom hegyárnyékolás, a betűjelekkel és vonalakkal felülnyomott turistautak, a halvány színű növényzet, a kék vizek, a teljes útrendszer, a bő névírás stb. mind-mind jól sikerültek, és hozzájárultak ahhoz hogy az angyalos térképek közkedveltségét fokozzák. Szépségüket mindmáig nem sikerült utolérni.

A Dunáról 25 000-es vízisporttérkép-sorozat jelent meg a katonai térképek mintájára, a vízisport adatainak, tudnivalóinak felülnyomásával, a meder mélységvonalas (izobát) ábrázolásával.

Budapest 25 000-es térképe, illetve a budai hegyes rész kettős változatban is napvilágot látott 1938-ban: baloldalt a topográfiai ábrázolás, jobboldalt pedig ugyanannak piros-kék színű (anaglif) térhatású nyomata, amelyen piros-kék szemüvegen át a hegyvidék térhatású képe tárult a szemlélő elé. Kiadták a budai rész dombor-térképét is.

A Dunakanyaron átfutó országos kék-túra vonalának első áttekintőtérképét Strömpl Gábor és Babós I. (az MTSZ útjelző bizottsága) szerkesztette meg. A szép színes nyomat 1938-ban a MTSZ negyedszázados évfordulója alkalmából, a Szent István turista vándorlás idejére jelent meg.

A háború utáni visszaesés a turizmust akkor kezdte érinteni, amikor az "átkosból" (ÁTI térképeiből) fogytán, az új kiadásokat a titkosság miatt visszafogták. Az újjáalakult Honvéd Térképészeti Intézet 1947-ben még kiadta a "Budai hegyek" 25 000-es kirándulótérképét, amely másolata volt a réginek, de a sorozat a titkosítás után abbamaradt, sőt a for-

galomban lévő térképeket is be kellett szolgáltatni.

Az útikönyvek mellékleteként Szegő István tervében jelent meg 1948-ban a Pilis és Börzsöny 50 000-es térkép-vázlata (Kókai kiadás), kisebb méretre fényképezve is. A Magyar Természetbarát Szövetség útjelző bizottsága elnöke kétségbeejtőnek mondta a visszaesést a korábbi szintvonalas térképekhez képest. A "Pilis hegység útjelzőhálózata" és a Börzsöny-hegység turistaházaihoz vezető jelzett utak térképe című ötszínes piciny vázlat már a kezdő úttörők szintjére méretezett kiadvány volt.

A Dunakanyar első, mindkét partra kiterjedő vázlata "Duna-kanyar közlekedési hálózata" címmel jelent meg a menetrendkönyv mellékleteként. (Korábban a Dunakanyart a névírás szabályzat szerint kötőjellel írták).

A Víziterv kiadásában 1975-ben a szűkebb értelemben vett (part-menti) Dunakanyarról jelent meg térkép "A Nagymarosi Vízlépcső főbb létesítményei" címmel.

A Kartográfiai Vállalat (Cartographia) 1979-ben kisatlást adott ki a Dunakanyarról, magyar és német nyelven. Úgyesen szerkesztett kistérrképei jó áttekintést nyújtottak az autósok számára.

Az új turistatérkép-sorozat 1956-ban Radó Sándor vezetésével indult "A Pilis turistatújai" címmel. A méretarányt aránymenték jelölte, de látva az éles törésekkel megtört vasútvonalak rajzát, a mérettartásról nemigen beszélhetünk. A domborzatrajz szintvonal nélküli mázolt árnyékolás, annak is a leggyermekdedebb formája. A színes papírnak nem sok becsé volt.

A 70-es években némileg javultak a Dunakanyar turista-térképei, de igazi fejlődésről csak fenntartással beszélhetünk.

Újszerű részletes térképek látak napvilágot a 60-70-es években. A Magyar Tájékozódási Futó Szövetség kiadásában sorozatban készültek a tájékozódási-futó vagy tájfutó versenytérképek. Névrajzuk ugyan nincsen, de tartalmuk mind a pontosság, mind a részletesség szempontjából utólérhetetlen. Általában 20 km²-nél kisebb területeket tartalmaznak, méretarányuk 10 000–15 000 közt mozgott. A szintvonalakat 5 méterenként, vagy még sűrűbben rajzolták ki rajtuk. Megbízhatóságukat az a lelkes térképhelyesbítő-gárda garantálja, amelynek névsora a lapokon fel van tüntetve.

Számos helyről részletes térkép is készült az utóbbi időben, nevezetesen Szentendréről, Vácról, Dunakeszről, Rétságáról, Visegrádról, de a turistatérképek nehézségeitől ezek sem mentesültek.

A hozzászólók egyéni élményeiket, méginkább keserveiket hozták fel, az áldatlan térképhelyzet ecsetelésére. Görgeyi megemlítette, hogy turista-térkép helyesbítőként annakidején a Dömössel szemközti sziklás oldalban egy névtelen völgyet – a szomszédos hegy neve után – Ördög-völgynek nevezett el, és ez a név az 1972. évi kiadásban így jelent meg, mígnem eltörölték.

Az előadás anyagával kapcsolatos publikációk: Dobozy-legenda nyomában Pilismarótról Pusztamarótra (GK 1976. 4.); Túrák a múltban (Dunakanyar 1983. 2.).

A tájékoztatósi futó sport térképei

Előadás, 1982. szeptember 22.

Az eredetileg decemberre meghirdetett előadásunkat kellett előrehozni, az előadó külföldi útja miatt.

Mintegy 25 érdeklődő gyűlt össze a TIT Stúdió emeleti nagytermében, főként sportolók, köztük Monspart Sarolta világbajnoknő és a versenytérképek készítői, a régi sporttérképek gyűjtői.

Az előadók hivatalból foglalkoztak a versenytérképpel.

Skerletz a Magyar Tájékoztatósi Futó Szövetségnek kezdetűl (1970-től) fogva főtitkára, korábban élsportoló tájékoztatósi futó és mindmáig versenytérképhelyesbítő. Hrenkó nyugállományú alezredes (földrajztanár és okleveles kartográfus), korábban a szövetségi Térképbizottság térképkiadásért felelős elnöke, az MN Térképészeti Intézetben folyó térképsokszorosítás koordinátora.

A tájékoztatósi-futó sport az 1920-as években gyűrűzött be a skandináv országokból. Újabb felfutása a 60-as évekre esik, amikor a sportág a Magyar Természetbarát Szövetség keretében izmosodott meg. Versenytérképeiket leleményesen állították elő a katonai és turistatérképekből másolt és terepen helyesbített kézi rajzokból fényképezéssel, fénymásolással. Később a különböző nyomdák, illetve a Kartográfiai Vállalat sokszorosította a versenytérképeket. Már ekkor bekapcsolódott a kiadásba az MN Térképészeti Intézet, a Honvéd Kupák térképeivel és az alaptérképek biztosításával.

Amikor 1970. január 1-én megalakult az önálló MTF SZ, a térképkiadás rendjét is szabályozni kellett. Együttműködési megállapodás született az OTSH és a HM illetékes csoportfőnöksége között. Ennek szellemében a térképek kizárólag az MNTI-ben készültek és a térképkészítést a szövetség Térképbizottsága szervezte. Az engedélyezés a Térképész Szolgálatfőnökségen történt, az alaptérképet az Intézet adta, a terephelyesbítést és általában a térkép tisztázati rajzolását is a sportolók maguk végezték, a sokszorosítás az Intézetben folyt.

A térképek ábrázolásmódja és a jelkulcs a szövetségi normák szerint alakult, igazodva a nemzetközi követelményekhez és a hazai sajátosságokhoz. Az első versenytérkép-sorozatok a követelmények és a gazdaságosság szerint tarka képet mutattak. A sárgát megkíséreltük a domborzat barnájának rászterével nyomni, így született meg a barna-sorozat. Az öt szín helyett a kétszín-nyomó géphez igazodva hosszú ideig a zöldet a sárga és a kék megfelelő rászteréből állítottuk elő. Mindezek példányait és a régebbi vegyes térképeket eredetiben szemlélhette az érdeklődő hallgatóság. A fényképezett vázlatoktól a pazar színekben tündöklő nemzetközi versenytérképekig igen széles skála tárult a nézők elé, amelyek idestova két évtizedes fejlődést prezentáltak. A gyűjtők azonosíthatták saját kincseiket a bemutatott sorozatokba és megkezdhatték a hiányok beszerzését.

Feltártuk a nyomdai buktatók, a tévnyomatok okai és a

sorozatok időrendjének biztos azonosítási ismérvei. Az eredeti kísérleti példányok, a színes asztronon-próbák, a felvágatlan papíron (nyomdai íven) együtt levő 8–12-féle térkép mozaikja, a felülnyomott minták, a különböző szín-nyomatok, a légifénykép-betétes lapok, a nemzetközi térképhelyesbítő tanfolyam alapnyomatai és légifényképei, az úttörő-táborok térképei stb, kézzelfoghatóan illusztrálták a tájfutótérképek korai felfutását, első virágkorát.

Skerletz inkább a szövetségi normákról, a versenypályák sajátosságairól és a terepi helyesbítésről, Hrenkó viszont az ellenőrzésről és a kartográfiai-sokszorosítási munkákról, valamint az alaptérkép értékeléséről, jelkulcsáról beszélt többet.

A már eddig nyomott mintegy kétmillió versenytérképpel a szövetség nemigen vallott szegényt. A lehető legpontosabb és legmegbízhatóbb hazai térképek készítői, a lapokon olvasható helyesbítők méltán büszkék lehetnek munkájukra.

Az előadás rövid vázlatát Hrenkó tollából "A tájékoztatósi-futó sport térképei" címmel megjelent a Bakonyi helytörténeti és tájfutó térképek c. kiállítási ismertetésben (Kiadta a MTF SZ, Skerletz Iván. Pápa, 1981. 27-30.).

Hrenkó Pál: "Térképészettörténeti kutatásunk helyzetképe" címmel az első előadás bővített anyagát foglalta írásba.

A Magyar Tájékoztatósi Futó Szövetség és a TIT Természetudományi Stúdió Térképbarátok Köre kiadásában, Skerletz Iván szerkesztésével, a klub első önálló kiadványaként készült "Műsorfüzet 1982/1" címmel, kézirat gyanánt, belső használatra minősítéssel. Zsebformájú (14x28 cm), finom kréta papírra nyomott, 14 ábrával illusztrált 42 oldalas füzet.

Előjáróban a szerző összefoglalta a Térképbarátok köre előtörténetét 1973-tól elhalásáig, majd a TIT Stúdió keretében létrejött új baráti kör megindítását ismertette. A kutatásról adott helyzetkép után az OSZK Apponyi-metszetgyűjtemény térképnyomatainak, valamint a Ráday-gyűjtemény kéziratok térképeinek és néhány térképnyomatának jegyzékét találjuk. A kis kiadvány ugyan korrekció nélkül, számos hibával, elírással jelent meg, mégis hasznosnak bizonyult, megjelenését itthon és külföldön egyaránt érdeklődés kísérte.

"Baráti körünk első műsorfüzetét tisztelettel és szeretettel nyújtjuk át Önnek – írta Skerletz Iván klubvezető az 1982. október 6-i körlevélben. Ezt a kiadványt csak baráti körünk tagjai kapják, de két példányban, hogy esetleg az érdeklődők, ismerősök is hozzájuthassanak.

Fogadtatására idézzük az alábbiakat:

"Köszönettel megkaptam és nagy élvezettel olvastam a Térképbarátok köre első kötetét. Nagyon szép kiadvány, és adósságom miatti nyugtalan lelkiismeretemnek komoly buzdítást adott, hogy én is leírjam az elmondottakat ..."

[Papp-Váry Árpád OFTH Földmérési és Térképészeti Főosztályvezető helyettes]

Pest Megyei Hírlap 1983. január 30-i számában Csulák András "Gyűjtők szervezete a TIT-ben. Térképek barátai" címmel tudósított a klubról és a füzetéről. A fedéllap térképéből is közölt egy részletet. Kiemelte, hogy szándékaink szerint nemcsak a fővárosi, hanem az egész ország amatőr térképészeinek, kutatóinak szeretnénk segítséget nyújtani.

Bogdán István

Vízjelek, földmértékek

Előadás, 1982. október 13.

A hazai papírgyártás és a vízjelek, valamint a levéltári mértékek úgyszólván egyetlen neves kutatója a Stúdió emeleti kistermében mintegy 20 hallgató előtt élvezetes formában tárta fel több évtizedes kutatómunkája tapasztalatait. A papírgyártást pl. oly elevenséggel ismertette, hogy a résztvevők hazatérve, akár a fürdőszobában nekifoghattak a merített papír előállításának.

Kitért az írásbeliség és a mérés kezdeteire, a földmérés korai írásos nyomaira. Megtudtuk, hogy az első ismert papír-oklevél 1310-ből maradt fenn, előbb csak pergamenre írtak. A vízjel ötlete egy, a merített papír készítésekor a masszában felejtett drót mintázatából ered. A vízjelek az iratok és térképek keltének és hitelességének fontos bizonyítékai lehetnek.

A földmérésben a becslést szinte csak a XVIII. század elejétől kezdve váltotta fel a mérnöki mérés. Munkájukat nem is fogadták örömmel a parasztok, a mérnök ugyanis minden földet egyformára mért, a jót-rosszat, a terméketlent és a távoli fekvésűt egyaránt. A föld népe tehát az ősi szokásokból nyert előnyét féltette a méréstől.

A lipótszentmihályi papírmalom vízjele. 1693. Eredeti nagyság.

Érdekesen vezette le az előadó a hagyományos és a hivatalos mértékek kialakulását, a területmérték kezdeti számolási nehézségét.

A kérdésekkel tovább bővültek ismereteink. Érdekességgül említette az előadó, hogy a legfinomabb cigarettapapírt az orosz muzsikok kapcájából készítették, amit drága pénzben vásároltak fel e célra. A mérnök munkájával szembeni (indokolatlan) panaszok első írásos nyoma a Kovács János geometra ellen bukkant fel a Batthyányak dunántúli uradalmaiból.

Az előadás rövid összefoglalása "Papirologia - metrológia" címmel a MTF SZ Szélrózsa '84 évkönyvében jelent meg 1984-ben, különnyomatként pedig a Térképvilág füzetben. Az előadó életművéből számos kiadvány került forgalomba, mind a régi mértékek, mind a hazai papírgyártás és vízjel tárgyában.

Sándorfi György

Légifelvételek a régészet szolgálatában

Előadás, 1982. november 24.

Saját régészeti feltárómunkájának tapasztalatai alapján vizsgálta az az előadó a légifénykép felhasználásának szükségességét.

Kitért a régészeti fényképezés kezdeteire, majd ismertette Neogrády Sándor (százados) légifényképész életrajzát és régészeti vonatkozású tevékenységét.

A hozzászólók kiegészítették Neogrády életrajzát és annak megjelentetését szorgalmazták.

A hozzászólók hasonló témájú publikációiból:

Nováki Gyula-Sándorfi György-Miklós Zsuzsa: A Börzsöny hegység őskori és középkori várai. (Akadémiai Kiadó, 1979);

Dénes György

A barlangi térképezés története

Előadás, 1982. december 8.

Az előadó a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat alelnöke, az MTSZ Barlang Bizottságának elnöke, mint a hazai barlangkutató aktív tagja, jó ismerője a barlangtérképezésnek.

Ezúttal saját kutatásait is kamatoztatta, amikor a magyarországi feltárásokat, az első rajzok és térképek készítőit (Buchholtz, Sartory, Raisz, Vass stb.) felsorakoztatta. Bővebben ismertette ezután az újabb felméréseket és térképezéseket, amelyeknek már ő is tevékeny részese volt. Rejtélyes világba vezette hallgatóit, a csodálatos földalatti járatokba, ahol a térképezés nem is veszélytelen körülmények közepette folyik.

A napjainkban megjelent barlang-könyvek csak felületesen említik meg a barlangtérképezést. Ezért volt sikeres az előadás, aholis jóval részletesebben tájékozódhattunk erről a különleges és izgalmas munkáról.

A térképek megbízhatóságáról

(délvidéki határainknak 1941. áprilisa utáni alakulása kapcsán)

I.

A térkép megbízhatósága, azaz tartalmának a földfelszín lényegét pontosan, adekvát módon tükröző volta olyan ideál, amelyre minden lelkiismeretes térképkészítő mindig is törekedett és törekszik ma is. Csakhogy ennek az ideálnak az elérését, a földfelszín arányosan kisebbitett hű másának megalkotását sokféle tényező gátolja és akadályozza.

Bizonyos befolyásoló tényezők benne rejlenek magában a térképkészítésben, annak természetéből következnek. Hiszen – például – a térkép zsúfoltságának elkerülése, áttekinthetőségének fokozása érdekében bizonyos térképi elemeket méreten felül ábrázolnak, a minimális méret alá süllyedő kisebb részleteket viszont elhagyják. Mindez a térképi általánosítás (kartográfiai generalizálás) tárgykörébe tartozik az egyszerűsítéssel, eltólassal, összevonással, kiválasztással, tipizálással, stb. együtt. Tagadhatatlan, hogy az általánosítás (generalizálás) csökkenti a térkép valósághűségét, de nélküle gyakran egyáltalán nem lehetne használható térképet alkotni. Az általánosítás mértéke természetesen függ a térkép méretarányától. Minél nagyobb a méretarány, annál kisebb mértékű általánosításra van szükség.

Egyéb problémák is vannak.

Minthogy a térkép a gömb alakú Földet sík lapon ábrázolja, a ferde távolságoknak (a lejtőknek) a hosszúságát csupán akkor állapíthatjuk meg a térkép alapján kellő pontossággal, ha figyelembe vesszük a vetületi torzulást, az ún. vetületi rövidülést.

Tömeges utcanév-változtatások évadján még a folyamatosan javított várostérképek is képtelenek lépést tartani az eseményekkel. Az sem várható el egy várostérképtől, hogy szobordöntögetős világban naprakészen tüntesse fel a köztereken álló szobrokat. Stb.

De nemcsak efféle szükségszerű, a kartográfiai technikához belsőleg hozzá tartozó, immanens torzító tényezők befolyásolhatják a térkép valósághűségét, hanem külső tényezők: hatósági előírások, politikai megfontolások és elvárások, vállalati érdekek, idegenforgalmi (reklám) szempontok, stb. is.

Gondoljunk csak a térképészeti titokvédelemnek azokra az előírásaira, amelyek – Molnár Sándor barátunk előadásából tudjuk – ma is tiltják a katonai létesítmények térképi ábrázolását az egyébként nagy pontosságú polgári térképrendszerben: egy erdőben levő laktanya helyét "erdősíteni" kell, egy belterületen épült laktanya helyét pedig üres teleknek kell feltüntetni, stb.

A Kiskörei-vízátározó (Tisza-tó) felületét hazai autótérképeink már akkor sík víznek ábrázolták, amikor még jórészt

vizinövényzettel benőtt, erdős, bokros, tuskós terület volt. Ezzel az elhamarkodott ábrázolással számos hazai és külföldi turistát félrevezettek, bebolondítottak.

Különösen sok problémát vet fel az országhatárok térképi ábrázolása. A Fertő déli részén áthaladó magyar-osztrák államhatárnak más-más a futása a Nagy Világatlaszban, Magyarország autóatlaszában, valamint az osztrák kiadású 200 000-es Burgenland-térképeken vagy a 100 000-es Leithagebirge, Neusiedler See térképeken (Freitag–Berndt). A fertői magyar-osztrák államhatár legszabatosabb ábrázolásával még mindig a 75 000-es térkép két világháború közötti budapesti kiadásain találkozhatunk.

Sok gondot okoz a vitás, bizonytalan határok futásának térképi bemutatása. Az általános alapelv a tényleges helyzet (a *de facto* határ) feltüntetése. Ettől az alapelvtől azonban a térképek gyakran eltérnek, mégpedig külpolitikai megfontolások miatt. Így például Ciprus megosztottságát (azaz a Ciprusi Török Szövetségi Állam 1975. évi létrejöttét), az izraeli megszállást a magyar térképek nem jelölik. Egyébként pedig a vitás, a bizonytalan és a fegyverszüneti határok jelölésére az új magyar világatlaszok külön jelet alkalmaznak (Kína és India között, Pakisztán és India között, Észak- és Dél-Korea között, stb.).

A hamis térképi ábrázolás megtévesztő voltát ragyogó gúnyrajzban tette nevetségessé Arany János "A nagyidai cigányok" (1851.) című víg eposza második énekében. Az epikai hitelnek Arany Jánostól mindig érvényesített követelménye szerint a víg eposznak valós történelmi esemény az alapja: az Abaúj vármegyei Nagyida várát 1556-ban Perényi Ferenc főtárnokmester, Izabella királynő kedvelt tanácsosa védelmezte vitézül I. Ferdinánd király tábornoka, Puchheim ellen. A védelemben mintegy ezer cigány is részt vett, akik később a várat feladták. Arany eposzában Puchheim tábornok Puk Mihály néven szerepel. Az ostrom előtt Puk Mihály haditanácsot tartott a vezéri sátorban leterített régies rajzmódorú, ábraképektől tarkálló térkép körül, s elhatározta, hogy Nagyida várát a földabroszon felfedezett magas hegyről halomra löveti. Ám a vártól nyugatra, a magas hegy helyén a valóságban egy csúnya mocsarat találtak, amelyben ágyúik megfeneklettek.

Minden térkép, még a legjobb, legtökéletesebb is, idővel elavul és keletkezésének idejére nézve történelmi forrássá válik. Gyakorlati értéke csökken, történelmi értéke viszont megnő. Ugyanis egy régi térkép, mint bármely megmaradt dolog, amely a múltból származik, alkalmas lehet arra, hogy belőle a múlt életét, annak bizonyos részletét rekonstruálhassuk. De semmilyen történelmi forrást nem szabad kritikátlanul elfogadni. A régi térképeket sem. Forráskritikát kell

végezni, ki kell szűrni belőlük az esetleges tévedéseket és hamisításokat, el kell választani az önérdektől diktált egoisztikus hamisításokat a közérdek szolgálatára szánt altruisztikus hamisításoktól, össze kell vetni az ugyanabból az időből származó egyéb forrásokkal, szem előtt tartva a régi római közmondást: unus testis nullus testis (*a bizonyításhoz egy tanú nem elegendő*), stb.

A továbbiakban délvidéki határaink 1941. április 11-e után bekövetkezett változásának térképi ábrázolásával foglalkozom. Magukat a délvidéki határváltozásokat Bartók Béla tagtársunk is érintette abban az összefoglaló előadásában, amelyet 1984. október 10-én körünkben tartott "A magyar országhatár változása a XX. században" címmel. Én most nem magukra a határváltozásokra, hanem az azokat ábrázoló térképekre helyezem a főhangsúlyt. De előzetesen fel kell vázolnom a határváltozások történelmi háttérül szolgáló eseményeket is.

2.

A két világháború közötti Magyarországon a trianoni határok felülvizsgálatának és az igazságtalanságok jóvátételének kérdése, azaz a revízió állandóan benne élt a köztudatban. Időnként rákerült a nemzetközi politika napirendjére is. Az 1938. november 2-i bécsi döntőbírósi ítélet kimondta a Felvidék déli, magyarlakta területeinek visszacsatolását. 1939 márciusában Kárpátalja került vissza Magyarországhoz, s Magyarország északkeleten ismét elérte ezeréves határait. 1940-ben az augusztus 30-i bécsi döntőbírósi döntés alapján Erdély északi része és a Székelyföld tért vissza. 1941-ben került sor a negyedik területgyarapodásra, mégpedig a Délvidéken.

Délvidék-nek az 1918 utáni szóhasználatnak megfelelően a trianoni szerződéssel a szoros értelemben vett Magyarországtól Jugoszláviához (1929 előtti nevén: Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz) csatolt részeket nevezem. Az így értelmezett Délvidék nem foglalja magában Horvát-Szlavonországot, amely közjogilag nem volt Magyarország része, hanem perszonálunióban levő társországként tartozott a magyar Szent Korona országaihoz, és saját területén az autonóm ügyeket saját szervei útján, önkormányzatilag intézte. A szoros értelemben vett Magyarországtól Vas megye délnyugati, vendek által lakott csücske, Zala megyének a Lendva folyó menti és a Muraköz nevű területe, Baranya megyének a Drávától és a Dunától határolt délkeleti sarka (az ún. baranyai háromszög vagy Drávaszög), Bács-Bodrog megye csaknem teljes egésze (Bácska), a Maros, Tisza és Duna, valamint az erdélyi hegyek által közrefogott Bánságból vagy Bánátból pedig a nyugati rész került át Jugoszláviához Torontál megye túlnyomó részével, Temes megye déli részével és Krassó-Szörény megye három falunyi területével.

1941 tavaszán az események menete a következő volt. Március végén döntési kényszerhelyzetbe került a német politikai és katonai vezetés. Ennek kiváltó oka az 1941. március 27-én Belgrádban végrehajtott államcsíny volt. Az előzmények megértéséhez tudnunk kell, hogy 1941. március 25-én a ten-

gelybarát politikát folytató jugoszláv Cvetkovic-kormány Bécsben aláírta a japán-német-olasz háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás jegyzőkönyvét. Ehhez az 1940-ben kötött háromhatalmi szerződéshez még ugyanabban az évben csatlakozott Magyarország, Románia és Szlovákia, 1941-ben pedig Bulgária. (Végül – Jugoszlávia felbomlása után – Horvátország is.) A jugoszláv kormány csatlakozása tiltakozást váltott ki a belgrádi németellenes politikai és katonai körökben és március 27-én hajnalban Simović tábornok vezetésével államcsíny távolította el a háromhatalmi egyezményt két nappal korábban aláíró, németbarát Cvetkovic-kormányt. Az új, németellenes kormány április 5-én barátsági és megneemtámadási egyezményt kötött a Szovjetunióval, ez a szerződés azonban már nem léphetett életbe. A jugoszláv fordulat hírére ugyanis Hitler azonnal elhatározta, hogy a küszöbön álló görögországi katonai akciót a renitens Jugoszláviára is kiterjeszti, s abba bevonja a magyar honvédséget is. (Görögországot Olaszország támadta meg 1940. október 28-án az 1939-ben meghódított és perszonálunió formájában Olaszországhoz kapcsolt Albánia felől, de a görög csapatok vereséget mértek az olaszokra. Az olaszok segítségére siető német csapatok 1941. április 6-án kezdték meg hadműveleteiket Görögországban, és július 1-én Kréta megszállásával fejezték be.) 1941. március 27-én déli 12 óra 30 perckor Hitler magához kérte Sztójay Döme berlini magyar követet, és Ribbentrop külügyminiszter jelenlétében a következőket fejtette ki: "Hitler a Kormányzó Úr Ó Főméltóságának azt üzeni, hogy Magyarország revíziós igényeit teljes mértékben elismeri és pedig addig a határig, amelyet Ó Főméltósága maga szab meg. Szósz szerint megemlíttette még Bácskát és Bánátot (marschieren Sie ein in Banat). De tudja, hogy Ó Főméltósága szíve az Adria felé is vonzza őt, s hogy Magyarországnak szabad tengeri kikötőre van szüksége. Fiume ugyan az olaszoké, de Hitler kilátásba helyezte, hogy minden befolyását latba fogja vetni ezen kérdésben." [Sztójay Dömének, Bárdossy László külügyminiszterhez írott követi jelentéséből.] Horthy beleegyező válaszára reagálva Hitler március 28-án még egy Adriához vezető folyosót is lehetségesnek tartott az önállósuló Horvátországgal való megegyezés alapján. Az alig négy hónapja, 1940. december 12-én Belgrádban kötött magyar-jugoszláv örök barátsági szerződés megszegésének kilátása lelkiismereti válságba sodorta a becsületére kényes miniszterelnököt, gróf Teleki Pált. Csupán napjainkban, Rónai Andrásnak "Térképezett történelem" című emlékiratából vált ismeretessé, hogy Teleki Pálnak (véletlen vagy szándékosan indiszkréción folytán) tudomása volt arról, hogy Jugoszlávia legázolása után – ha a magyar honvédség nem menetel a német hadsereg oldalán – Göring német marsall déli német ütközőállamot kívánt létrehozni Magyarország és Jugoszlávia között, amely magába foglalta volna Magyarország, Jugoszlávia és Románia bizonyos részeit, mégpedig Pécs, Baja, Szabadka, Zenta, Újvidék, Pancsova, Temesvár, Versec, Lugos, Resica, Oravicabánya, Karánsebes környékét. A német zsarolásnak engedni nem akaró Teleki Pál 1941. április 3-ának

hajnalán miniszterelnöki rezidenciáján, a budavári Sándor-palotában öngyilkos lett. Ám az események peregek tovább. Április 6-án a német csapatok megrohanták Jugoszláviát. Április 11-én, tehát azt követően, hogy előző nap Zágrábban kikiáltották az önálló Horvátországot, s Jugoszlávia mint egységes állam de facto megszűnt létezni, megkezdte előnyomulását a magyar honvédség is. Április 13-án estére befejeződött a Bácska, a baranyai háromszög, a Muraköz és a Vendvidék megszállása. A Tisza vonalát kelet felé magyar csapatok nem léphették át, mert a szórványosan románoktól is lakott Nyugat-Bánságra Románia is igényt tartott, és a berlini román követ már április 4-én közölte Antonescu román államvezető (conducator) nevében Ribbentrop német külügyminiszterrel, hogy ha a magyar csapatok a Jugoszlávia elleni hadjárat során a Tiszától keletre is akcióba lépnek, a román hadsereg támadást indít a magyarok ellen. Hitler halogatta a románoknak adandó választ. Ugyanakkor tovább hitegette a magyar vezetést is. 1941. június 17-én kelt követi jelentésében Szójay Döme a következőket írta: "Minden eddigi jelből bizonyosnak vehető, hogy a birodalmi kancellár a Bánság nyugati részének Magyarországnak való átadásával addig vár, míg Romániát Besszarábia megszerzésével megnyugtatja, azaz kárpótolja (!). Utóbbi időben oly megjegyzéseket is hallottam, hogy Szovjet-Oroszországnak esetleges likvidálása alkalmával a birodalmi kancellár a moldvai fejedelemség egész területét is óhajtaná Romániának juttatni." Az indíték világos: az erősebb és jobban felszerelt román hadsereg s a román nyersanyagforrások az adott helyzetben fontosabbak voltak Hitler számára, mint a katonailag gyengébb Magyarország revíziós igényeinek kielégítése. De a bánsági mézesmadzagot azért továbbra is elhúzták a magyar vezetők szája elől.

3.

A Bánságot – Hitler korábbi ígéretével ellentétben – nem csatolták vissza Magyarországhoz, hanem német csapatok szállták meg. Hovatartozása jogilag mindvégig zavaros maradt, noha 1941. június 5-én önálló adminisztratív státussal Szerbiához csatolták, élére Joseph Lapp, a bánáti németek egyik vezetője személyében ún. segédbánt állítva, később – 1941. december 6-án – pedig a Bánát a Nedic-féle szerb kormánytól igazgatott Szerbia tizennégy *okrug*-jának (*körzet*) egyike lett. A magyar kormány ezt az állapotot hiába sérelmezte, mint ahogyan a Muraköz státusának kérdésében sem sikerült megállapodnia a terület elvesztésébe bele nem nyugvó és e kérdésben Olaszország támogatását élvező horvát vezetéssel. (Az Ante Pavelić poglavnik vezetése alatti önálló Horvátország [Nezavisna Država Hrvatska] magában foglalta Magyarország egykori társországán, Horvát-Szlavonországon kívül Boszniát, Hercegovinát és Dalmáciát is.) A horvátok a néprajzi elv és a történeti jog alapján követelték magunknak a Muraközt. A történeti érvek alapját az képezte, hogy bár a Muraköz 1918-ig Magyarország része volt, 1785 és 1789, valamint 1848, és 1861. között horvát fennhatóság alatt állt

Hasonlóképpen sikertelen maradt a magyar kormány arra irányuló erőfeszítése, hogy tengeri kikötőt kapjon az Adrián Sušaknál (Fiume alatt), s péage-, azaz közös használati jogokat élvezzen az oda vezető Gyékényes-Zágráb-Fiume, valamint – a Muraközben kitermelendő olajnak a német határig való elszállítására – a Csáktornya-Pragerhof (Pragersko, Ptujtól nyugatra) vasútvonalon, magyar személyzettel és vasúti kocsikkal.

Azt hihetnénk, hogy a természetes határok közé tartozó határfolyóknál az államhatárok pontos kitűzése a lehető legegyszerűbb feladat. Azonban a valóság egészen más. A határfolyók sodorvonala megváltozhat, folyami szigetek keletkezhetnek és tűnhetnek el, morotvák fűződhetnek le, s mindebből konfliktus támadhat. Gondoljunk csak arra, hogy 1969. márciusában a szovjet-kínai államhatárt képező Usszuri folyó egyik vitatott hovartartozású szigetén (Damanszki-sziget: Csenpao) fegyveres összeütközés robbant ki. A magyar-horvát államhatár új, dunai szakaszán sem voltak ritkák a kölcsönös határsértések. 1941. decemberében például a magyar katonaság elfoglalta a Dunán fekvő Ada nevű kis szigetet. Pár hónappal később – mivel a sorozatos horvát tiltakozásokra a magyar kormány nem reagált – fegyveres uszításak válaszként Šaregrad szigetét szállták meg. A magyar katonaság visszafoglalta a lakatlan szigetet. E szigetek azért váltak vitássá, mert az 1968. évi horvát-magyar kiegyeztetés során megállapított horvát-magyar határ természetesen a hajózási főmeder legmélyebb pontjait összekötő görbe vonalon, az ún. sodorvonalon húzódott, de azóta egy mesterséges csatornával levágták a Duna kanyarulatát, így a szigetek a folyó új sodrási vonalától északra kerültek, s magyar területté váltak.

1941-ben a Bácska, a baranyai háromszög, a Muraköz és a Lendva folyó menti Vendvidék visszacsatolásával Magyarország területe 11 500 km²-tel, lakossága pedig 1 145 000 fővel gyarapodott. (A visszakerült lakosságnak 37 %-a volt magyar.) Ebből a gyarapodásból azonban határkorrekció formájában mindjárt le kellett adnia Magyarországnak három Vas megyei falut, mégpedig – Németország javára. A muraszombati járás északnyugati sarkában, közvetlenül a stájer határszélen fekvő **Kismária**havas, **Határfalva** és **Gedőudvar** nevű, német lakosságú falvakról van szó, amelyek Trianonnal Jugoszláviához kerültek, s ott **Fukšinci**, **Kramarovi** és **Ocinje** néven szerepeltek, majd 1941-ben átmenti magyar fennhatóság után Németország kebelezte be őket **Füchseldorf**, **Sinnersdorf** és **Guitzenhof** néven. 1945 óta ismét Jugoszláviához, közelebbről Szlovéniához tartoznak. Az 1944. évi hivatalos magyar helységnévtár által a Magyarországtól elcsatolt területek községeinek és városainak névjegyzékében Németország részeként lettek nyilvántartásba véve. Ennek a három Vas megyei községnek a sorsáról a magyar közvélemény annak idején nem igen szerzett tudomást, a diplomáciai iratokban azonban nyomon lehet követni őket.

A. Sajti Enikő kutatásai szerint a németek követelték még a Felsőlendvától északnyugatra fekvő Seregházát (Serdica),

a Muraszombattól nyugatra eső szécsénykúti (Petanjci) és korongi (Krug) kiszögellést, továbbá a seregházi határ Rotenberg-dűlőjét is, ám az 1942. évi közigazgatási térkép és az 1944. évi Helységnévtár szerint maga a három anyaközség (Seregháza, Szécsénykút és Korong) Magyarországon maradt.

Seregházának (Serdica) az átengedése ügyében nem volt egyetértés a magyar és német hatóságok között. Magyarország nem adta át Seregházát a maga egészében, hanem csupán a község belterületétől északnyugatra elterülő, **Rottenberg** nevű külterületi lakott helyet. A magyar hatóságok ugyanis csupán erre a szórt településre vonatkoztatták a **Rottenberg** nevet, a németek viszont tágabb értelemben használták e nevet, így jelölve magát az anyaközséget, Seregházát is. A magyar hatóságok azért ragaszkodtak Seregházához, hogy elkerüljék a tőle északkeletre fekvő, ugyancsak túlnyomóan németektől lakott Hegyszoros (Sotina) elszigetelődését.

A Mura-határt illetően vita volt a Szécsénykúthoz (Petanjci), illetőleg Koronghoz (Krug) tartozó radeini (Radenci) és wolfsdorfi (Vučja vas) hídfők kérdésében. Ezek megtartását a magyar fél történelmi jogcímmel indokolta. A németek viszont azt kívánták, hogy a határ a jelenkori folyamgyökön húzódjék, s ne ott ahol korábban volt a folyás. Steiermark Gau vezetősége már csak azért is elutasította, hogy Radcin gyógyparkját magyar hídfő szakítsa ketté, mert az ezen a hídfőn levő és a magyarok által igényelt savanyúvízforrás egy tősgyökeres steiermarki német lakosnak volt a tulajdona. Egyébként a vitatott kérdés mindössze kb. öt négyzetkilométernyi területet érintett.

A hitleri Német Birodalom Ostmarkja tehát nemcsak Burgenlandot foglalta magában a történelmi Magyarország területéből, hanem az 1939-ben megszerzett Dévényt (Theben) és Pozsonyligetfalut (Engerau), valamint az 1941-ben Magyarországtól átengedett három Vas megyei községet és kisebb határrészeket, külterületi helyeket is.

4.

Az írott történelmi források megbízhatósága, szavahihetősége nem egyenletes. Míg a diplomáciai iratok, követei jelentések tartalmának hitelessége általában gyanún felül áll, addig az emlékiratok, memoárok hitelt érdemlő voltának megállapítása szigorú vizsgálatot igényel. A memoárirók ugyanis igen gyakran elfogult módon igyekeznek saját tetteiket igazolni, esetleg jólétesültségüket fitogtatni, a kortársak véleményétől mintegy az utókor ítélőszékéhez fellebbezni. Ugyanakkor a memoárok jóval színesebbek, olvasmányosabbak szoktak lenni, mint a többnyire száraz, hivatalos hangú diplomáciai szövegek. A jórészt diplomáciai források tanúsága után lássunk hát most néhány memoárt is.

A Szegeden élő, de Budapesten gyakran megforduló Shvoy Kálmán nyugállományú altábornagy (Shvoy Lajos székesfehérvári megyéspüspök testvéröccse) titkos naplójában és emlékiratában többször is szóba kerül a Bánság:

"1941. április 13.: A Bánátban feltűnően semmi sem nyomul elő, de minket se engednek oda be."; "Április 16.: A Hangliban a társaság meglehetősen levert és lehangolt. Aggódnak a Bánátért és gyanúsán nézik Oroszországot." (A Vigadó tér közepén épült kiosk egykori bérlőjéről, Hangl Márkról kapta nevét. A budapestiek és vidékiek kedvelt találkozóhelye, hírbörzéje volt. Gundel Imre és Harmat Judit vendéglőtörténészek szerint "Hangl úr szinte hadvezéri invencióval úgy rendezte el a sokrétű vendégsereget, hogy az egyes rétegek maguk között lehessenek. Minden »kasztnak« megvan a maga kijelölt körzete, s így még véletlenül sem fordulhat elő, hogy egy tájékozatlan kisgazda vagy váltóügynök a hadtestfőparancsnok szomszédságában foglalhasson helyet."); "Május 1.: ... A Bánát ügyének elhúzódása kellemetlen, de megvannak a jelek, hogy a Bánát előbb vagy utóbb visszakerül. A kormányzó a Semmeringről, ahol a Hauptquartier (főhadiszállás) van, igen jókedvűen jött vissza, s azt mondta, hogy rendben van minden." (A szöveztől eltérően, Horthy nem a Semmeringen, hanem az attól délkeletre levő Mönichkirchenben találkozott Hitlerrel április 24-én. Hitler leszögezte, hogy a Bánságot Magyarországhoz fogják csatolni, de a terület, egy esetleges magyar-román összetűzés veszélyét elkerülendő, egyelőre német megszállás alatt marad.); "Május 8.: Ma hallottam, hogy Várady becskerei magyarpárti vezér oda nyilatkozott, hogy a németek a Bánátban bezárják a magyar iskolákat, elvisznek a helybeli németektől mindent, sorozzák a fiúkat. Nagy a kiábrándulás."; "Május 27.: ... Délután a Hangliban voltam. A fő téma a muraközi terület kérdése volt, ahol mindenkit lesújt, hogy német kívánságra nekünk áldozatot kell hozni az ifjú Horvátországiért, hogy ne legyen köztünk mindjárt ellentét, kárpótolva leszünk a tengerhez vezető úttal és szabad kikötővel. Meg van mindenki botránkozva, hogy a németek minket hogy becsapnak megint és cserbenhagynak. A Bánátról már nem is beszélnek."; "Május 28.: Este Bornemisza Gézával találkoztam, aki aznap volt a kormányzónál. ... Bornemisza Géza is azon a nézeten van, hogy nem tehetünk mást, mint hogy engedünk a német követeléseknek a Bánát és Muraköz kérdésében."

Nagybacsoni Nagy Vilmos, aki a délvidéki események idején nyugállományú gyalogsági tábornok volt, utólag, emlékiratában a következőkben kommentálta Bánát kérdését: "Hitlernek az volt a nézete, hogy azzal a Jugoszláviával szemben, amelyik az elfogadott és megkötött szerződést minden ok nélkül felmondta, Magyarország nem köteles állani a szavát. Azt is kijelentette, hogy Németországnak Jugoszláviával szemben nincsenek területi igényei. A Bácskát és a Bánátot Magyarországhoz óhajtja csatolni. ... A magyar kormány ez alkalommal is komolyan vette Hitler ígéreteit. Hamarosan be kellett látnia, hogy bár állítása szerint Hitlernek nincsenek területi igényei Jugoszláviával szemben, a Bánát mégis német kézen maradt. Ott olyan sorsra jutott a magyar lakosság, amilyenről sohasem álmodtak a szerb impérium alatt. Nemcsak a Bácska terményeit foglalták le, hanem olyan politikába kezdtek, amelynek célja az volt, hogy

megalakítsák a német »Südgau«-t. A Südgauhoz tartozott volna Baranya, Bácska, Torontál, Temes megye és Erdély déli része egészen Brassóig. Ezt a tervet hirdette a Belgrádban megjelenő Donau-Zeitung is. Ezt bizonyítja az a térkép, amelyiket az alsó-bajorországi gschaidi iskolában láttam, ahol 1945-ben »hungarista« internáló táborban voltam. Ezen a térképen az egész terület kelet felé a Volgáig német élet-térként volt feltüntetve."

Kádár Gyula vezérkari őrnagy (később ezredes) a IV. (pécsi) hadtest anyagi vezérkari osztályvezetőjeként (szállásmestereként) vett részt a délvidéki akcióban. Emlék-irataiban ezeket írja a Bánságról: "A németek azt ígérték, hogy a Bánát területét is visszaadják. Nem lett belőle semmi, hitegetés volt. Egyéb okokon kívül közrejátszhatott az is, hogy a bánáti svábok nem óhajtottak hozzánk tartozni. Ezt a feltevésemet arra alapítom, hogy Bácskában több sváb »népi német« vezetővel beszélgettem, és ezek egyöntetűen úgy nyilatkoztak, hogy a magyar impérium Bácskában is csak ideiglenes, az ő »Führer«-jük még nem döntött véglegesen a terület hovatartozása ügyében. Nyíltan hangoztatták, hogy ők Nagy-Németországhoz kívánnak tartozni, annál is inkább, mert a Dunántúl úgyis hamarosan Németországhoz kerül. Csaknem biztos, hogy a bánáti svábok sem gondolkodtak és éreztek másként. Területüket német csapatok szállták meg, megvolt a módjuk arra, hogy kívánságai-ukat állandóan hangoztassák."

A Jugoszlávia elleni katonai akcióban való részvétel fejében Hitlertől Magyarországnak ígért, de Magyarországnak soha át nem engedett Bánság politikai hovatartozását a korabeli magyar térképek háromféleképpen ábrázolják. Az első csoportot azok a térképek alkotják, amelyek a valóságos helyzetnek megfelelően de facto határként tüntetik fel a visszakerült Délvidéknek a Tisza alsó folyása menti határszakaszát.

A második csoportba tartozó térképek ugyanezt a határszakaszt nem folytonos, hanem szaggatott vagy pontozott vonallal ábrázolják, ideiglenességet érzékeltetve, s azt sejtetve, hogy itt további területgyarapodásra van kilátás.

A harmadik csoportba voltaképpen csak egyetlen egy térkép tartozik, amely a Bánságot – a Dunántúlhoz, a Bácskához, stb. hasonlóan – Magyarország szerves tartozékának tünteti fel, olyan területnek, ahol a főhatalmat Magyarország gyakorolja, ahol magyar közigazgatás van. E térkép tehát nem a valóságot igyekszik érzékeltetni a maga bonyolultságában, hanem valóságnak festi az ígérgetések nyomán támadt reményeket. Objektív információ helyett illúziókba ringat. Alkalmas arra, hogy félrevezesse az utókat is. Szerencsénkre vannak más térképi forrásaink is, amelyek megóvnak bennünket attól, hogy hitelt adjunk ennek a térképnek, amelyik eltorzítja a valóságot.

A második és harmadik csoport közötti átmenetet képviseli az a térkép, amely a Bánságot Magyarország részeként ugyan, de megkülönböztetett módon, vastag vonalkázással jelöli.

Térképek

1. Visszacsatolt területeink 1938–1941.

Méretarány kb. 1:10 000 000. In: Magyarország kistérségei. M. kir. honvéd Térképészeti Intézet. Bp., 1943. 3. oldal. Más-más jelzéssel ábrázolja Magyarország négyszeri területgyarapodását 1938 és 1941 között.

2. Magyarország közigazgatási térképe

Bp., 1941. után, Méretarány 1:3 000 000. Készítette a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal térképészete. Nyomta a Magyar Földrajzi Intézet Rt. 41 vármegyét és 3 közigazgatási kirendeltséget ábrázol más-más színnel.

3. Csonka-Magyarország áttekintőtérképe

Méretarány: 1:750 000. Bp., 1942. M. kir. honvéd Térképészeti Intézet. Országhatárok 1942. január 1-én. Össznyomat a 750 000-es katonai térképekből. Kiváló munka.

4. Der Donauraum [A Duna-táj]

Méretarány: 1:1 500 000. Gotha, 1943. Kiadó: Justus Perthes. [Ma: Hermann Haack.] A térkép alapja: Stieler Handatlas. A határok az 1943. július 1-i állapot szerint. Az egykori Jugoszlávia és Görögország új határai még nincsenek mindenütt véglegesnek jelezve a térképen. Pl. a Nyugat-Bánságot is magában foglaló Szerbia határai szaggatott vonallal vannak meghúzva. A térképen érdemes elnézegetni a Jugoszlávia szétesése utáni határviszonyokat: Szlovénia nagyobbik fele (Ljubljánával együtt) Olaszországhoz került; Horvátországgal egyesült Bosznia, Hercegovina és Dalmácia; Montenegró olasz protektorátus lett; észak felé megnőtt az Olaszországgal perszonálunióban levő Albánia területe (Koszovót, a mai feszültségek góciát is Albániához csatolták, s ezzel – ha időlegesen is – megvalósult Nagy-Albánia); Bulgária megkapta a jugoszláviai és Égei-tengeri Macedónia nagy részét (Nagy-Bulgária). A Szovjetunió területéből nemcsak Bukovina és Beszarábia került Romániához, hanem – egyelőre ideiglenes jelleggel – a Dnyeszteren túli ún. Transnistria is Odesszával együtt.

Sok mai nemzetiségi villongás helyszínét vetíti előre ez a térkép.

5. E 500. Wien-Mährisch-Ostrau-Graz-Budapest

Össznyomat. Méretarány: 1:500 000. Németország, 1942 körül. A Magyarországtól elkülönített Bánság határait folytonos vonalak, a Muraközt viszont szaggatott vonalak jelzik. A kiadó ezzel azt juttatta kifejezésre, hogy Muraköz határait még nem tekinti véglegeseknek.

6. Ey 50. Blatt 15/2. Kotoriba
(Korábbi jelzet: Čakovec–2.)

Méretarány: 1:50 000. Berlin, 1943. Annak a jugoszláv 50 000-es katonai térképnek az utánnomása, amely egy 1937. évi 100 000-es belgrádi térképnek szolgált alapjául. A sorozat jelzete: Német haditérkép. Az Északnyugat-Balkán 1:50 000-es térképe. Nyilvánosságra nem kerülhet. Tűzvezetési térképnek nem alkalmas. Első kiadás. Muraközt Magyarországhoz tartozónak jelzi, de a határ futását ideiglenesnek tünteti fel. Német jelmagyarázat. A horvát rövidítések német feloldása.

7. A déli német ütközőállam terve, 1941

Méretarány kb. 1:3 000 000. In: Rónai András: Térképezett történelem. Budapest, 1989. 288. oldal. E Göring-tervként emlegetett déli német ütközőállam akkor valósult volna meg, ha Magyarország megtagadja a részvételt Németország oldalán a Jugoszlávia elleni katonai akcióban. A tervezett német ütközőállam magában foglalta volna Pécs környékét a maga ipar- és energiabázisával, Bácskát a termékeny agrárterületével és a jugoszláviai Nyugat-Bánságot, valamint a romániai Kelet-Bánságot szénbányáival s fejlett vas- és acéliparával. Mindezekben a területeken jelentős német kisebbség él.

8. A tervezett déli német ütközőállam helye Közép-Európában

Méretarány: 1:10 000 000. In: Rónai András: Térképezett történelem. Budapest, 1989. 289. oldal.

9. Vukovar

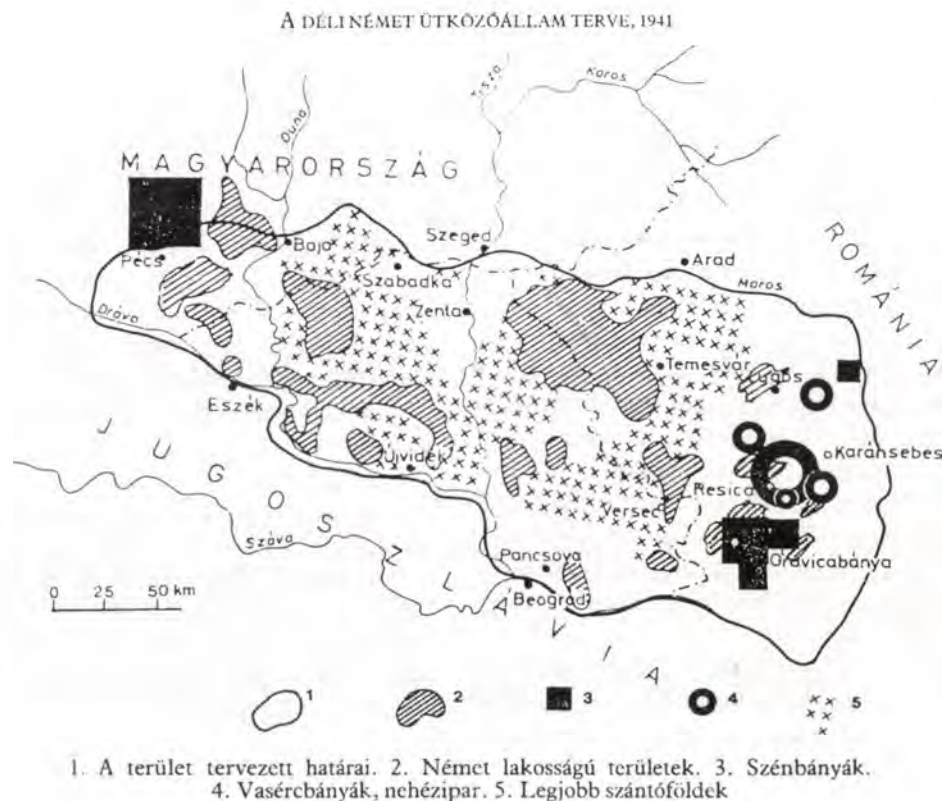
Méretarány: 1:75 000. Wien, 1884/1910. A határvillongások helyszínévé vált dunai szigetek (Ada, Šeringrad) a térkép délkeleti részén található.

10. Vas vármegye közigazgatási térképe

Méretarány: 1: 150 000. Tervezte Czako István. Kiadta a Magyar Földrajzi Intézet Rt. Bp., 1922. A trianoni határ még csak pontozott vonallal van jelölve a térképen. A délvidéki katonai akciót követően Németországnak átengedett Gedőudvar, Határfalva és Kismáriahavas helyét a térkép nyugati szegélyére általam rajzolt nyíl jelzi. Ugyanígy Seregháza helyét is. Ez utóbbi Magyarországon maradt, de bizonyos határrészeit Németországhoz csatolták.

11. Gleichenberg

Méretarány: 1:75 000. Wien, 1889. Gedőudvar, Határfalva, Kismáriahavas, valamint Seregháza helyét a térképszelvény délnyugati negyedén bekereteztem.

12. Radkersburg und Luttenberg

Méretarány: 1:75 000. Wien, 1881/1890. A Mura-határon a Szécsénykúthoz (Petanjci) tartozó radenci (Radenci) hídfőre, valamint a Koronghoz (Krug) tartozó wolfsdorfi (Vučja vas) hídfőre bekeretezéssel hívom fel a figyelmet a térképszelvény középészén. Ezek a hídfők a délvidéki katonai akció után átkerültek Németországba.

13. Magyarország közigazgatási térképe

Méretarány: 1:500 000. Budapest, 1942. (Lezárva 1942. július 31.) A m. kir. honvéd Térképészeti Intézet kiadása. Magyarországnak a Tisza alsó folyása mentén húzódó határszakaszát pontozott vonallal jelöli, tehát ideiglenesnek minősíti.

14. Magyarország hegy- és vízrajzi térképe

Méretarány: 1:2 500 000. Budapest, 1941. Készítette a m. kir. honvéd Térképészeti Intézet. Magyarországnak a Tisza alsó folyása mentén húzódó határszakaszát szaggatott vonallal jelöli, tehát ideiglenesnek minősíti. A térkép iskolai használatra készült.

15. Európa

Méretarány: 1:6 000 000. Budapest, 1943. október 15. Előállította Klösz György és Fia Térképészeti Műintézet. Kiadta Kókai Lajos. A bemutatott térképek közül ez az egyetlen, amely a délvidéki magyar katonai akció során el nem foglalt és Magyarországnak később sem átadott Bánságot a status quo ellenére Magyarország szerves részének ábrázolja.

Csak találgathatjuk, mi készítette e térkép alkotóit arra, hogy ránk nézve a valóságnál kedvezőbbben rajzolják meg a Bánság 1943. évi határait. Vajon a fenntartás nélküli vakhit abban, amit a jövőtől reméltek? Gondoljunk a bibliai szavakra: "Az hit pedig az olyan dolgoknak valósága, az melyeket remélünk" (Zsid. 11:1, Károlyi Gáspárnak 1590. évi fordítása szerint; későbbi, átigazított változatban: "A hit pedig a reményelt dolgok valósága"). Az érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy a szocialista realizmusnak elnevezett szovjet művészetelméleti irányzat szerint is a művésznek nemcsak azt kell ábrázolnia, ami valóban létezik, ami van, hanem azt is, aminek – a pártideológiából következően – lennie kell vagy kellene. Vagyis valóságnak kell feltüntetnie a "reményelt dolgok"-at is. Esetleg hangulatjavítás volt a térképészek szándékában? 1943. októberének közepén ez már nagyon ráfért Magyarország lakosságára. Vagy üzleti szempontok vezérelték őket? Talán mindez együtt? Nem tudhatjuk. Egyet viszont teljes határozottsággal állíthatunk: a történelemben járatlan, kritika nélküli térképhasználat ez a térkép félrevezeti, dezorientálja. S ebben rejlik alkotóik felelőssége.

16. Magyarország Közép-Európában

Méretarány kb. 1:12 500 000. In: Magyarország kistérségei. M. kir. honvéd Térképészeti Intézet. Budapest, 1943. 4. oldal. A Bánságot vastag kék vonalkázással jelöli. (Magyarország területét vékony kék vonalkázás ábrázolja.)

17. Kaschau

Méretarány: 1:75 000 Wien, 1880. Nagyidától délnyugatra kiterjedt sárrét, mocsárvidék található, amelyet a Nagyidának nevet adó Ida és több más patak táplál. A sárrét vizét az Ida mellékága, a **Kanyapta** [tkp. 'lósüllyesztő, lófullasztó']-csatorna vezeti le a Bódvába.

Tehát Arany János "A nagyidai cigányok"-ban a valóságnak megfelelően ábrázolta Nagyida tágabb környékének földrajzi viszonyait. Ezt nevezhetjük – az "epikai hitel" analógiájára – "topográfiai hitel"-nek.

Az előadottak jobb megértése, valamint a bemutatott térképek által ábrázolt területek könnyebb azonosítása érdekében az előadótéremben kifüggesztettem a mai Jugoszlávia térképét is: SFR Jugoszlávia. Méretarány: 1:1 000 000. Kiadó: Kartografija Učila. Zagreb, 1965.

Az előadás elhangzott 1990.március 21-én.

Irodalom

- A. Sajti Enikő: Délvidék 1941–1944. A magyar kormányok délszláv politikája. Bp., 1987.
- A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Összeállították és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Loránt, Juhász Gyula. Bp., 1968.
- Bartók Béla: A magyar országhatárok változása a XX. században. (Térképvilág. A TIT Természettudományi Stúdió Térképbarátok Köre előadásából. Bp., 1986. 3–6.)
- Gosztonyi Péter: Légiveszély, Budapest! Szemelvények Magyarország második világháborús történetéből (1939–1945). Bp., 1989.
- Gosztonyi Péter: Háború van, háború! Újabb szemelvények Magyarország második világháborús történetéből (1941–1945). Bp., 1989.

- Horthy Miklós titkos iratai. Az iratokat sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta: Szinai Miklós és Szűcs László. Budapest, 1962.
- Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. Budapest, 1978. (Tények és tanúk.)
- Klinghammer István–Papp-Váry Árpád: Földünk tükre a térkép. Bp., 1983.
- Magyarország hadtörténete két kötetben. Főszerkesztő Lip-tai Ervin. Bp., 1985.
- Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjet-unió megtámadásáig, 1940–1941. Összeállította Juhász Gyula. Sajtó alá rendezte Juhász Gyula és Fejes Judit. Bp., 1982. (Diplomáciai iratok Magyarország külpoliti-kájához, 1936–1945. V.)
- Nagybaczoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendő 1938–1945. Átdolgozott, második kiadás. Budapest, 1986.
- Rónai András: Térképezett történelem. Bp., 1989.
- Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. Saj-tó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Perneki Mihály. Budapest, 1983.
- Térképtudományi tanulmányok. (Studia cartologica.) Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Térképtudományi Tanszékének évkönyve. 2. kötet. Bp., 1970. (A kötet tíz tanulmánya a térképi általánosítás egyes kérdéseit tár-gyalja.)

MAGYAR UTAZÓK LEXIKONA

Szerkesztette Balázs Dénes. Panoráma. Budapest 1993. 464 oldal

Abu Dhabiba utazó nyaralóknak, ha nem a Mariahilfer Strasse bevásárló turistáinak ad hasznos tanácsokat – gondoltam –, a rikító fedélképen pedig a kannibálok harci tánca az egzotikus tájakra toboroz. Belelapozva derült ki nagy tévedésem: életrajzi lexikonról van szó némi ki-kicsodával megtoldva.

Akkor megtudom végre ki volt az a kedves öregúr aki-nek felfedező-útibeszámolóját egy szabolcsi falu (Magy, Le-velek?) kultúrházában 1949 koratavaszán, a faluvillamosító Pivarnyik-brigád érettségizett szakmunkásaként nagy csodá-lattal meghallgattam.

Íme, amit tudok róla.

Keresztes István földrajztanár a La Manche átúszója, Hailé Szelasszié abesszin császár gyermekei házitanára, Af-rika, Madagaszkár, India vad törzseinek legjobb ismerője, a trópusok csodálatos világának tudományos kutatója, a bor-neói dzsungel lakója, Konoku-Kere-Domu vak kannibál király országának, a kígyók földjének feltárója. Dél-Erdély (Chiávosz?) szülötte. Árvaságra jutott, 10 éves korában ne-velőszülei Antwerpenbe, majd Dél-Afrikába, Kimberleybe vitték. Pretoriában kezdte iskoláit. Ismét árvaságra jutva 13 évesen, még a századforduló előtt Charleroi-ba, Belgiumba került. Szállodai munkásként tanult, tanári oklevelet szer-zett. A Gazette de Genève cikke szerint diákként a torna

club tagja, a C.A.P. segédtitkáraként európai versenyek inté-zőségében működött. 25 éves korában nősült, a háború ide-jén hazatér, a szerb fronton sebesült, hadifogságból szabadulva francia gyógyhelyen épült fel újra. 1920-ban, özve-gyen szülőfalujába tért vissza, de 1921-ben már kicsiny gyermekeivel Déván, Tordán át Kolozsvár felé menekülni kényszerült.

Miután különleges gyarmati szolgálatra szóló kiképzés-ben részesült, a belga földrajzi intézetből Belga-Kongóba irányították. Újabb kálváriája kezdődött. Borneon, a Bou-lungam felső folyásától körülbelül 140 km-re a Nak-Saha-Nagadava dzsungelében tartósabban megtelepült. Megnő-sült, bennszülött nejétől gyermeke született. Fényképe, csa-ládja és 10 éves Gandiron Itcutabit nevű fia képei egy, a vármegyei szabadművelődési tanács támogatásával készült kis füzetben látható. A meghívó és belépőjegyül szolgáló fü-zet egyik, tőle kapott példányát az előadása alkalmából de-dikáltattam: "Keresztes Is. giunolauai úttörő felfedező" (a nehezen kiolvasható idegen szó neje nyelvén jelenti nevét, amit kérésemre írt fel).

Megtört alakja szerény meleg szavai, intelligenciája mindmáig feledhetetlen számomra. Életrajzát tovább keres-hetem, mert a lexikonban nem találok.

Hiányzik a Legnagyobb Magyar utazó, aki európai ta-

SÁNDORFI GYÖRGY

1932 – 1993

A Magyar Térképbarátok Társulata gyászolja a köréből 1993. július 5-én örökre eltávozott tagját. Sándorfi György mérnök, másirányú hivatali munkái mellett az utóbbi években, mint országgyűlési képviselő, egyike volt azon keveseknek, akik ma a magyarországi várakat intenzíven kutatják. Ezzel a témával kora ifjúsága óta foglalkozott. Érdeklődése egyre inkább a közismerteknél sokkal nagyobb számú, de még felderítetlen várak felé fordult, felismerve, mennyire hiányos a történeti kutatás ezek ismerete nélkül.

A legfontosabbnak ezek felderítését és felmérését tartotta, mintegy alapot képezve a későbbi kutatások számára. Kezdetben a hagyományos műszeres felméréseket végezte. Ez azonban lassúnak bizonyult és hosszas kísérletezés után olyan gyors módszert dolgozott ki, számítógéppel kombinálva, amely megsokszorozta az eredményeket és nem maradt el a műszer pontosságától. Az ország különböző területein több, mint 170 alig, vagy egyáltalán nem ismert őskori és főleg középkori várat mért fel az elmúlt kerek egynegyed század alatt, nagyrészt e sorok írójával együtt.

E kutatások új eredménye láttán a magyar középkor korai századainak történetével is foglalkozott. Több tanulmányban fejtette ki álláspontját a X–XII. századi magyarországi várakkal kapcsolatban, melyekben nem csak mérnöki szaktudásáról, de a történelem útvesztőiben való jártasságáról is tanúbizonyságot tett. Megállapításait még sokáig vitatni fogják, de kímzöttotta a történelemkutatást ama meg-

esontosodott felfogásából, hogy a magyar várépítéset gyakorlatilag csak a tatárjárás után indult meg.

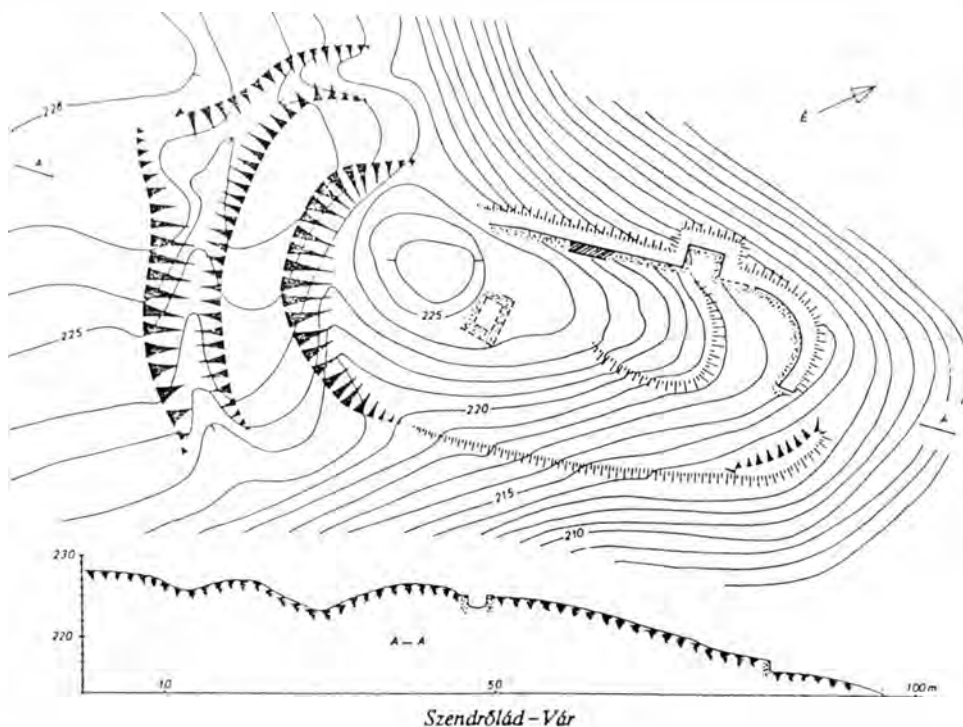
A várak és ezzel együtt a magyar történelem korai századainak szélesebb körű kutatásaiba az utóbbi években a helyneveket is bevonta. Fáradtságot nem kímélve számítógépbe táplálta Kiss Lajos és Györfly György munkái alapján a korai évszázadokba datálható helyneveket. Messzemenő tervei voltak, hogyan lehet majd e nagymennyiségű adat alapján eddig fel nem tárt összefüggésekre fényt deríteni. Ekkor hullott ki kezéből örökre a toll.

Sándorfi György "kívülről" jött a régészet, a történelmi kutatás területére. Talán éppen ezért tudta újszerű gondolatokkal gyarapítani a kutatásokat.

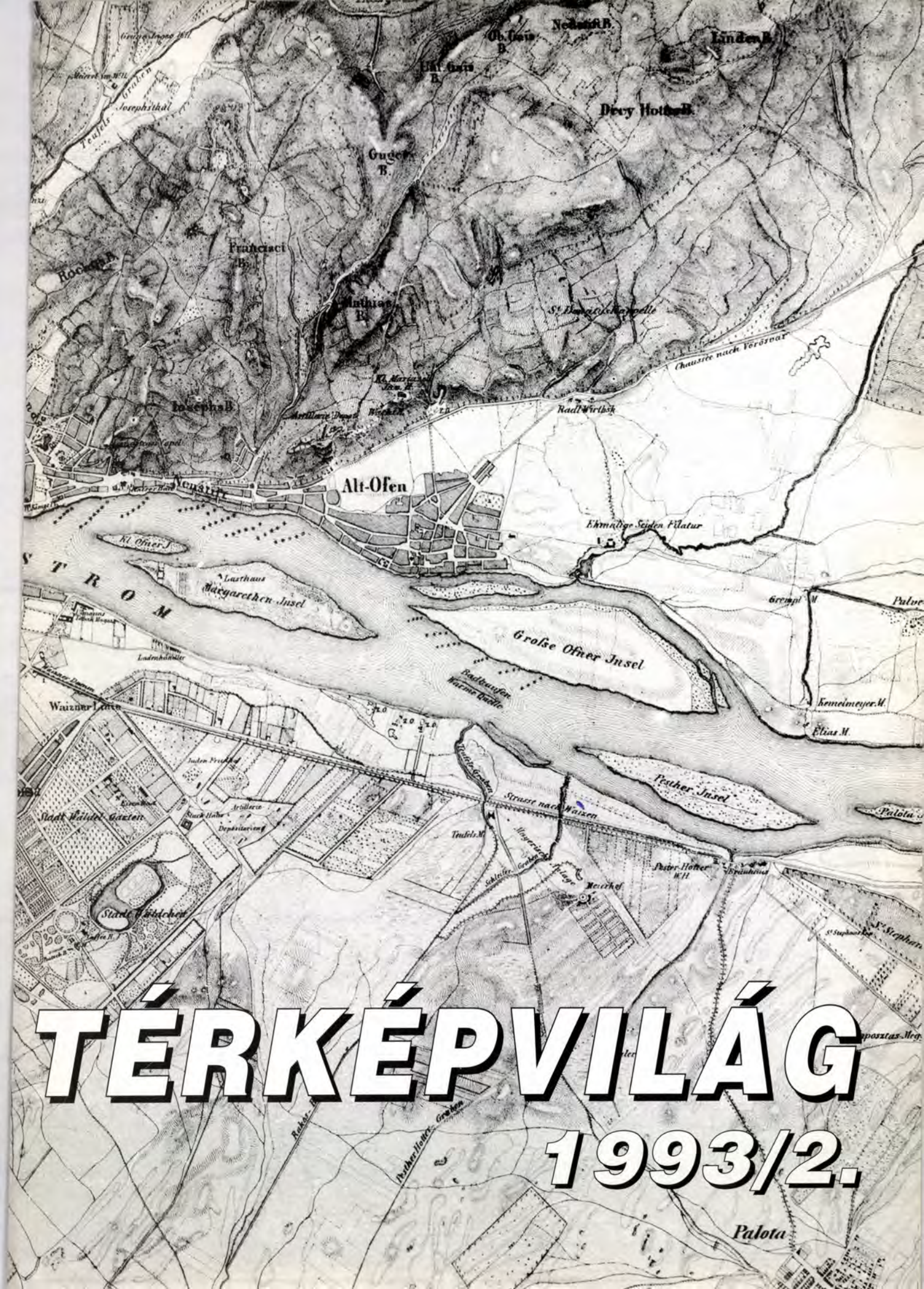
Nagy vesztesége a tudománynak, hogy terveit már nem tudta véghezvinni. Csak reménykedhetünk abban, hogy hagyatékának feldolgozása során, az ő szellemében, terveinek legalább egy részét sikerül megvalósítani.

De nem csak mint kutatót, hanem mint nagyszerű embert is gyászoljuk. Akik közelebről ismertük, soha nem felejtjük el rendkívül gyors, temperamentumos munkabírását, az adatok összefüggéseinek sziporkázó, szellemes felismeréseit, ugyanakkor mindenki iránt érzett melegsívű, önzetlen, áldozatkész segíteni akarását. Nevét örökre beírta a magyarországi várkutatás nagyjai közé.

Nováki Gyula

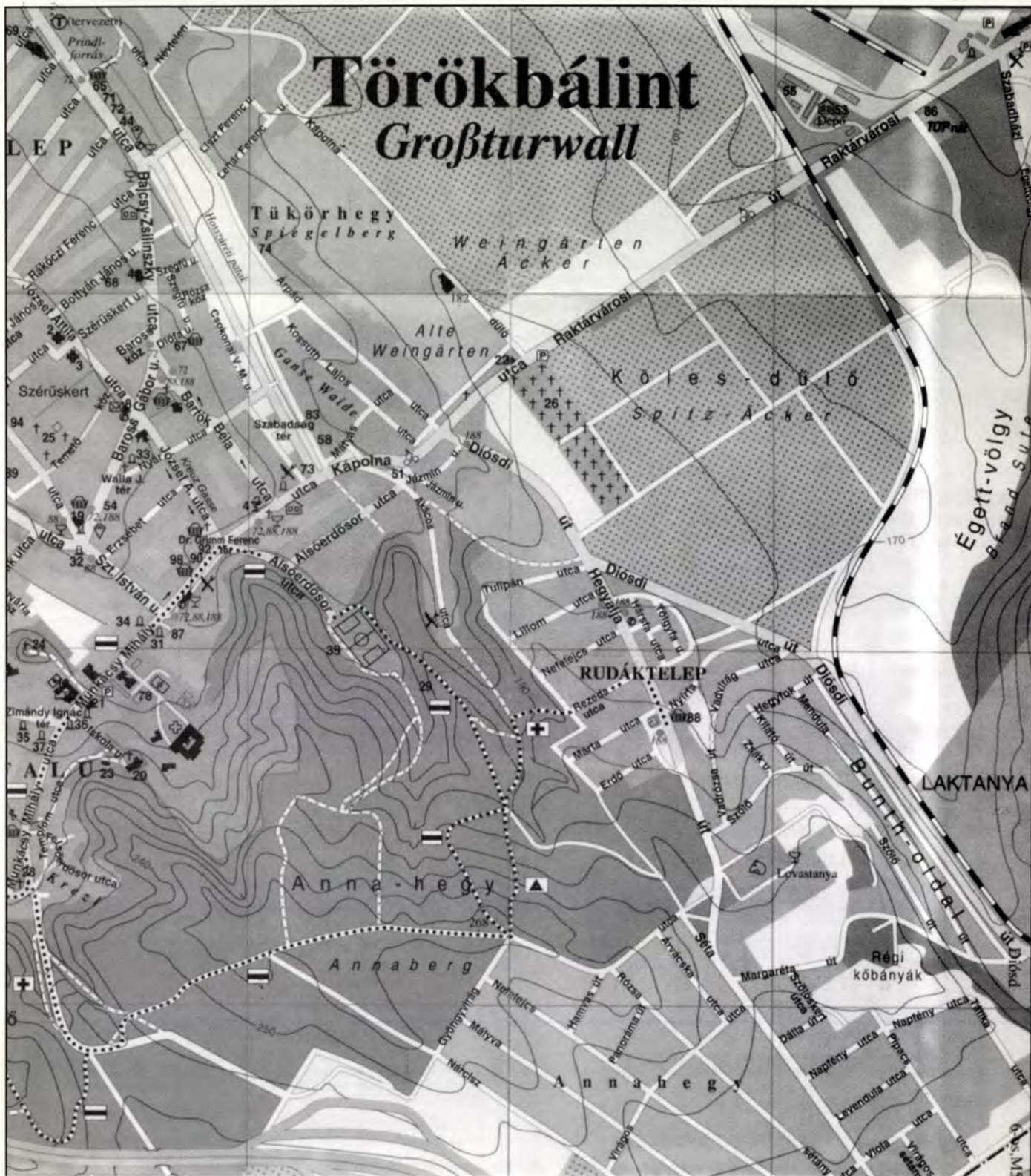

TÉRKÉPVIILÁG

1993/2.

Palota

3.sz térkép (részlet)

Borító: Buda és Pest Szabad Királyi Városainak Tájleírása (1837) térképe. Sasi Attila : Budai-hegység német helynevei a térképek tükrében c. cikkéhez (7.sz térkép)

TÉRKÉPVILÁG 1993/2.

A Magyar Térképbarátok Társulatának lapja.

Szerkeszti és a kiadásért felel:

Skerletz Iván. Szerkesztőség: 1013 Budapest, Roham u.3. A Társulat egyszámlája

218-98055 OTP V.kerületi fiókja

508-10-42517-3 Reprodukciók: Józsa Sándor. Megjelenik évente két alkalommal.

Az előállítás ideje: 1994.május.

ISSN 1217-0313

Készült az N & N Nyomdában.

A Budai-hegység német helynevei térképek tükrében

Helynév vagy más kifejezéssel élve *földrajzi név* alatt a földfelszín természetes vagy mesterséges részleteinek azonosítására szolgáló fogalmat értünk. *Térképészeti-földrajzi szempontból* a következő csoportok különíthetők el:

- a. víznevek, pl.: Duna/Donau, Répce/Rabnitz, Balaton/Plattensee
- b. domborzati nevek (természeti földrajz)
 - nagytájnevek, pl.: Dunántúli-középhegység/Transdanubisches Mittelgebirge, Alföld/Großes Ungarisches Tiefland
 - tájegységnevek (közép- és kistáj), pl.: Budai-hegység/Ofner Bergland, Bakony/Buchenwald, Kiskunság/Kleinkumanien
 - domborzati alapelemek nevei (táj részlet), pl.: Gellért-hegy/Blocksberg, János-hegy/Johannisberg, Írott-kő/Geschriebenstein
- c. területnevek (gazdasági földrajz)
 - közigazgatási, pl.: Baranya/Branau, Somogy/Schomodei
 - történeti, néprajzi, pl.: "Sváb-Törökország"/Schwäbische Türkei, Barcaság/Burzenland, Mosoni-síkság/Heideboden
- d. helységnevek
 - önálló helységek nevei, pl.: Budaörs/Wudersch, Solymár/Schaumar
 - beolvadt helységek nevei, pl.: Budatétény/Kleinteting, Torbágy/Kleinturwall, Sopronbánfalva/Wandorf (Sopron-Kertváros)
- e. helység résznevek, pl.: Kelenföld/Krenfeld, Ferencváros/Franzstadt
- f. határrésznevek, pl.: Kápolna-dűlő/Capelle Ried (Budatétény), Kamaraerdő-dűlő/Kammerwiese (Budaörs)

- g. utcanevek, pl.: Gellérthegy u./Blocksberg Gasse, Váci u./Waitzner Gasse, Nagymező u./Grosse Feld-Gasse

Ezek természetesen csak *elméleti kategóriák*, olykor nem is húzható köztük éles határ, mint például a domborzati és területnevek között. Egy név (pl. Somogy) jelölhet közigazgatási egységet (gazdaságföldrajzi értelemben), de lehet egyben domborzati név is (természetföldrajzi értelemben). A településszerkezet módosulásával (becsatolások, új települések keletkezése ...) pedig ugyanaz a név más kategóriába kerülhet. Például Budatétény (1915-ig Kistétény) a múlt században még Nagytétény része, tehát helység rész, később önálló településsé vált, ma pedig, mint beolvadt helység Budapest része.

A különböző méretarányú általános térképeken természetesen az egyes típusok közül mindig más-más dominál. A nagy méretarányú (1:20 000 felett) térképeken (többnyire településtérképek) a helység rész-, határrész- és utcanevek uralkodnak. A közepes méretarányok (1:20 000 – 1:300 000) mellett tájegység-, tájrészlet-, helység-, helység rész esetleg határrésznevek találhatók a térképen. A *kis méretarány* (1:300 000 alatt) a nagytájnevek, területnevek, helységnevek és a fontosabb domborzati elemek neveinek feltüntetését teszi lehetővé. A víznevek többnyire mindig megtalálhatók az adott méretarányuk megfelelő sűrűségben. (1. sz. térkép: Magyarországi német táj nevek)

A fentiek alapján elmondható, hogy egy több települést felölelő sajátos tájegységről (mint pl. a Budai-hegység) a közepes méretarányú térképek alapján kaphatunk egyfajta áttekintő képet. (2. sz. térkép: Ofner Bergland)

Mindenekelőtt még néhány szót a vizsgált területről és az itt élő németsegről. A Budai-hegység és közvetlen környékének német helyneveit vizsgáljuk. Közigazgatásilag ez Budát és a körülötte fekvő Pest megyei községeket jelenti, melyek a következők:

	1851	1910	1941	1980
1. Albertfalva/Sachsenfeld	n	m	m (1,9)	–
2. Békásmegyér/Krottendorf	n	n,m	m,n (19,7)	–
3. Bia(torbágy)/Wichall	m	m,n	m,n (10,2)	4,4
4. Budafok/Promontor	n	m,n	m,n (6,2)	–
5. Budajenő/Jena	n	n,m	n,m (89,2)	21,8
6. Budakalász/Kalasz	szb,n	n,m,szb	n,m,szb (43,2)	3,9
7. Budakeszi/Wudigess	n	n,m	n,m (56,7)	9,8
8. Budaörs/Wudersch	n	n,m	n,m (85,9)	5,1
9. Budatétény/Kleinteting	–	m,n	m,n (6,8)	–
10. Csepel/Tschepele	n,hv	m,n	m,n (2,5)	–
11. Csobánka/Tschowanka	szb,n,szl	n,szb,szl,m	n,szb,szl,m(68,9)	2,9
12. Diósd/Orasch	n,szl	m,n	m,n(13,7)	–

	1851	1910	1941	1980
13. Érd/Hanselbeck	hv,m,n	m,n,hv	m,n,hv(2,4)	–
14. Nagykovácsi/Großkowatsch	n	n,m	n,m(86,2)	2,5
15. Nagytétény/Großteting	n	m,n	m,n (3,9)	–
16. Páty/Pad	m	m	m	–
17. Pesthidegkút/Hidikut	n	n,m	m,n (23,8)	–
18. Pilisborosjenő/Weindorf	n	n,m	n,m (82,7)	11,7
19. Piliscsaba/Tschawa	szl,	n,m,szl	n,m,szl(49,7)	16,2
20. Pilisszentiván/Sankt Iwan	n	n,m,hv	n,m (81,5)	18,8
21. Pilisvörösvár/Werischwar	n	n,m	n,m (59,1)	40,7
22. Pomáz/Paumasch	szb,n,m,	m,n,szb,szl	m,n,szb,szl (21,7)	5,9
23. Pusztazámor	-	m,szl	m,szl	–
24. Solymár/Schaumar	n	n,m	n,m (59,7)	23,9
25. Sóskút	szl	szl,m	szl,m	–
26. Tárnok	szl	szl,m	szl,m	–
27. Telki/Tölleck	n	n,m	n,m (90,2)	11,3
28. Tinnye/Tiene	m	m	m	–
29. Torbágy/Kleinturwall	n	n,m	n,m (70,4)	–
30. Törökbálint/Großturwall	n	n,m	n,m (54,0)	13,9
31. Üröm/Irm	n	n,m	n,m (84,6)	6,6

1851 – Fényes Elek "Geographiai szótára" alapján

1910 – A népszámlálás anyanyelvi adatai

1941 – A népszámlálás anyanyelvi adatai (zárójelben a német anyanyelvűek aránya)

1980 – A német nemzetiségi kulturális igényű lakosság aránya (helyi felmérés alapján, melyet egyes kiemelt községekben végeztek)

m=magyar, n=német, szl=szlovák, szb=szerb, hv=horvát

A táblázatból is látható, hogy a *Buda környéki települések nagy többsége német lakosságú volt*. Az itteni németek Buda török alól való felszabadulása után a XVIII. századi betelepítési akciók révén kerültek ide különböző német tartományokból. Nyelvjárásilag tehát nem mondható egységesnek a Budai-hegység németsége, bár a budai városi német köznyelv fejtett ki némi egységesítő hatást. Buda város német lakossága is a török-kor után költözött ide, de megemlíthető, hogy a városnak a török megszállást megelőzőleg évszázadokig volt német polgársága, amely azonban a törökök elől elmenekült.

A területen fekvő többi 31 település közül csak hat, amely nem német telepítésű:

3 magyar: Bia/Wiehall, Páty/Pad, Tinnye/Tiene és

3 szlovák: Pusztazámor, Sóskút, Tárnok.

A vegyes lakosságú települések:

Diósd/Orasch/Orešany	(n-szl)
Budakalász/Kalasz/Калаз	(n-szb)
Csepel/Tschepele/Čepelj	(n-hv)
Csobánka/Tschowanka/Чобанац/Cobanka	(n-szb-szl)
Érd/Hanselbeck/Andzabeg/Ханзабер	(n-hv-szb)
Pomáz/Paumasch/Помаз	(n-szb-szl)

A fentiek kivételével a többi lényegében német falu volt. Mára főként a II. világháború utáni kitelepítéseknek köszönhetően, és a budapesti agglomerációs övezetbe történő, az

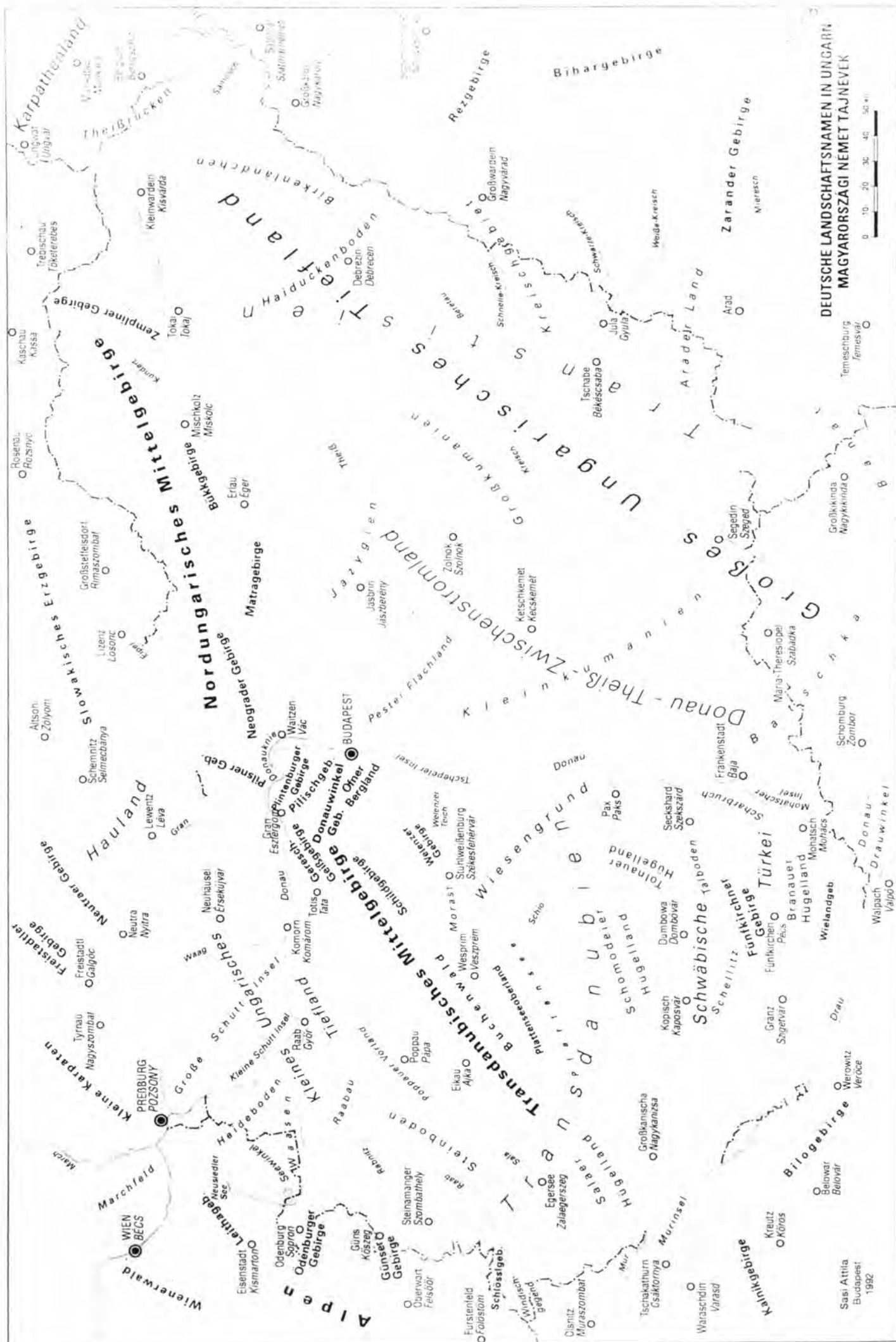
ország legkülönbözőbb tájairól folyó nagyarányú bevándorlás révén a német nemzetiségű népesség mindenhol kisebbségbe szorult, és erősen asszimilálódott. Ugyanakkor itt található a magyarországi németség (a nagyvárosokat nem számítva) legnagyobb települése Pilisvörösvár/Werischwar is.

A főváros közelsége azonban nem jelentett mindig negatív hatást az itt élő németek nemzeti fejlődésére, hiszen a múlt század közepén még Buda és Pest polgárságának java része németül beszélt. Fényes Elek 1851. évi adatai szerint:

B u d a		P e s t	
43 019	odaváló lakosából	83 828	odaváló lakosából
27 930	német	33 884	német
7 555	magyar	31 965	magyar
4 976	zsidó	12 642	zsidó
1 307	szláv (szerbet kivéve)	4 178	tót (szlovák)
1 186	szerb	570	szerb
46	olasz	130	olasz
16	oláh (román)	198	oláh (román)
		252	egyéb

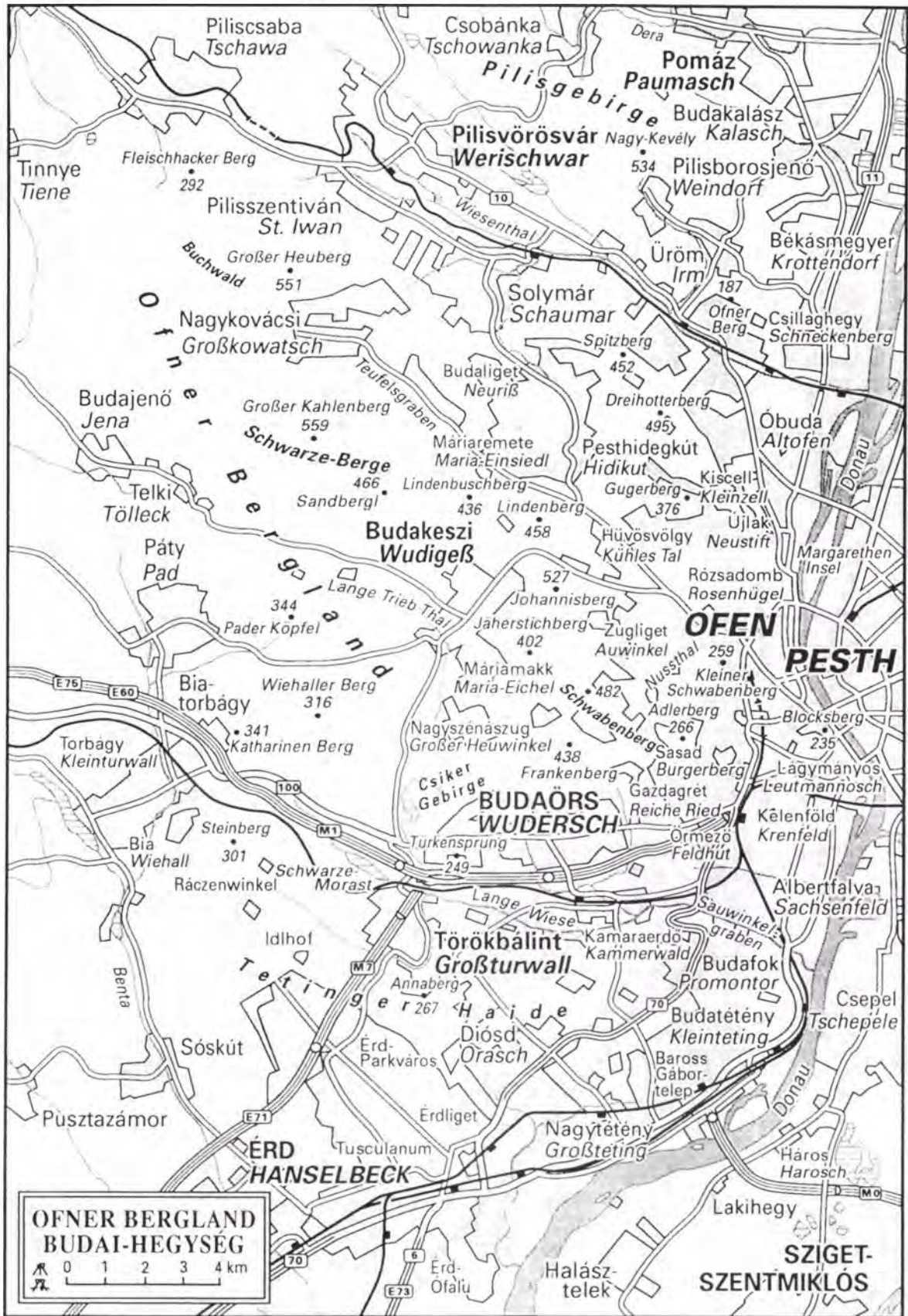
A német helynevek fennmaradásának szempontjából pedig döntő jelentősége volt Buda szomszédságának, hiszen mint fővárosról jóval több térkép készült róla és környékéről, mint az ország más vidékeiről.

Ezek után időrendi sorrendben haladva tallózzunk ezek

**DEUTSCHE LANDSCHAFTSNAMEN IN UNGARN
MAGYARORSZAGI NEMET TAJNEVEK**

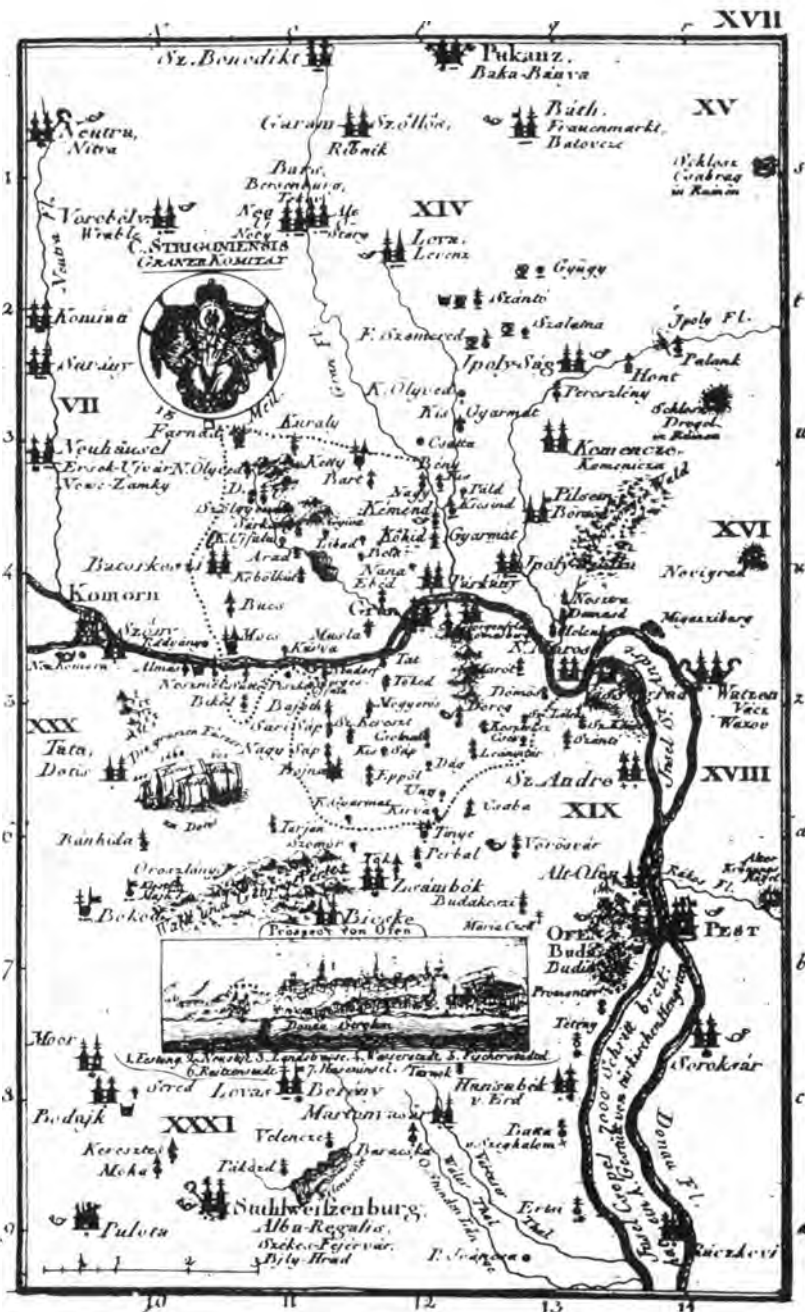

2.sz.térkép

között a térképek között. A török-kor utáni első nyomtatott térképeket vizsgálva megállapítható, hogy azok a XIX. század második feléig szinte mindig német névrajzúak. Ez természetesen is, hiszen a fővárost és környékét ábrázoló térképek a bécsi Katonaföldrajzi Intézetben (Militärgeographisches Institut) készültek, mivel a katonai térképészetet Bécsből irányították, s ez a terület még a kiegyezés (1867) után is a közös hadügyminisztérium alá tartozott. A polgári használatra készült és egyéb nem katonai célú térképek (pl.

Mikoviny, Korabinszky, Lipszky) kevésbé voltak részletesek, és több magyar névrajzú is volt köztük így ezek kevésbé fontosak a német helynevek szempontjából. (3. sz. térkép: Korabinszky János 1804-ben megjelent atlaszának Esztergom megyei lapja. A térképet díszítő, Budát ábrázoló kis metszet alatt olvashatók a városrészek német nevei: Festung (Vár), Neustift (Újlak), Landstrasse (Országút), Wasserstadt (Víziváros), Fischerstädtel (Halászáros), Raitzenstadt (Rácváros/Tabán), Haseninsel (Nyulak szigete/Margit-sziget)

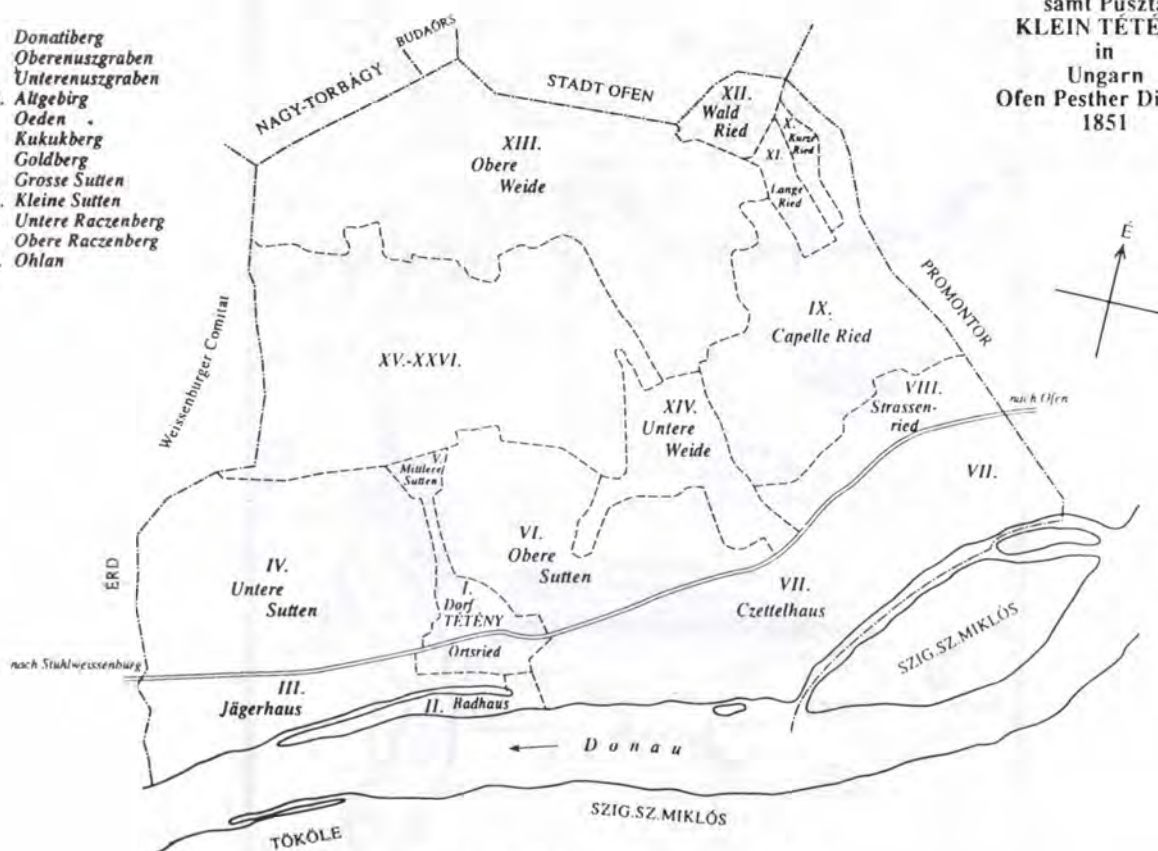

A vidék településeiről készült *kataszteri térképek* viszont megőrizték az akkor még német lakosságú települések határ részneveit. (4. sz. térkép: Tétény (a mai Nagytétény és Budatétény) 1851. évi kataszteri térképének áttekintő vázlata. OSZK. Térképtár) Magának a településnek a nevét azonban magyar alakjában tüntették fel. Ez a kettősség (helységnevek magyarul – egyéb helynevek németül) jellemző a Budát és környékét ábrázoló korabeli térképekre. Buda német neve (Ofen) mellett csak néhány település (Weindorf/Pilisborosjenő, Sachsenfeld/Albertfalva ...) német nevét jelölték a térképen, annak ellenére, hogy a névrajz többi része németül volt. Ezek a német helységnevek sajátosak, a magyartól lényegesen eltérőek. A Budai-hegység német falvai jó részének azonban olyan német neve volt, amely a magyar névből formálódott a német kiejtéshez igazodva: Wudersch/Budaörs, Werischwar/Pilisvörösvár, Schaumar/Solymár ... Ezek a nevek a hivatali közéletben nem voltak használatosak. Először *Pesty Frigyes* 1864/1865-ben készült, de (sajnos legnagyobb részét még ma is) kéziratban maradt helynévtárában

bukkannak fel gyűjteményesen az ilyen típusú nemzetiségi helységnevek: Wudaers (Wudersch/Budaörs), Wihát (Wic-hall/Bia), Jenne, Jenni (Jena/Budajenő). Ma már az ilyesfajta nevek jó része is közhasználatúvá vált, s olvasható a helységnevtáblákon, nemzetiségi intézmények falán. Pesty helynévgyűjtési kérdőívein a következő kérdés irányult az ilyen típusú nevekre: "A községnek, városnak hányféle neve él most; melyik neve bír csak helybeli elterjedéssel, melyik ismeretes országszerte. Sajátos jelenség, hogy a magyar és román falvak a körülfekvő szász falvak által Erdélyben német elnevezést nyernek, mely elnevezésről az illető magyar és román falvak lakosainak sejtelmük sincs, mely név különben is csak kis elterjedéssel bír. Viszont sok szász és román falu magyar névvel is bír, miről az illető szász és román falvaknak tudomásuk nincs. Ily viszonyok az ország minden részeiben foroghatnak fenn, hol több ajkú a lakosság, azért felemlítendők."

A *kétnyelvűség* ritka volt az ekkori térképeken. Többnyi-

- XV. Donatiberg
- XVI. Oberenuszgraben
- XVII. Unterenuszgraben
- XVIII. Allgeburg
- XIX. Oeden
- XX. Kukukberg
- XXI. Goldberg
- XXII. Grosse Suttén
- XXIII. Kleine Suttén
- XXIV. Untere Raczenberg
- XXV. Obere Raczenberg
- XXVI. Ohlan

Nagytétény 1851. évi kataszteri térképének vázlata

4.sz. térkép

5.sz. térkép (részlet)

re csak néhány helységnévre terjedt ki. A tájnevek, hegycsúcsnevek mindig csak egy nyelven íródtak, ritka kivételek persze itt is találhatóak. Ilyennek számít egy 1840 körül kiadott Buda és Pest térkép (5. sz. térkép, OSZK Térképtár TM 1354), amely teljesen kétnyelvű (utcanévek, városrésznévek, hegynevek). A magyar nevek szempontjából is érdekes régi formulákat olvashatunk, mint például:

Város erdőcske kertjei/Stadt Waldel Gärten
(Városliget/Stadwäldchen)
Várnagy kaszáló/General Wiese
(Vérmező/Generalwiese)

1836-ban jelent meg egy nagyon részletes térkép Buda és Pest környékéről. (6. sz. térkép: *Umgebung von Ofen und Pesth*, a több szelvényből álló térkép áttekintő lapja, OSZK Térképtár) Itt jó példát találhatunk a fentebb már említett kettősségre, hogy a helységneveket magyarul írták a többi helynevet pedig németül: Tétény, mint településnév magyarul szerepel, de a szőlőhegyek nevei már németül olvashatók: Alt Tetting, Klein Tetting (Kleintetting/Kistétény azaz a mai Budatétény, amely 1873-ig Nagytétény/Großteting szőlőhegye volt). Olyan német nevekkal is találkozunk, amelyeknek ma nincs magyar megfelelője a topográfiai térképeken: ilyen például néhány hegycsúcsnév Nagykovácsitól délre: Mitterrigl Berg, Egidirigl Berg, Sandbergl, Budakeszi határában a Pater vagy Pader Köpfel – a Kis Kopasz keleti csúcsát jelöli, tkp. jelentése Pátyi-hegy, minthogy Budakeszin Pad néven emlegették a svábok a szomszédos magyar Pátyot. Ezt a térképet később (1852) is kiadták, szinte változatlan névrajzzal. A kataszteri térképek mellett ez a térkép képezi az írás végén található magyar-német földrajzi-név jegyzék egyik bázisát.

A fent említett térkép volt az alapja annak a művészi kivitelű térképsorozatnak, amely 1837-ben jelent meg "Buda és Pest Szabad Királyi Városainak Tájleírása"-ként. (7. sz. térkép, OSZK Térképtár TM 817/1-6) A térképek részletesen ábrázolják a két várost, névrajzuk német nyelvű. A térképek körül rézmetszetek mutatják be a fontosabb nevezetességeket kétnyelvű leírással. Érdekes a Margit-sziget jelölésére használt Nádor-sziget (németül Palatinal Insel) elnevezés, mellyel a szerző József nádor iránti tiszteletét kívánta így módon kifejezésre juttatni. A térképen viszont megmaradt a Margarethen Insel elnevezés. A sziget akkoriban a nádor kedvenc tartózkodási helye volt, ma az itt lévő Palatinus strandfürdő őrzi nevében emlékét.

1850-ben jelent meg közösen két térkép (Verlag von *Gustav Emich*, Pest 1850). Az egyik egy várostérkép (*Plan von Ofen und Pest*), a másik a környéket is bemutatja (*Plan der Umgebungen von Ofen und Pest*). Ez utóbbi térkép keretét is több rézmetszet díszíti, amelyek a két város látványait mutatják be. Az Országos Széchenyi Könyvtár Térképtárában található egy olyan példány (TM 583), amelyen korabeli kézirásos jegyzetek jelölik a német nevek magyar megfelelőit. Ezek az akkor még frissen bevezetett magyar névalakok. Buda szabad királyi főváros közgyűlése 1847 június 11-én vette jegyzőkönyvébe a "budai tájak, hegyek új-

don elneveztetését..., mellyek nagyobb részben *Döbrentei Gábor* k. tanácsos úr és a magyar tudós társaság rendes tagjának jegyzeteiből merítették..." Ezek közül jónéhány nem maradt meg, mint pl.:

Árpádorom/Vordere Gais Berg (Alsó-Kecske-hegy)
Mátyáscurgó/Quelle Saukopf (Disznófő-forrás)
Kelembércz/Blocksberg (Gellért-hegy),

de ugyanakkor a Gellért-hegyre vezető utcát ma is Kelenhegyi útnak hívják!

A Budai-hegység ma használt magyar helyneveinek legnagyobb része azonban ekkor keletkezett ama reformkori hazafiú lelkesedéstől vezérelve, melyet erősen bántott, hogy a fővárost övező gyógyfürdő hegyvidék területei csak a környék sváb lakossága által használt neveken voltak ismertek. De nem csak átnevezték a tájakat, hanem össze is vontak többet egy új név alatt:

Örsöd: Breiter Morast + Tabaner Huthweide
Pasarét: Sauwiesen/Disznóré + Schmalzbergl/Zsírdomb
Törökvész: Rochusberg + Fruchtbare Ried + Ochsen Ried

Más esetben egy korábban egységes táj két részre bomlott, mint például Zugliget/Auwinkel, amelynek a Virányos nevet szánták, de ma mindkét név használatos, s az utóbbi a korábbi tágabban értelmezett Zugliget egy részét jelöli. A Ferenc-hegyet (Francisci Berg) Vérhalom névre kívánták átkeresztelni, de ez csak részben sikerült, mert a Ferenc-hegy név megmaradt, a tőle délre eső lakónegyedet nevezik Vérhalomnak.

Érdekes a "Sváb-hegy" elnevezés alakulásának története. A középkorban még egységesen Nádor-hegy név alatt illették a Budai-hg. e különálló tömegét (Sváb-hegy csoport) a Hárs-hegytől az Ördög-ormig. A Sváb-hegy elnevezést Buda 1686. évi ostroma után nyerte, mikor is az ostromló sereg svábföldi egységei a mai Sváb-hegyen illetve a Kis-Sváb-hegyen táboroztak. Ez a két név: Sváb-hegy vagy Nagy-Sváb-hegy (a főgerinc) és Kis-Sváb-hegy (egy oldalsó magaslat) élt egészen Döbrentei névmagyarosítási akciójáig. Ekkor ő a Nagy-Sváb-hegy helyett az Isten-hegy elnevezést javasolta középkori forrásokra hivatkozva, bár azok szerint Isten-hegy (Mons Dei) néven akkoriban a mai Sas-hegyet nevezték. Az Isten-hegy név végtére is nem váltotta föl a Sváb-hegy nevet, hanem a tágan értelmezett Sváb-hegy egyik keleti csúcsára vonatkozik. Az elnevezés azonban így is téves maradt, mert ez utóbbit az elmúlt századokban Rácfő/Raitzenkopf név alatt ismerték, s nevét a tabáni rácok (szerbek) itteni szőlőbirtokairól nyerte. Döbrentei a Rácfő elnevezést a Vezérhalom névvel kívánta felváltani, de ez egyáltalán nem vert gyökeret. A Sváb-hegy elnevezés tehát megmaradt, s az 1945-ben bevezetett Szabadság-hegy elnevezés is múlandónak bizonyult, csak a Széchenyi-hegy név maradt meg, ami a Sváb-hegy központi, a televíziós adótorony körüli részét jelöli. A Kis-Sváb-hegy is visszakapta régi nevét az elmúlt évtizedekben használt Martinovics-hegy megjelölés helyett.

6. sz. térkép (részlet)

Ehhez hasonlatos a János-hegy/Johannisberg példája is. Ez utóbbit "Pozsonyi-hegy"-re akarták keresztelni, de végülis ez a név megmaradt a hegy északnyugati előmagaslata nevének.

1870-ben jelent meg egy újabb szerkesztésű igen részletes térkép az egyesített fővárosról és környékéről (*Umgebung von Budapest*, k. k. Militärgeographisches Institut 1870, OSZK Térképtár TM 726). Ez minden eddiginél részletesebben tárja elénk a Budai-hegység német földrajzi neveit. A már tárgyalt 1836. évi térkép mellett ez is egyik alapja a közölt földrajzi-név listának.

Katonai térképeink, illetve az ezek alapján készült levezetett, kisebb méretarányú térképek őrizték legtovább a Budai-hegység német helyneveit. Az 1890-ben megjelent *Umgebungskarte von Budapest 1:75 000* térképen (OSZK Térképtár TM 7567) még szintén németül olvashatók a földrajzi nevek. De az ezzel egyidőben megjelenő polgári kiadású turistatérképeken már csak magyar helynevekkel találkozunk. A Monarchia utolsó évtizedeiben a katonai és polgári térképészet névhasználata teljesen eltért, az előbbi német volt, az utóbbi magyar. A Budai-hegységet ábrázoló térképek alapján legalábbis ez mondható el.

A Monarchia felbomlása után a bécsi Katonaföldrajzi Intézet hazatért magyar tisztjei 1919-ben megalakították a Magyar Katonai Térképező Csoportot, amely 1922-től Magyar Királyi Állami Térképészet majd 1939-től a II. világháború végéig Magyar Királyi Honvéd Térképészeti Intézet néven működött. Kezdetben a Monarchia idején készült III. katonai felmérés térképeit újították fel. Ezekon a térképeken található meg utoljára a Budai-hegység német földrajzi nevei, de már csak igen hiányosan. A térképeken egyes területek nevei németül, másoké magyarul fordulnak elő. Úgy tűnik, hogy a sürgős kiadás miatt a síkra aktualizálása mellett a névrajz magyarosítását csak részlegesen, elsősorban a főváros területén tudták elvégezni. Így születhettek akkor egyfajta "kétnyelvű térképek". Ilyen volt például az 1929-ben kiadott 1:75 000 méretarányú Budapest és környéke térkép is, amely az 1915-ben kiadott Monarchia-beli térkép utánnyomása 1922. és 1923. évi helyesbítésekkel. (8. sz. térkép, OSZK Térképtár TM 8230) Olyan furcsaságokat találni rajta, mint például: Kamaraerdő – mint állomásnév, de Kammerwald – mint erdőnév; Nagytétény és Kistétény – mint helységnevek, de Tetinger Haide (Tétényi-fennsík) – mint tájnév. A nagyobb budai hegycsúcsok (Nagy-Sváb-hegy, János-hegy, Hármashatár-hegy ...) már magyarul vannak, de a kisebbek még németül: Adler Berg (Sas-hegy), Galgenberg (Dobogó), Teufelskanzel (Ördög-orom)

Az 1927-ben elkezdődött új felmérések nyomán készült topográfiai, katonai térképeinken már nem találni német földrajzi neveket a Budai-hegységet ábrázoló lapokon.

A fentiekben példaként felhozott térképek bizonyára több kiadásban is megjelentek, s lehet, hogy nem is mindig az első kiadást említettem. Ezek mellett természetesen számtalan egyéb térkép is készült Budáról és környékéről,

amelyek itt nem kerültek szóba. De jelen írásnak nem is volt most célja e tekintetben a teljesség és a rendszeresség, de a Budai-hegység német földrajzi neveinek térképi életét talán így is jól illusztrálta.

Döbrentei Gábor új magyar elnevezéseinek bevezetése után tehát csaknem száz esztendőnek kellett elteltie ahhoz, hogy azok a magyar térképészeti gyakorlatban (a katonai is) általánossá váljanak. Ma már csak fehér hollóként lehet említeni a *Gugger-hegyet*, mely a jelenlegi Budai-hg. turistatérképen szerepel a Látó-hegy névalak mellett. Örvendetes új jelenség, hogy az erősödő lokálpatriotizmus eredményeként készülő községtérképeken ismét megjelennek a már elveszített német földrajzi nevek. (9. sz. térkép, Törökbalint térképe 1994.) Ezenkívül még biztosan számos német földrajzi név van, amely még él a köztudatban, de lehet, hogy már csak idősebb budai, budakörnyéki németek ismerik őket, s azok velük együtt a sírba is szállnak. Ezért is nagyon fontos és időszerű ezen helynevek rendezése, földrajzi beazonosítása, hiszen csak szegényebbé válik kultúránk, ha hagyjuk őket feledésbe merülni. "A földrajzi nevek életét az elmúlt évtizedek mezőgazdasági művelési és településszer-

kezeti változásai kedvezőtlenül befolyásolták. A természetes csökkenésen túl nemtörődömség miatt és átfogó szabályozás hiányában a nevek használata szükségtelen mértékben visszaszorult. Pusztulási folyamat indult meg." (Földi Ervin: *Térképi névírás, kézirat 1990*) Ha ez így elmondható a magyar földrajzi nevekre; akkor mennyivel inkább igaz ez a magyarral párhuzamosan élő (vagy már nem is élő) nemzetiségi nevekre. Ezek megmentését szolgálhatná nem utolsó sorban térképi ábrázolásuk is, hiszen a Budai-hegység példáján is láthattuk, hogy a térképekről fokozatosan eltűnnek a nem magyar földrajzi nevek, s ezzel párhuzamosan az emberek tudatából is. Hol az egyik, hol a másik folyamat következik be előbb, de a végeredmény ugyanaz: sivárabb lesz gondolatvilágunk, a környezetünkről alkotott képünk, s minden hegyet, minden völgyet egyformának látunk, ha nem ismerjük olykor legendákat, meséket idéző neveiket, melyekkel a természettel, a tájjal nálunknál még jóval nagyobb barátságban, békében élő eleink ruházták fel őket.

A BUDAI-HEGYSÉG NÉMET HELYNEVEI

A Budai-hegység Budapesten kívüli részei

Csíki-hegyek

Alsó-Frank-hegy
Budaörsi-hegy (rég. Magas-Frank-hegy)
Csík-hegy
Farkas-hegy
Geisbarthdűlő
Hidas (Budaörs)
Hosszú-dűlő területén (Budaörs)
Hosszú-rét (Budaörs)
Huszonnégyökrös-hegy
Kakukk-hegy (rég. Frank-hegy)
Kálvária-hegy (Budaörs)
Kecske-hegy keleti része
Kecske-hegy nyugati része
Kies-völgy
Kő-hegy
Ló-hegy
Mária-völgy
Nagyszénászug
Nap-hegy (Budaörs)
Odvas-hegy
Öröm-völgy
Prékó területén
Szarvas-dűlő (Budaörs)
Tűzkő-hegy
Törökugrató
Ürgés-dűlő területén (Budaörs)
Út-hegy

Hármashatár-hegy csoport

Aranyhegyi-patak völgy
Felső-Patak-hegy
Les-hegy (Solymár)
Jegenye-völgy (Solymár)

Kis-Kopasz csoport

Biai-hegy
Budakeszi-árok
Erzsébetpuszta
Hosszú-dűlő (Budakeszi)
Hosszú-hajtás-hegy
Hosszú-hajtás-völgy
József-hegy (Torbágy)
Katalin-hegy (Torbágy)
Kis-Kopasz
Kis-Kopasz keleti csúcsa ("Pátyi-hegy")
Kis-vaddisznós területén
Köszörűkő-hegy
Ködomb (Torbágy)
Nagy-Biai-földek

Nagy-vaddisznós területén
Öreg-hegy (Torbágy)

Nagy-Kopasz csoport (Fekete-hegyek)

Arany-árok (Juliannamajor)

Csiker Gebirge, Csikerbergkette

Altfrankenberg
Hochfrankenberg und Galgen Blösse
Tschikerberg, Csik Berg, Schickenberg
Wolfsber
Gaisbart-Äcker
Brückeläcker
Buschäcker
Staarentanz
Vierundzwanzig Ochsenberg
Franken Berg, Kuckucksberg
Kalvarienberg
Gaisberg und Vogelwald Berg, Kiesberg
Rustenberg
Kiestal
Steinberg
Rossberg
Spatzen Graben
Grosser Heuwinkel, Heuwinkel, Heu Wienckhl
Sonnenberg
Lucken Berg, Lukenberg, Lukaberg
Lustthal
Mittlere und Untere Strassenfeld
Hirschenfeld
Feuersteinberg
Türkensprung, Felsen Berg
Neue Theilung und Felsenwiese
Strassberg

Dreihotterberg Gruppe

Wiesenthal
Hochbach Berg
Gugger Berg
Pappel Graben

Kleiner Kahlen Gruppe

Wihaller Berg, Biaer Berg
Großer Graben
Elisabethpusta
Langtheilung, Langteilung
Lange(r) Trieb Berg
Lange(s) Trieb Thal, Triebthal
Josefsberg
Katharinen Berg
Kleiner Kahlen, Kleiner Kahlenberg
Pader Köpfel, Pader Köpfl, Pater Köpfel, Pátyer Kopf
Letzte Theilung
Schleifsteinberg, Schleifstein Köpfel
Steinriegel
Dvihaler Felder und Klein Dvihaler Acker, Grosse Biaer
Grundäcker, Wihallergrund, Wihaller Grund, Biaer Grund
Krennwiesen
Altgebirg

Großer Kahlen Gruppe (Schwarze Berge)

Neuaker-Graben, Neuacker Graben

Budakeszitől ÉNY-ra (József A. lakótelep)
Budakeszitől NY-ra, a pátyi úttól D-re
Hársbokor-hegy
Hosszú-árok-völgy
Juliannamajor
Juliannamajortól ÉNY-ra (464m-es csúcs)
Kakukk hegytől K-re
Kakukk-hegy
Kis-árok-völgy
Kopasz-erdő-tető
Nagy-Kopasz
Nagy-Kopasztól É-ra (555 m-es csúcs)
Napkocsmáros-dűlő (ld. Petneházy-rét)
Szarvas-árok
Szarvas-ároktól K-re (466 m-es csúcs)
Sziklafal
Telki-hegy (Telki)
Zsíros-hegy (Budajenő)

Nagy-Szénás csoport

Aranyhegyi-patak forrásága (Hársas forrástól)
Alsó-Zsíros-hegy
Antal (Antónia)-árok
Csaba-hegy (Piliscsaba) (rég. Mészáros hegy)
Fehér-hegy (Pilisszentiván)
Felső-Patak-hegytől NY-ra (Solymár)
Felső-Zsíros-hegy
Hosszú-árok (Pilisszentiván)
Hosszú-erdő-hegy
Iváni-hegy és Kis-Szénás között
Kakukk-hegy (Piliscsaba) (rég. Guger-h.)
Kerek-hegy (Solymár)
Kis-Szénás
Kopasz-oldal (Nagykovácsi)
Kőris-völgy (rég. Bükköskúti-árok)
Kőris-völgytől D-re K-NY-i árok
Kutya-hegy környéke
Mátyás-domb (v. Szarkavár; Solymár)
Nagy-Szénás
Piliscsaba határában
Pilisszentivántól D-re
Pilisszentivántól D-re
Remete-hegy (Nagykovácsi)
Sóder-hegy (Piliscsaba)
Szél-hegy (Solymár)
Sziklás-hegy (Solymár)
Vadász-rét árok (Pilisszentiván)
Vörös-hegy (Piliscsaba)

Sváb-hegy csoport

- lásd a Budapesten levő részeknél

Tétényi-fennsík

Alsó-Gazdag-dűlő (Diósd)
Anna-hegy (Törökbálint)
Anna-hegytől É-ra (Törökbálint)
Felső-Gazdag-dűlő (Diósd)
Hamzsabégi-erdő
Hárs-hegy (Hamzsabégi-erdő)
Hosszú-rét | Hosszúrét-patak völgye)
Hosszú-rét (Törökbálint)
Idamajor (rég. Idl major)
József-hegy (Törökbálint)

Öde Kirchen Wiese, Öde Kirchen Felder, Edi Kirch
Krutzen Wald, Kruzzen Wald, Grutzen Walde
Lindenbusch Berg
Gross Grabenthal, Trieb Graben
Neuackermajor
Miterrigl Berg
Ausatzköpfel
Kuku Berg, Dammgraben Berg
Klein Grabenthal
Rot(h)er Lacken Riegel, Rothe Laken Berg
Großer Kahlen, Großer Kahlenberg
Egidirigl Berg
Sonnenwirts-wiese, Sonnenwärts-Wiesen
Dammgraben, Grosse Damm Grabenthal
Sandbergl
Am Felsen
Weingartens Berg
Schmalz Berg

Großer Heuberg Gruppe

Langwiesen Thal
Untere Schmalzberg
Antoni Graben
Fleischhacker Berg
Weisser Berg
Mühl Berg
Mittlere Schmalzberg
Lang Graben
Lange(r) Wald Berg
Bruck Graben
Guger Berg(eln)
Weuterberg (!)
Kleiner Heuberg, Kl. Heu Berg
Kopasz Riegel
Buchbründl Graben
Kronawewer Graben (!)
Buchwald
Schlossberg, Schloss Berg
Großer Heuberg, G. Heu Berg
Raitzenthal
Schuchnägél Graben
Hotter Graben
Einsiedler Berg, Einsiedlerberg
Schotter Berg
Wind Berg
Felsberg
Jägerwiesen Graben
Roter Berg, Rother B., Rother Bergeln

Schwabenberg Gruppe

Tetinger Haide, Tetinger Plateau, Grosse Haide

Unterreiche Ried
Annaberg
Spitzberg
Oberreiche Ried
Hanzelbeker Wald, Hanselbecker Wald, Hamsabeger Wald
Lindenberg
Lange Wiese, Sauwinkei Wiese
Lange Wiese
Idlhof
Josef Berg

8.sz.térkép (részlet)

József-hegytől NY-ra
Kamaraerdő-dűlő (Budaörs)
Keserű-kút (Bia)
Kő-hegy (v. Kőorr)
Kő-hegytől D-re (Hármas szikla)
Közép-hegy (Bia)
Kutyavár
Nap-hegy (Bia)
Nap-hegy (Diósd)
Nap-hegytől ÉK-re (Bia)
Öreg-hegy (Bia)
Pistály
Ráczug
Róka-hegy (Törökbálint)
Sánc-hegy (Érd)
Szidónia- és Nap-hegy mellett
Szidónia-hegy
Tétényi-fennsík keleti része
Tétényi-fennsík nyugati része
Törökbálint és Diósd közti völgy
Törökbálinti-tó
Tyúkberek (Torbágy)
Tyúkberektől ÉNY-ra (Torbágy)
Ürge-hegy (Bia)

Nagy medencék

Budakeszi-medence
Budaörsi-medence
Nagykovácsi-medence
Pesthidegkúti-medence

Hirsch Berg
Kammerwiese
Bitterbrunn
Steinberg, Steinfelsen
Drei Hotter Berg
Mittelberg
Hundsthurm
Sonnenberg
Sonnenberg
Weissbergel
Altgebirg
Pistailer Weinberg, Pistaler Weinberg
Ráczenwinkel
Fuchsenberg
Schanzberg
Waldburger Berg, Walpurga Berg
Sidonien Berg
Grosse Haide
Kleine Haide
Brandelsutten Thal
Schwarze-Morast, Schwarzer Morast
Hühnerbusch
Wiesenkessel
Zeiselberg(!) helyesen: Zieselberg

Große Becken

Wudigesser Becken
Wuderscher Senke
Kowatscher Kessel
Kaltenbrunner Becken

A Budai-hegység Budapesten lévő részei

I. kerület

Halászfürdő (a Vízfürdő déli része)
Horvát-kert
Krisztinaváros
Nap-hegy (rég. Csúcsos-hegy)
Tabán (rég. Rácváros)
Vár, Várnegyed, Várhegy
Vérmező (rég. Várnagy kaszáló, Tábor-rét)
Vízfürdő

II. kerület

A kerület újlaki sarka
Alsó-Kecske-hegy
Budaliget (rég. Újtelep)
Csatárka
Disznórét (a Zsirdombbal együtt a mai Pasarét)
Fazekas-hegy
Fekete-fej (Adyliget)
Felső-Kecske-hegy
Ferenc-halom
Ferenc-hegy (Döbr. Vérhalom)
Gercsény
Hűvösvölgy
Hármashegy-hegy
Hárs-hegy (Kis- és Nagy-Hárs-h.) (Döbr. Bátorhegy)
Homok-hegy (Budaliget)
Kecske-hegy (Döbr. Árpádorom)
Kis-Hárs-hegy

I. Bezirk

Fischerstadt, Fischerstädtel, Taschenthal
Horvatischer Garten, Nitzkischer Garten
Christinenstadt, Christina-Stadt
Sonnenberg, Spitzbergel, Spiess Berg, Spiesz B.
Raitzenstadt
Festung, Burg, Burgviertel, Burgberg, Ofner Festung
Generalwiese
Wasserstadt

II. Bezirk

Neue Well
Untere Gais Berg, Vordere Gars Berg
Neuriß, Mairiß
Schartaken
Sauwiesen
Hafner Berg
Schwarzer Kopf, Hotterbergel
Obere Gais Berg, Hintere Gais Berg
Franzeshöhe, Faullenzer, Faulenzer
Francisci Berg
Lust
Kühles Tal, Kühler Grund
Dreihotterberg
Lindenberg
Sandbergel
Gaisberg, Geissberg
Schmalzbergel

Kurucles

Kővár (Pesthidegkút)
Kővartól DNY-ra
Látó-hegy (Gugger-hegy)
Lipótmező
Máriaremete
Nagy-Hárs-hegy
Nagy-rét (Nagykovácsi út mentén)
Nyék
Nyéki-hegy
Ördög-árok (rég. Szt. Pál árka)

Országút
Pál-völgy
Pesthidegkút
Petneházy-rét (ld. Napkocsmáros-dűlő)
Rókus-hegy
Rózsadomb (rég. Kálvária-hegy, Rózsa-hegy)
Szarvas-hegy
Szemlő-hegy (rég. József-hegy)
Széphalom (Pesthidegkút)
Szépilona
Szépjuhászné
Szépvölgy
Törökvész (rég. Ökörmál és Rókus-hegy)
Vadaskert
Vár-hegy (Pesthidegkút-Széphalom)
Vihar-hegy
Vörös-kővár
Zöldmál
Zsíros-hegy (vagy Zsírdomb, ld. Disznórét)

III. kerület

Arany-hegy
Békásmegyer
Csillaghegy
Csúcs-hegy
Ezüst-hegy (Békásmegyer)
Filatori-dűlő
Kápolna-hegy (Békásmegyer)
Kiscell (rég. Kis-Máriacell)
Máriakő
Mátyás-hegy
Óbuda (középkorban Etelvár)
Óbudai-sziget (rég. Nagy-sziget)
Péter-hegy
Remete-hegy (Óbuda)
Róka-hegy (Békásmegyer)
Róka-hegy és Pusztá-hegy között
Tábor-hegy
Tábor-hegy – Remete-hegy
Újlak (vagy Új Város)
Újlaki-hegy
Üröm-hegy

XI. kerület

Albertfalva
Dobogó (rég. Akasztó-hegy)
Előmál vagy Fehér-hegy (Gellért-hegy NY-i lejtője)
Gazdagrét
Gellérthegy (Döbr. Kelembércz, Kelen-hegy;
rég. Kelenföldi-hegy, Pesti-hegy)

Kreutzenwinkel, Krutzenwinkel und
Maxengraben, Marxengraben (*Marx=Markus*)
Stein Hügel, Steinriegel
Großer Steinriegel
Guger Berg Guggerberg
Leopoldifeld, Leopoldfeld
Maria-Einsiedl
Groer Lindenberg
Ofnerfeld
Huthweide, Schwarzköpfl und Hafnerbergl
Josephi Berg
Teufelsgraben, Teufels-Graben (felső rész)
Pauli Thal, Paulusbach (alsó rész)
Landstrasse
Paulithal, Fruchtbare Ried
Hidikut, Hidigut, Hidekut, Kaltenbrunn
Sonnenwirtswiese
Rochusberg
Rosenhügel, Kalvarien Berg
Hirschberg, Kleiner Hirsch Berg
Josefsberg
Gartenbergei
Schöne Helena
Schöne Schäferin
Schöntal, Schönggraben, Nussgraben, Schön Thal
Ochsenried und Rochusberg
Thiergarten
Burgberg, Festungs Berg
Linden Berg
Roter Steinriegel
Grüngraben, Grün Graben
Schmalzbergl

III. Bezirk

Goldberg
Krottendorf
Schneckenberg
Spitzberg, Hochberg
Silber Berg
Filatori Felder
Kapellenhut
Kleinzell, Klein Mariazell, Klain Maria Zell
Maria auf Stein, Maria am Stein, Maria Stein
Matthiasberg
Altofen, Etzelburg, Ecilburg
Grosse Ofner Insel
Petersberg
Einsiedler Berg
Fuchsen Berg
Oberberg
Altofner Berg
Ofner Weingebirg(e)
Neustift
Neustift Berg
Ofner Berg

XI. Bezirk

Sachsenfeld, Theresienfeld, Lerchenfeld
Galgenberg
Weisser Berg, Weisser Sandberg
Reiche Ried
Blocksberg, Gerhardsberg, Gerhartsberg

A Görög-Oláh Templom, a Duna partján.
Griechisch-wallachische Kirche an der Donauzeile.

Pest-vármegyeháza a Granátéros útszában.
Komitatshaus in der Grenadier-Gasse.

Gróf Károly György Palotája Pesten az 535 szám alatt, a Ketschkei útszában.
Gräflich Georg Karolichs Palais in Pesth in der Ketschkei-Strasse, N. 535

A Reformátusok temploma Pesten a Józsefvárosban.
Die reformirte Kirche in der Josephstadt.

A pattantyúsok kaszárnyájok.
Die Artillerie Kaserne, genant das Neugebäude.

A magyar játékszin.
Das ungarische Theater.

Határrét (Budaörsi határban)
 Hosszúrét (rég. Kányamál)
 Istenkút (rég. Nádaskút; a Sasadi út alsó végénél)
 Kamaraerdő
 Kelenföld
 Kelenvölgy (rég. Éles-szöglet, Kelenváros)
 Kis-Gellért-hegy
 Lágymányos
 Madár-hegy (rég. Seregélyes)
 Meződomb (Nagyszőlős u. környéke)
 Őrmező (rég. Kis-Mocsár)
 Őrsőd (rég. Nagy-Mocsár)
 Péter-hegy
 Rupp-hegy (rég. Spanyol-hegy?)
 Sas-hegy
 Sasad
 Spanyolrét
 Vadász-hegy
 Vigadomb (Gazdagréttől NY-ra)

XII. kerület

Béla király kútja (rég. Királykút, v. Svábkút)
 Budakeszi-erdő
 Csillebérc (rég. Lófej-tisztás)
 Diós-árok
 Disznófó-forrás (Döbr. Mátyáscsurgó)
 Farkasrét
 Farkasvölgy
 Hármaskút-tető
 Hegyvidék (rég. Nándor-hegy) v. Székesfehérvári-hg.
 (Márton-hegy tágabb környéke!)
 Hunyad-orom
 Irhás-árok
 Istenhegy (rég. Rácfej, Rácfő; Döbr. Vezérhalom)
 kezdetben Döbr. az egész Svábhegynek
 (János-h.–Orbán-h.) az Istenhegy nevet szánta
 János-hegy
 Kavics-árok
 Kis-kőfej
 Kis-Sváb-hegy (átmenetileg Martinovics-hegy volt)
 Kútvölgy
 Magas-kő
 Magasút
 Makkosmária (Máriamakk)
 Márton-hegy
 Meredek-csúcs
 Németvölgy
 Normafa (Döbr. Viharbükk)
 Orbán-hegy
 Ördög-orom
 Pozsonyi-hegy
 Sváb-hegy, v. Nagy-Sváb-hegy
 (átmenetileg Szabadság-hegy volt)
 Táboros (Táboros-hegy déli lejtője)
 Tündér-hegy
 Városkút, (rég. Nádorkút, Orvoskút v. Doktorkút)
 Városmajor (rég. Város majorja)
 Virág-völgy
 Zugliget-Virányos (rég. [Vad]disznózug)

XXII. kerület

Budafok

Letzte Ried
 Lange Ried
 Strassbrunn, Strassbrunnen
 Kammerwald
 Krenfeld, Kranfeld, Chronfeld, Creynfeld; Kreenfeld
 Scharfeseck
 Kleiner Blocksberg,
 Leutmannosch, Weichfeld
 Staarentanz, Vogelberg
 Wiesbergl, Wies Bergel
 Feidhut, Veltried
 Breiter Morast und Tabaner Huthweide
 Petersberg

Adlerberg
 Burgerberg (und Strasse), Burgerried
 Spanische Wiese, Espaniol Wiese, Spaniolwiese
 Jägerberg
 Lustriegel, Lusthügel

XII. Bezirk

Königsbrunn, Bründl
 Budakeszer Wald, Maria Eichler Wald
 Kukuk Berg und Dreihottér (Nussbaumblosse)
 Nussthal
 Quelle Saukopf
 Wolfswiese, Wolfwiesen
 Wolfstal, Wolfthal, Wolfs Thal
 Dreibrunnenberg, Dreibrindelsberg
 Stuhlweißenburger Gebirge, Stuhlweissenburger Gebürg

Hunyady Hügel
 Lederer Graben
 Raitzen Kopf, Raitzenköpfl, Rätzberg (1700!)

Johannisberg, Johannesberg
 Schulmeistergraben, Teichgraben
 Kleiner Steinfelsen
 Kleiner Schwabenberg
 Brunntal
 Hoher Stein, Hoher Steinberg
 Hochstrass
 Maria-Eichel
 Martini Berg
 Jäher Stich Berg, Steinbruch Berg
 Deutsental, Deutsches Thal
 Wetterbaum, Normabaum
 Urbani Berg, Kukukhöhe
 Teufelskanzel
 Preburgerberg
 Schwabenberg, Großer Schwabenberg

Rothelache
 Himmel, am Himmel
 Doctorbrunn, Doctorbründl
 Stadtmeierhof
 Blumental
 Sauwinkel, Sauwinkl, Auwinkel, Auwinkl

XXII. Bezirk

Promontor, Promontori, Prementor, Prematori,
 Premodori

Budatétény (rég. Kistétény)**Nagytétény**

Diós-árok
 Donát-hegy
 Háros-sziget
 Hunyadi-sziget (v. Mészáros-sziget)
 Kereszt-hegy (Budafok)
 Kis-Háros-sziget
 Kút völgy (Budafok, Péter-Pál utca)
 Ó-hegy (Nagytétény)
 Pacsirta-hegy
 Rác-hegy
 Rózsavölgy
 Sas-hegy (Budafok)

Kleinteting, Klein Tetting, Klein Tetinger Weingebirg**Großteting, Teting, Tetting**

Nußgraben
 Donati Berg
 Insel Harosch
 Fleischhacker
 Kreuzberg
 Kleine Haroschinsel
 Brunthal
 Altgebirg, Alt-Tetting, Tetinger Altgebirg
 Lerchenberg
 Obere- und Untere-Raczenberg
 Sauwinkelgraben
 Adlerberg

Pest városrészei***IV. kerület*****Újpest**

Nép-sziget (rég. Pesti-sziget vagy Újpesti-sziget)
 Palotai-sziget
 Szt. István-hegy

IV. Bezirk**Neupesth, Neupest**

Pesther Insel
 Palota Insel
 Stefansberg, St. Stephans Berg

V. kerület

Belváros
 Lipótváros

V. Bezirk

Innenstadt, innere Stadt, Aitstadt
 Leopoldstadt

VI. kerület

Terézváros
 Pacsirtamező (Kodály körönd környéke)

VI. Bezirk

Theresienstadt
 Lerchenfeld

VII. kerület

Erzsébetváros

VII. Bezirk

Elisabethstadt

VIII. kerület

Józsefváros
 Kálvária tér környéke
 Kerepesi temetőtől K-re

VIII. Bezirk

Josephstadt
 Calvarien Berg
 Bekerisches Wäldchen

IX. kerület

Ferencváros
 Gyáli út középső részén (József A. lakótelep)
 Gyáli út déli részén

IX. Bezirk

Franzstadt, Franzens Stadt
 Grosse Saulacken
 Kleine Saulacken

X. kerület

Kőbánya
 Népliget
 Óhegy
 Újhegy

X. Bezirk

Steinbruch, Steingruben
 Volksgarten, Volkspark, Volkshain, fr: Städtische Baumschule
 Grosser Pesther Steinbrucher Weingarten, Altgebirg
 Neugebirg oder kleiner Pesther Weingarten, Neugebirg

XIII. kerület

Angyalföld (rég. Rákos-mező)
 Margitsziget (rég. Nyulak szigete, Nádor-sziget)
 Margitsziget DNY-i csücske (korábban önálló sz.)
 (rég. Kis-Budai-sziget vagy Festő-sziget)
 Ördög-malom (Cserhalom u. környéke)

XIII. Bezirk

Engelsfeld, Rákosch Feld
 Margaretheninsel, Haseninsel, Palatinal Insel
 Kleiner Ofner Insel
 Teufelsmühl

XIV. kerület

Herminamező
Törökőr (rég. Török Strázsa)

Városliget (rég. Város-erdő, Város erdeje)
Vidám Park (rég. Vurstli, Angol Park)
Zugló (rég. Szugló)

XV. kerület

Pestújhely
Rákospalota
Újpalota

XVI. kerület

Árpádföld
Mátyásföld
Sashalom, (rég: Határi-hegy)

XVII. kerület

Rákoskeresztúr

XVIII. kerület

Pestszentimre
Pestszentlőrinc
Béke tér környéke (Pestszentlőrinc)
Miklóstelep területén
Sas-hegy (Pestszentlőrinc)

XIX. kerület

Kispest
kispesti labdarúgópálya környéke
Chlepkó tér környéke
Kút-tó (Kút-tó-erdő)
Törökfalva (Üllői úttól É-ra)

XX. kerület

Pestszenterzsébet
Soroksár
11. csatorna
Bab-hegy
Csont-halom
Dinnye-hegy
Dinnye-hegytől ÉNY-ra (120 m-es domb)
Gyáli (1.)-csatorna
Gyáli (1.)-csatornán egy mocsár
Juhász-hegy
Molnár-sziget
Péteri-ér
Pista-hegy
Sósmocsár
Sziget-dűlő területe és tőle É-ra
Újtelepi parkerdő területén
Várhegy
Várhegytől DK-re (104 m-es domb)

XXI. kerület

Csepel
Csepel-kertváros területén
Fácán-hegy
Háros

XIV. Bezirk

Herminenfeld
Türkische Schildwache, Türkischen Schuld-wacht,
Türken Wache
Stadtwäldchen, Stadtwäldl, Stadt Waldel Gärten
Wurstel, Wurstli, Vergnügungspark
kleiner und groszer Szugló

XV. Bezirk

Neustädtl, Neue Felder
Palota
Neupalota

XVI. Bezirk

Arpadfeld
Matthiasfeld
Adlerhügel

XVII. Bezirk

Kreßtur

XVIII. Bezirk

St. Emmerich
St. Lorenz, St. Lorintz
Hendenfänger Wald, Hendelfänger Wald
Szalla Wald
Adlerberg, Gansberg

XIX. Bezirk

Kleinpesth, Kl. Pest
Melonen Berg
Weinberg
Brunn Lacken
Unt. Kl. Pest, Untere Kleinpest I

XX. Bezirk

St. Elisabeth, Elisabethstadt
Schorokschar
Sanbrückl Graben
Fisolen Berg, Fisolenberg
Beindlberg
Melonenberg
Nudelberg
Grosser Morast Graben
Wolfsmorast
Schafferberg
Müller Insel
Salzlacken Graben
Stefelsberg
Grosse Laken
Kohlbacher Insel
Salz-Lacken
Spitzhübel
Kasani Bründl

XXI. Bezirk

Tschepele, Tschepel
Schaffler Berg
Fasan Berg
Harosch

János hegy (Csepel-központtól NY-ra, 104 m-es domb)
Királyerdő (rég. Bucka erdő)
Nyírfá dűlő
Sámé-hegy
Szigetcsúcs

Johannes Berg
Buczka Wald, Sand Berge
Birkenwald
Samer Weinberg
Inselspitz

Megjegyzés: A német földrajzi nevek gyűjtése és beazonosítása szinte kizárólag XVIII-XIX. századi térképek alapján készült. Budapest területén a jelenlegi kerületi beosztás szerint, a főváros területén kívül pedig természetföldrajzi egységek szerint csoportosítva találhatók a nevek. A teljesség kedvéért a pesti városrészeket is tartalmazza a lista. A magyar nevek mellett olykor zárójelben rövid megjegyzés utal az egyéb vagy régies névváltozatokra (Döbr. – Döbrentei Gábor névadása, rég. – régies, középkori névalak), illetve a topográfiai fekvést pontosítja.

*Összeállította: Sasi Attila
1993. Budatétény/Kleintetling*

A kézirat lezárása után emelkedett törvényerőre Soroksár és Pestszenterzsébet különválása. (A szerk.)

A Térképbarátok Köre eseményeinek krónikája (III.)

Molnár Sándor

Az EOTR topográfiai térképrendszer

Előadás, 1983. január 19.

A Stúdió társalgójában a polgári felmérés új térképrendszerét, az Egységes Országos Térképrendszerét és bevezetésének körülményeit ismertette az előadó. Korábban a katonai Gauss-Krüger, majd az ún. "telefonszamos" sztereografikus szelvények voltak forgalomban. Az új hengervetületű térképrendszer bevezetésére 1969-től kezdve került sor. Teljes megvalósítását 1980-1990. közé tervezték. A munka a földmérési, térképészeti és földhivatali szervezeteket érinti és rendkívül széleskörű feladatokat von maga után. A szelvénybeosztás kezdőpontja délnyugatra esik, eltérően a korábbiaktól. A szelvény számozás alapját a 100 000-es képezi, ezek két-három, a 10 000-es lapok 5-6 számúak. Csak bevezetésük fő indoka maradt megoldatlan: továbbra is titkos minősítésük lettek!

A kérdések és hozzászólások legfőképpen az utóbbi ellentmondásos helyzetre korlátozódtak.

Sikhegyi Ferenc

A földkéreg térképei

Előadás, 1983. február 16.

A tartós mongóliai munka után hazatért térképező geológus sorra ismertette a régi térképeken mutatkozó geológiai ábrázolásokat, Marsigli munkáit (1705, 1720, 1726-1741.), amelyek közt már bányászati és ásványelőfordulási áttekintő-térképeket is találunk, Mikoviny bányatérképeit, Townson (1797), Stascic (1815), Beudant (1818, Boué(1833), Hauer (1867), majd Szabó József, Zsigmond Vilmos és Herbich Ferenc (1878) munkásságát ismertette. A századfordulón Lóczy készített geológiai áttekintőtérképet, majd Papp Károly átdolgozásában jelent meg a híres balatoni geológiai térkép.

A magyarországi földtani térképezés ismertetését az előadó számos eredeti térképpel szemléltette. Rövid, vázlatos összefoglalása jól kiegészítette a hallgatóság földtani, térképészeti ismereteit.

Szentesi András

Korszerű technológiák alkalmazásának lehetőségei

Előadás, 1983. április 13.

A MÉM Földügyi és Térképészeti Hivatal főosztályvezető-helyettese rövid áttekintést nyújtott szakterületének kutatási feladatairól és eredményeiről, a

földmérési automatizálás és távérzékelés programja keretében, valamint a FÖMI-ben folyó egyéb (pl. tematikus geokartográfiai) kutatások helyzetéről

Feladatuk közt szerepel a nagyfelbontású űrfelvételek, légifényképek előfeldolgozása és szolgáltatása. Ilyen céllal 1981-től főosztály működik. A FÖMI légifénykép és űrfelvétel archívumában tízezrekre menő film és képanyag várja az igénylőket. Köztük régészeket, akik nagy haszonnal dolgozhatnak ezzel az anyaggal.

Ezután a régészeti munkában alkalmazható korszerű technológiákkal, ezek költségeivel és elérhető eredményeivel foglalkozott az előadó, ami végül is kérdés-feleletbe ment át. Az új lehetőségek feltárása nagy érdeklődést keltett és ugyancsak megmozgatta a jelenlévő régészek fantáziáját.

Szádeczky-Kardoss Gyula

A csillagtérképekről

Előadás, 1983. március 16.

Népes közönség előtt mutatta be Hrenkó az előadót, a soproni MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézet tudományos főosztályvezetőjét. Évek óta rendszeres észleléseket végez a Lővérek felett emelkedő kicsiny obszervatóriumában és így éjszakánként alaposan kiismeri magát a ragyogó csillagok rejtélyes világában.

Először a régi csillagtérképeket, a dús fantáziával ábrázolt, majd a mind pontosabb atlaszokat említette meg. Az 1801-ben kiadott 20 lapos csillagtérképen már 17 240 csillagot jelöltek.

A modern csillagtérképek és csillagkatalógusok ismertetéséhez érdekes párhuzamokat vont a földi kartográfiával. A csillagtérképek határát gömbi körívvel jelölik, hasonlítanak ezek az USA államainak határvonalaihoz. Az égbolt településeit nem lélekszám, hanem a fényesség szerint jelölik. A koordinátarendszernek is megvannak a sajátosságai, itt elengedhetetlen az időpont megkötése. A méretarány hossz mérete helyett a 10° deklinációnak megfelelő hossz méretű viszony (mm/10° dimenzióban) értelmezését ajánlotta.

Bemutatott néhány nagy, a tudományos kutatásban használható csillagtérképet és katalógust valamint az amatőr csillagászok gyors tájékozódására használatos, forgatható csillagtérképet.

A kérdések a mai óceánutazók tájékozódására, a csillagjósolás divatjára vonatkoztak. Hrenkó a magyarok szerepét és a magyar vonatkozású csillag-neveket, Hold-felszíni neveket kérte számon.

Az előadás rövid kivonata Csillagtérképekről címmel jelent meg az MTFSZ Szélrózsa '84 évkönyvében, különnyomatként pedig a Térképvilág első füzetében, 1984-ben.

A vízügyi térképezés történetéből*Előadás, 1983. május 11.*

Az előadás a magyarországi földmérés és térképészet történetírásának szervezéséhez kapcsolódott, amikor Hrenkó a hidrológusokat ösztönözte a vízügyi térképezés összefoglaló fejezetének megírására.

Az előadó ismert térképanyomatok diaképeit vetítve ismertette azok vízföldrajzi vonatkozásait, miáltal a térképbarátok egy újabb szakterület rejtélyeibe nyertek bepillantást.

A hozzászólásokban szó volt a magyarországi árterületeket túlzottan ábrázoló ún. mocsár-térképről. Hrenkó a kéziratos térképek bevonását javasolta a kutatásba.

A téma feldolgozása más fórumokon folytatódott. Az előadásból szép cikksorozat kerekedett (Hidrológiai Közöny 1986-1989: A régi térképek vízföldtani tanulságai a XVI...XIX.sz. második felében kiadott térképek tanulmányozása alapján, négy részletben.)

Hrenkó Pál

Marsigli hadmérnök térképei három évszázad távlatából*Előadás, 1983. június 8.*

Luigi Ferdinando Marsigli grófról születésnek 325. évfordulóján emlékezett meg a népes hallgatóság.

A tudós katona 300 éve lépett először hazánk földjére. Nevét közel kétévtizedes katonai és diplomáciai tevékenységével írta be történelmünkbe. Duna-monográfiájával hathatósan hozzájárult hazánk eladdig ismertlen földjének és kultúrájának megismertetéséhez. Őt tekinthetjük a magyarságtudomány, a hungarológia megalapítójának. Asztrogeodéziai és terepfelvételi munkája nyomán rajzolódott ki a Duna helyes futásiránya, amit előtte két évszázadon át a térképszerkesztők nem ismertek.

Az előadó az évforduló kapcsán jó előre, felterjesztésben kérte a Magyar Országos Levéltár főigazgatójától az olaszországi gazdag Marsigli-hagyaték térképi anyagának mikrofilmetezését. Azonban a véleményezésre felkért szakember (az ELTE Térképtudományi Tanszék vezetője) ezt nem tartotta fontosnak, mivel az olaszországi anyagnak már birtokában vannak. Az előadó turistaként kétszer is járt Bolognában és sajnálattal győződött meg a hazai kutatás hiányáról. Fényképen mutatta be az általa felfedezett eredeti kéziratos térképeket és a Lázár-térkép feltételezett szerzőjének működését tanúsító jegyzőkönyvi dokumentumot.

Az előadásból több publikáció jelent meg: (Dunakanyar 1983.1., Műemlékvédelem 1986. 1., GK 1985.6.)

Az erdészeti térképezés történetéből*Előadás, szeptember 14.*

Az előadó okleveles erdőmérnök, a MÉM Erdőrendezési Szolgálat osztályvezetője, leginkább az erdészeti térképezés légifényképezési szakterületén otthonos. Az előadást eredeti térképekkel és a néhány régi térkép fényképmásolatával szemlélte. Felemlítette a Mária Terézia-féle erdőrendtartást, az 1800-as közalapítványi erdőfelmérési utasítást, amely szabályozta a méretarányt: 1" aránylik a 80, 120, 160, 200, 400°-höz. az 1852. évi osztrák erdőtvényt (az 1857.évi nyílt parancs terjesztette ki hazánkra).

Az 1879. évi (XXXI.tc.) erdőtvény és az 1880. évi (23 374 FM) utasítás 90 évre megszabta az erdészeti térképezést. A gazdasági térképnél 1:11 520, az átnézetieknél 1:28 800 méretarányt rendelt el. Az újabb rendelkezések 1920-ból és 1935-ből valók és a magánerdőkre is kiterjedtek.

Az 1955.évi 100 OEF sz. erdőrendezési utasítás előírta a méterrendszer alkalmazását, a területszámításban a hektár bevezetését. A térképek méretaránya 1:10 000, az áttekintőlapoké 1:50 000. Ez utóbbiak készítését később éberségi okokból leállították.

Az 1961. évi VII. törvény szellemében kiadott 3/1971 MÉM rendelet bevezette a légifénykép felhasználását, a községhatáros térképek helyébe pedig az országos szelvényezést. Az adatok feldolgozása központosítva, számítógépekkel történik. A 10000-es térképek fényképezési úton felére kisebbített (1:20 000) nyomatait a hegyvidéki térképek esetében szintvonalrajzzal felülnyomják.

Az erdőgazdaságokról 50 000-es, az országról 500 000-es áttekintőtérkép készül. A rövid összefoglalás megfelelő áttekintést nyújtott a magyarországi erdészeti felmérés és térképezés történetéből.

Az előadás átdolgozott anyaga, Az erdészeti térképek készítése címmel jelent meg. (GK 1985.2).

Fallenbüchl Zoltán

A XVI-XVII.századi térképeink*Előadás, 1983. október 12.*

Az idegenben kiadott térképek kevésbé ismert világába kalauzolta a népes hallgatóságot az előadó, az OSZK kézirattárában évtizedekig kutató tudós.

Diaképek vetítésével a Lázár-térképtől kezdve Honter, Zsámboki munkái után főképpen az osztrák és németalföldi kiadásokat sorakoztatta fel. Legtöbbet a Blaeu-kiadásokkal foglalkozott, majd a francia és olasz térképezéssel, már a török uralom utáni időkbe tért át.

Meglepő otthonossággal mozgott a nyugati officinák berkeiben, és mindig felemlítette a hazai kapcsolatokat, a Zrínyiek, Nádasdy, Bethlen stb. szerepét. Különösen Hevenesi kisatlaszát, majd a Magyar Kamara kiadásában megjelent Müller-féle kitűnő Magyarország térképet vizsgálta sokoldalúan.

A korszak kiváló ismerőjeként jó összefoglalást nyújtott a törökkori magyarországi térképészetről. Az előadás anyaga számos korábbi tanulmányban megjelent: A Blaeu-térképpofficina atlaszkiadásai és magyar vonatkozásaik (OSZK Évkönyve) stb.

Molnár Sándor

Beszámoló a GK-ban

1983. október

Térképbarátok Köre címmel ismertette a klub munkáját a Geodézia és Kartográfia folyóiratban. Rámutatott, hogy a kör tagjaira a térképek mindenekfeletti szeretete jellemző. Hobbijuk a térkép. Körükben a geológus, a csillagász, a nyelvész, a régész ugyanúgy megtalálható, mint az író, a sportoló és természetesen a térképpel hivatásszerűen foglalkozó szakember is.

A Geodéziai és Kartográfiai Egyesület rendezvényeivel szemben a klub javára írta a résztvevők állandó nagy számát, a hallgatók elmélyült figyelmét. Nem zavarják az előadást az órájukra tekintetők és a helyiséget idő előtt elhagyók. Szinte nincs olyan összejövetel, amely fél nyolc előtt befejeződné, de azt követően is kisebb csoportokra oszolva, hazafelé menet még tovább folyik a témával kapcsolatos beszélgetés. A legkülönbözőbb foglalkozású tagság körében szövegszerűen olyan kapcsolatok, amelyek egyébként nem jöhetnek létre. Jó példaként a régészek és a térképészek közötti kapcsolatot említette. Sándorfi György várkutató előadása nyomán újabb előadás született a légifelvétel feldolgozásának korszerű eljárásairól.

Klubnap

1983. november 9.

A tagok jó előre fel lettek kérve, hogy mondják el véleményüket a klub eddigi működéséről és tegyenek javaslatokat a jövőre, továbbá mutassák be cserére javasolt térképeiket.

Az összejövetel élénk társalgás közepette folyt. Piróth Eszter a TIT képviseletében térképkiállítás rendezését javasolta. Az elnök a penci obszervatórium látogatását szorgalmazta. Hrenkó egy dunántúli autóbusszirándulás tervét vetette fel (Nadapi ősjegy, ácsi mérnöksír, győri alapvonal, pannonhalmi térképtár), vagy a közelben folyó felmérési, iskolai-gyakorló mérési bemutatót javasolta.

Molnár Sándor felvetette, hogy a selejtezett 10 000-eseket meg akarja menteni az elégetéstől, amit a Tv-ben bemutatott könyvértékesítéshez hasonlított, de titkosság miatt tanácsstalan. Mindenkinek ígért egy Budapest térképet.

Az elnök bejelentette, hogy a TV Kalendárium műsorában pénteken 6,5 percen bemutatják a térképbarátokról szóló riportot. Időközben jött a hír, hogy a riportban szereplő hegymászó a Himalájában meghalt.

Kiosztották az Utinform selejtezett munkatérképeit, amelyek Bozán György figyelmességének köszönhetőek. A

titkár beszámolt a tagságról: 72 fő van, akik tagsági díját is rendezte.

Tévériport

1983. november 28.

A TV pénteken este 18 órakor a Kalendárium című műsorában Juhász Árpád, a TIT Stúdió igazgatója mutatta be a baráti kör néhány tagját: Skerletz Iván elnököt, Hrenkó Pál és Nováki Gyula tagokat. Ki-ki ismertette munkáját, kutatása eredményeit és térképgyűjteményének érdekesebb darabjait. A beszélgetésből a sokszínűsége is fény derült. Skerletz a sporttérképekről és az éppen folyó Himalája-expedícióról, Hrenkó kutatásairól és gyűjteményeiről, Nováki a Gellért-hegy-i földvárkutatásáról adott tájékoztatást. A riport Hrenkó lakásán (Alkotás u. 25) október 27-én délután készült.

Elismerés

1983. november 28.

A Térképbarátok Köre sikeres működésének eredményeképpen a Geodéziai és Kartográfiai Egyesület új, az 1980. évihez képest megújított alapszabályába, a 7/n pontban az alábbi feladatot foglalták be: "Támogatja a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Térképbarátok Körének munkáját."

Az alapszabályt a közgyűlés 1983. november 28-án elfogadta, és az hatályba lépett (GK. 1984.2.138.)

Klinghammer István

A térképészképzés története és hagyományai Magyarországon és a világban

1983. december 14.

Az eredetileg november 9-re hirdetett időpontot az előadó külföldi útja miatt kellett áthelyezni.

Az ELTE TTK térképtudományi tanszék tanára széleskörű áttekintést nyújtott a külföldön tapasztalt és a más forrásokból megismert térképészképzésről, majd a hazai állapotokat ismertette. Az összehasonlítás megnyugtatónak hatott, de az előadó rámutatott az újabb és szigorúbb követelményekre, amelyekkel lépést kell tartani.

A felmerült kérdések megválaszolása után az előadó új könyvét dedikálta, amelynek társszerzője: Földünk tükre a térkép (Gondolat, 1983)

Folytatás a következő számban.

Magyarország legnagyobb földreformja

A Magyar Térképbarátok Társulata 1993. november 17-i ülésén elhangzott előadás.

Immár harmadik éve van folyamatban Magyarország eddigi legnagyobb "földreformjának", az 1991-1992 években megalkotott kárpótlási törvényeknek a végrehajtása. Szeretném érzékeltetni – a korábbi földreformokhoz hasonlítva – ennek a mainak a nagyságrendjét és a számadatok tükrében bemutatni azt a nagy erőfeszítést amit a kárrendezési és a földhivatalok fejtenek ki e nagy munka eredményes befejezése érdekében.

Az **első földreformról** az 1920. évi XXXVI. tv. rendelkezett. Ez a földreform Nagyatádi Szabó István nevéhez fűződik, aki mint földművelésügyi miniszter és a Kisgazdapárt alapítója tevékeny részt vállalt ennek megvalósításában. 948 000 kh, azaz megközelítően **570 000 ha** termőföld került kiosztásra **411 000 földigénylőnek**.

A **második földreform** elrendeléséről az 1945. évi VI. törvénycikk gondoskodott, törvényerőre emelve a Debrecenben 1945. március 15. napján kibocsájtott 600/1945 M.E. számú a "NAGYBIRTOKRENDSZER MEGSZÜNTETÉSÉRŐL ÉS A FÖLDMŰVES NÉP FÖLDHÖZJUTTATÁSÁRÓL" szóló rendeletet.

Ekkor 3 260 000 kh, azaz **1 876 000 ha** termőföld, illetve telekingatlant kapott **730 000 földigénylő**.

A **harmadik "földreform", a kárpótlási törvények végrehajtása** a két előbbinél lényegesen nagyobb volumenű. A kárpótlásra jogosultak száma meghaladja az **1.4 millió főt**. Nevesíteni kell kb. **1.4 millió termelészövetkezeti tag részaránytulajdonát, illetve 0.5 millió termelészövetkezeti és állami gazdasági alkalmazott, a kárpótlási törvény alapján kapott, földtulajdonát.**

	Földtulajdon igény:	
	mill. AK	mill. ha
Kárpótlást kérők AK igénye	41.3	3.0
Részaránytulajdonban van	38.6	2.1
Tagi-alkalmazotti alap	10.5	0.7
Összesen	90.4	5.8

Mivel a magyar földkataszterben az aranykorona érték 124 millió, látható, hogy annak 3/4-ed része valamilyen formában érintve van.

Az **I. kptv.** az **1991. évi XXV. törvény**, amely 1991. augusztus 10-én lépett hatályba. E törvény alapján azokat a természetes személyeket illeti meg a kárpótlás, akiknek magántulajdonát az 1949. június 8-át követően alkotott jogszabályok alkalmazása következtében sérelem érte. Az 1939. május 1. és 1949. június 8. között alkotott jogszabályok miatti vagyoni sérelmet szenvedettekre ugyancsak az ezen törvényben meghatározott elvek szerint kidolgozott **1992. évi XXIV. törvény**, a **II. kptv.** előírásai az irányadóak.

Kárpótlásra jogosultak köre

Kárpótlásra jogosult az,

- aki magyar állampolgár,
- aki a sérelem elszenvedésekor magyar állampolgár volt,
- akit magyar állampolgárságtól való megfosztással összefüggésben ért sérelem,
- a nem magyar állampolgár, aki 1990 december 31.-én életvitelszerűen Magyarországon élt.

Ha a volt tulajdonos elhalálozott, kárpótlásra leszármazója ennek hiányában túlélő házastársa tarthat igényt. A leszármazók egymás között egyenlő arányban jogosultak kárpótlásra. Ezzel ellentétes, korábbi végrendeleteket sem lehetett figyelembe venni.

A kár mértékének meghatározása

Termőföld esetén a kár mértékét a termőföld kataszteri tiszta jövedelme alapján kell megállapítani úgy, hogy egy AK érték ezer forintnak felel meg. Erdők esetében az AK érték négyszeresét kell alkalmazni.

A kár mértéke:	A kárpótlás mértéke:
0 – 200 000 Ft-ig	100%
200 001– 300 000 Ft-ig	50%
300 001– 500 000 Ft-ig	30%
500 000 Ft fölött	10%

A kárpótlás mértéke tulajdoni tárgyaként és volt tulajdonosként az **5 000 000 Ft-ot** nem haladhatja meg.

A kárpótlás összegéről a kárpótlásra jogosult kárpótlási jegyet kap. A kárpótlási jegy három évig kamatozik. A kárpótlási jegy átruházható.

Ha a kárpótlásra jogosult vállalja, hogy az adóhatóságnál az árveréstől számított 30 napon belül mezőgazdasági vállalkozóként bejelentkezik, mezőgazdasági vállalkozói támogatásként – az árverésen való termőföldvásárlás céljából – igényt tarthat a kár mértéke és a kárpótlás összege közötti különbözetre. A kárpótlás és a támogatás együttes összege nem haladhatja meg az **1 millió Ft-ot**.

A vállalkozói támogatáson vásárolt termőföldre, az ingatlanvilvántartásban, 5 évre szólóan, jelzalogot és elidegenítési tilalmat kell bejegyezni.

Épületek kárpótlása

Lakások alapterülete	Ft/nm
Budapesten	
I. lakbérövezet	2000.00
II. lakbérövezet	1500.00
III. lakbérövezet	1000.00
Városban	800.00
Egyéb településen	500.00
Üres belterületi építési télek	200.00

A földalapot képzése

A kárpótlási földek kijelölése érdekében el kellett számolni a gazdálkodó üzem teljes földterületével. Ennek szabályait az 1992. évi II. törvény az úgynevezett Átmeneti törvény tartalmazza. A törvény négy földalapba rendeli sorolni a földterületeket. Ezek:

- Részaránytulajdoni földalap
- Állami-tulajdoni földalap
- Tagi-alkalmazotti földalap
- Kárpótlási földalap

A törvény vásárlási jogot biztosít a szövetkezeti föld használatára arra, hogy 5 évnél hosszabb bérlet esetén a föld tulajdonjogát a polgári jog szabályai szerint megszerezhesse.

Az alapok képzésénél az volt a kiindulási alap, hogy először a részaránytulajdonosok földalapját kellett meghatározni. Ezt a munkát a gazdaságok a földhivatalok segítségével végezték el. Ugyancsak el kellett különíteni az állami tartalék területeket is. E két földalapba nem tartozó területeket 50–50%-nak megfelelően kellett a tagi-alkalmazotti és a kárpótlási földalapba helyezni.

Ha a tagi-alkalmazotti földalap képzésénél nem volt szükség a felosztandó terület 50%-ára, a maradékkal a kárpótlási földalapot megnövelhették. Ugyancsak lehetőség volt az állami földtulajdonú földek kárpótlási földalapba való kijelölésére is.

A kárpótlási törvények lehetővé teszik a szövetkezetekben a szövetkezeti tagok és alkalmazottak, állami gazdaságnál az alkalmazottak földtulajdonhoz juttatását. Tagok esetében 30 AK-ig alkalmazottak esetében 20 AK-ig lehetett kiegészíteni meglévő földterületeiket, illetve ennyi AK értékű területet kaphattak. A nyugdíjas tagokat és alkalmazottakat a juttatásnál figyelembe lehetett venni.

A termőföld licitekről

A kárpótlásra kijelölt földeket árverésen, licitálással lehet megszerezni. A licitáláson a saját jogon szerzett kárpótlási jeggyel vagy utalvánnyal az a kárpótlásra jogosult személy vehet részt:

- akinek a földje a gazdálkodó szervezet tulajdonában van,
- aki a termőföldet árverező szövetkezetnek 1991 január 1-én és az árverés időpontjában is tagja,
- akinek 1991 június 1-én abban a községben, városban volt az állandó lakhelye, ahol az árverező szövetkezet termőföldterülete van.

Az árverésen a kárpótlásra jogosult nevében – meghatalmazás alapján – képviselője is eljárhat. A meghatalmazást közokiratban vagy teljes bizonyító erejű magánokiratban kell foglalni.

Az árverések meghirdetése, lebonyolítása

Az árverésre kerülő termőföldek helyrajzszámát, területét, művelési ágát és kataszteri tiszta jövedelmét a Magyar Közlönyben meg kell hirdetni. Megjelenik ezen kívül egy

országos napilapban, az Új Magyarországon is. Korábban egy megyei újságban is meg kellett jelentetni, de a nagy hirdetési költségek miatt ettől később eltekintettek.

Az árverést a gazdaság székhelye szerint illetékes megyei (fővárosi) kárrendezési hivatal államigazgatási jogkörben eljáró dolgozója vezeti.

Az első árverést akkor lehetett kitűzni amikor adott közlésben a gazdaságra vonatkozóan bejelentett kárpótlási igények AK-ban kifejezett összegének a 30%-át elbírálták. A következő árverés az elbírálás 70%-ánál, a harmadikat az összes kérelmek elbírálása után két hónapon belül.

A kárpótoltak a kárpótlás összegéről az illetékes kárrendezési hivatal által kiállított határozattal értesülnek. A határozat kézhezvétele után a területileg illetékes bankfiók adja ki a kárpótlási jegyet vagy utalványt. Árverezni csak ezek birtokában lehet. Az árverésre jelentkezőnek igazolnia kell személyi azonosságát, a lakhely megállapítása és a saját jogon szerzés ellenőrzése miatt.

A licitáló a jelentkezéssel egyidejűleg kötelezettséget vállal arra, hogy a megvásárolt termőföldet 5 éven belül nem vonhatja ki a mezőgazdasági termelésből és tudomásul veszi, hogy 3 éven belüli eladás esetén, az eladónak a föld vételárát, az eladás évében, személyi jövedelemadója megállapításához be kell vallania.

A licitálásokra művelődési házakban, polgármesteri hivatalokban esetenként fedett sportcsarnokban kerül sor. Az árverési procedúra igen adminisztráció igényes. A kárrendezési hivatal dolgozóit számítógépek segítik feladataik ellátásában.

A licitáláshoz a vásárlók tárcsát kapnak és vételi szándékukat annak felemelésével jelzik. A földterületek helyrajzszámoként kerülnek árverezésre. A kikiáltási ár 3 000 Ft. A legalacsonyabb ár 500 Ft. Ha egy tábla több személy tulajdonába kerül a táblán belüli elhelyezkedés sorrendjét meg egyezéssel, ennek hiányában sorsolással döntenek el. Ha valaki a már bejelentett vételtől visszalép, elveszti letétbe helyezett kárpótlási összegének 20%-át.

Az árverések állása 1993 novemberében

A kárpótlásra kijelölt 38 000 000 AK értékű elárvereztek 22 000 000 AK értékű termőföldet. Ebből erdő volt 444 100 AK (2%).

A meghirdetett árverések száma: 11 666. Ebből elmaradt 140 (1.2%). Eredménytelen árverés volt 1 167 (10%).

Földtulajdon szerzett személyek száma	260 000.
Várható tulajdonosi szám	450 000.
Egy fő által vásárolt AK átlagos nagysága	84.27 AK.
Egy AK átlagára országosan	650 Ft.
Előfordult legmagasabb licitár	2 000 000 Ft.
Eladva a kárpótlási terület AK összege	60%-ban.
Kárpótlási jegyen vásárolták a földek	95%-át.
Utalványra vásárolták a földek	5%-át.
Kibocsájtásra tervezett kárpótlási összeg	220 Mrd Ft.
Kibocsájtásra került eddig kb.	130 Mrd Ft.
Kibocsájtásra került utalvány értéke kb.	3 Mrd Ft.

A kárpótlási pénzek felhasználása:

Pénzpiacon forog eladásból	80 Mrd Ft
Állami vagyont vásároltak	12 Mrd Ft
Önkormányzati lakást vásároltak	1 Mrd Ft
Életjáradákra cseréltek (1500 fő)	0.1 Mrd Ft
Az I. kptv. alapján átlagos kárpótlási összeg	71 000 Ft
A II. kptv. alapján átlagos kárpótlási összeg	184 000 Ft

A budapesti lakosok nemcsak a főváros területén, de mindazon településeken vásárolhatnak termőföldet amely üzemnek az üzemi központja a főváros területén van vagy amely gazdaság központja nincs ugyan a fővárosban, de valamelyik kerületében termőfölddel rendelkezik.

Gazdálkodó szervezetek:

Törökbálinti Állami Gazdaság
SASAD RT.
Rozmaring Mgtsz.
Kertészeti Egyetemi Tangazdaság
Szilasmenti Mgtsz.
Vörösmarty Mgtsz.
Magyar-Bolgár-Barátság Mgtsz.
Csepeli Duna Mgtsz.
Dunavarsányi Petőfi Mgtsz.
Rákosvölgye Mgtsz.
Rákosmezeje Mgtsz.
Óbuda Mgtsz.
Ócsa-Soroksár Mgtsz.
Gyáli Holding Szövetkezet
Vecsési Férihegy Mgtsz.

A főváros kerületeiben és a felsorolt gazdaságokhoz tartozó községekben zajló árveréseken több százan, esetenként ezernél is több földvásárló jelentkeznek egy-egy alkalommal. Emiatt az árverések több napig, van úgy hogy egy hétnél is tovább tartanak. Az egy árverező által megszerzett földmennyiség minimális (átlagosan 2500 – 3000 nm). Az egy AK-ra jutó átlagár megközelíti a 3000 Ft-ot. Budapesten a legmagasabb licitár eddig 100 000 Ft/AK volt.

Eddig 155 000 külföldi igénylő adott be kárpótlás iránti kérelmet.

Vagyoni kárpótlásért	65 000 igénylő.
Politikai meghurcolásért	90 000 igénylő.

A III. kptv. – az 1992. évi XXXII tv. – az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról rendelkezik.

Kárpótlás az élet elvesztéséért	1 000 000 Ft.	
Kárpótlásra jogosult:	élő özvegy, élő gyermek, élő szülők, ezek hiányában élő testvér	500 000 Ft.
Egyházi személy esetén	egyháza	500 000 Ft.

Kárpótlás szabadságelvonásért

30 napot meghaladó szabadságelvonás esetén havi

11 000 Ft. Ha a jogosult elhalálozott, túlélő házastársa ennek 50%-át. Halálbüntetés esetén, de azt nem hajtották végre +20%. Szovjetunióban töltött hadifogság 1945. augusztus 1-től számítódik.

A harmadik kárpótlási törvény alapján kapott kárpótlási jegyek is felhasználhatók termőföld vásárlásra.

A kormány módosította a kárpótlási törvény végrehajtására vonatkozó 104/1991 (VII.3.) kormányrendeletet. Az árverezések 1993. december 31-ig kitűzött határidejét 5 hónappal, azaz 1994. május 31-ig meghosszabbította.

Újabb kárpótlási jogszabály kiadása várható

Készülőben van a IV. kptv. tervezete. Ennek értelmében a vagyoni kárpótlás általános szabályai szerint kárpótlási jegyet kapnának azok is akiket tulajdonuktól nemzetközi szerződés végrehajtása során fosztottak meg. Először a párizsi békeszerződés alapján mondták ki, hogy magyar állampolgároknak a szövetséges hatalmak területén lévő tulajdona és pénzbeni letétje a magyar háborús jóvátétel részét képezi, a tulajdonosokat pedig a magyar államnak kell kártalanítania. Hasonló helyzet alakult ki a Csehszlovákiával és Jugoszláviával kötött szerződéseknél is.

Állami tulajdonú kárpótlási földalap

Az I. kptv. 19 szakasza szerint, az állam a szövetkezeti földek árverésével egyidőben, illetőleg azt követően állami tulajdonú földeket is árverésre bocsát. Az így árverésre bocsátott termőföldek AK értékének el kell érnie a szövetkezetek által árverésre bocsátott termőföldek AK értékének legalább 20%-át. Ezek kijelölése most van folyamatban. Ezek a termőföldeken tartandó árveréseken bárki résztvehet, akinek saját jogon szerzett kárpótlási jegye van. A lakhelyet senkinek sem kell igazolnia. Ezeknek az árveréseknek a befejezési határideje nincs előírva. Ilyenformán az árverések előreláthatóan még 1994. év végéig is eltarthatnak. Országosan egyébként még legalább száz mezőgazdasági üzem földalapkijelölésének nincs meg a jogerős határozata.

Földhivatali feladatok a kárrendezéssel kapcsolatosan

A kárrendezési hivatalok mellett a legnagyobb munka a földhivatalokra hárult. A tulajdonjogot bizonyító iratok 95%-át a földhivataloktól szereztek be a kárpótlást igénylők. Ez azért vált lehetővé, mert sem a volt telekkönyvi, sem az ingatlannyilvántartási iratok nem selejtezhettek és így rendelkezésre álltak. Ha mégis előfordult, hogy valamilyen ok következtében a régi okmányok megsemmisültek, a levéltárakhoz lehetett fordulni.

A földhivatali feladatok teljes felsorolására nem tudok vállalkozni. Csupán vázlatosan szeretném érzékeltetni, hogy milyen nagy munka vár még a földhivatalokra az árverezések befejezése után is.

Földhivatali feladatok

Földhivatali feladatok az árverés előtt:

- a kárpótlásra kijelölt területek numerikus felmérése,
- a művelési ágak bemérése,

- a minőségi osztályok felülvizsgálata,
- a készült térképek digitalizálása,
- új területi szabványok érvényesítése (400 nm. ill. 5000 nm.),
- a változások gépi adatállományba való érvényesítése.

Földhivatali feladatok az árverezést követően:

- a liciteken megvásárolt földek kimérése, birtokbaadása,
- a tulajdonjog ingatlannyilvántartási bejegyzése,
- a tsz tagok nevesített földtulajdonának ingatlannyilvántartási bejegyzése, a részaránytulajdonosok különlapjainak felfektetése,
- tagi-alkalmazotti különlapok elkészítése,
- az árverésen el nem kelt földek tsz. tagok közötti szétosztása után arra a tulajdonjog bejegyzése,
- az árverésen el nem kelt Magyar Állam tulajdonában lévő földek önkormányzati tulajdonba adása,
- kárpótlási változási vázrajz készítése,
- kárpótlási kiosztási földkönyv készítése.

Kárpótlással kapcsolatos jogszabályok

1991. évi XXV. tv. a tulajdonviszonyok rendezése érdekében az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról. (I. kárpótlási tv.)
(módosította az 1991. évi L., az 1993. évi II. tv.)

104/1991. (VII.3.) korm. r., az 1991. évi XXV. tv. végrehajtásáról.

101/1991. (VII.27.) korm. r., az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal, valamint megyei (fővárosi) kárrendezési hivatalok létrehozásáról.

51/1992. (III.18.) korm. r., a volt nyugati hadifoglyok hiteltulványaival kapcsolatos pénzkövetelésekről és nyugdíjuk kiegészítéséről.

28/1991. (II.21.) korm. r., az Egzisztencia-hitelről és a részletfizetési kedvezményről.

86/1992. (V.22.) korm. r., a részleges kárpótlással kapcsolatos földügyi feladatokról és végrehajtásuk költségvetési támogatásáról.

1992. évi XXIV tv. a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában az 1993. május 1-jétől 1949. június 8-ig terjedő időben alkotott jogszabályok alkalmazásával igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról. (II. kárpótlási tv.)

92/1992. (VI.10.) korm. r., az 1992. évi XXIV. törvény végrehajtásáról.

1992. évi XXXI. tv. a kárpótlási jegyek életjáradékra váltásáról. (módosította az 1992. évi LXXX. tv.)

87/1992. (V.29.) korm. r. a kárpótlási jegyek életjáradékra váltásának eljárási szabályairól.

1992. évi XXXII. tv. az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról. (III. kárpótlási tv.)

11/1992. (VII.1.) korm. r. az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló 1992. évi XXXII. törvény végrehajtásáról.

172/1992. (XII.23.) korm. r. az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló 1992. évi XXXII. törvény végrehajtásáról.

1992. évi IL. tv. a kárpótlási jegy termőföldtulajdon megszerzésére történő felhasználásának egyes kérdéseiről. (módosította az 1993. évi LVII. tv.)

1993. évi II. tv. a földrendező és földkiadó bizottságokról. (módosította az 1993. évi LVII. tv.)

109/1993. (VII.29.) korm. r. az életüktől és szabadságuktól politikai okból megfosztottak kárpótlásáról szóló 1992. évi XXXII. tv. módosításáról.

VÁZLAT az ÁRVERÉS során szerzett

FÖLDTULAJDONHOZ

Tulajdonos : DR. BACSA IMRE

PEST megye, 1021 Bp. Budakesi u 54/B 68/310/93 ikt. szám

Tisztelt ASSZONYOM/URAM !

Kérjük, hogy e vázlatot őrizze meg. Az árverést követően az árverési jegyzőkönyv alapján a terület szerint illetékes földhivatal várhatóan 60 napon belül földrészletét a helyszínen kitüzi. Felhívjuk figyelmét, hogy az 1992. évi IL. tv. 8. par. szerint a tulajdonul megszerzett földrészlet terület nagysága és AK értéke a részletes földmérési munkák során hivatalból kiigazítható. További mezőgazdasági munkájához sok sikert és jó egészséget kívánok a hivatal valamennyi dolgozója nevében.

TÖRÖKBALINT, 1993. AUGUSZTUS 12.

Dr. Bacsa Imre

átvevő aláírása

Fejér K.

átadó aláírása

A térkép készítője: Fejér Kálmán

A Zsolna melletti Bánzaboson született 1910-ben, ahol édesapja magyarosító néptanító volt. Négy gyermeket nevelt. Kálmán tíz éves korára egyformán beszélt magyarul és szlovákul. Ekkor beadták a kőszegi "cőgeráj"-ba, ahonnan később a soproni hasonló hadapródiskolába került. Ezen iskolák elvégzése után felvették a Ludovika Akadémiára, ahol megtanult németül is és az évek során 63 vizsgát tett le sikeresen. 1934-ben avatták hadnaggyá. Mint fiatal tiszt több egységnél szolgált, 1941-ben határavadász őrsparancsnok volt Kozma István altábornagy főnöksége alatt. A II. világháború alatt frontszolgálatra jelentkezett és a Don-kanyarban vezérkari százados, századparancsnok lett. A visszavonulás során Battonya térségében tért haza, századának elvonulását saját géppuskatűzzel fedezte. Nem engedte, hogy katonái fegyverüket elhagyják, megszökjenek. Pár nappal később csapata mégis szétszaladt és ő is átvedlett civille. hónapokig bujkált egy tanyaán.

Az újjászervezett magyar hadseregben Pécsen kapott beosztást: határavadász egység parancsoka lett, alezredes / rendfokozattal. Ezalatt állandó érintkezésbe került a bolgár katonákkal, megtanulta nyelvüket. Ő építtette Harkányban a bolgár katonahősök temetőjét.

1950-ben több tisztársával együtt letartóztatták. Az ÁVH celláiban hónapokig gyötörték. Háborús cselekményeit háborús bűnökként értékelték és más tiszteket és tábornokokat terhelő vádlásokat akartak belőle kicsikarni.

Bíróság elé állították, halálra ítélték, amit később 15 évi börtönre változtattak. Sokáig dolgozott a csolnoki rab-bányában, majd a budapesti Gyűjtőfogházba került. Itt megtanult rabtársaitól angolul. 1956. október 25-én jött ki a börtönből. Testvére, Fejér Ferenc, aki szintén hasonló okok miatt raboskodott, ugyanakkor szabadult és azonnal el is hagyta az országot. A két testvér csak 33 év után találkozott ismét, néhány órára.

1957. tavaszán a hatóságok Fejér Kálmán szabadulását legálissá tették. Mivel feleségét rabsága alatt az ávosok elválni kényszerítették, így 1957. nyarán ismét megnősült. Schmickl Juliannát vette el Budafokon. Nyugdíjazásáig az Albertfalvi Cérnázógyárban dolgozott, mint anyagbeszerző és kazánfűtő.

Tizenöt éven át tartottam vele a szinte mindennapos kapcsolatot 1993. márciusáig. Addig nem rehabilitálták.

Az általa készített térképet, ami most bemutatok, ő ajándékozta nekem.

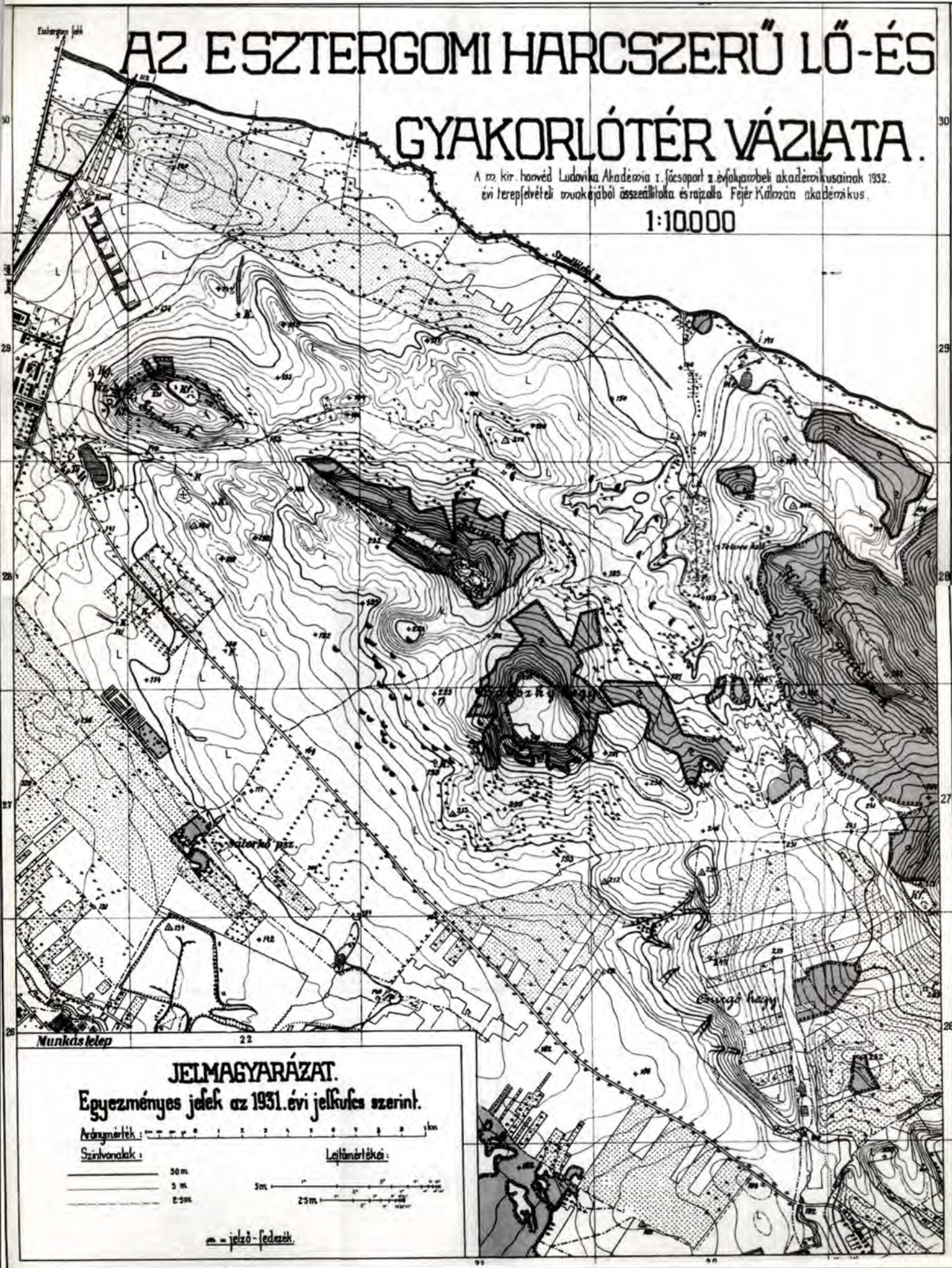
Szirtes Tibor
1118 Budapest.
Brassó út 106.

AZ ESZTERGOMI HARCSZERŰ LŐ-ÉS GYAKORLÓTÉR VÁZLATA.

A 22. kir. honvéd Ludovika Akadémia I. főcsoport 2. évfolyambeli akadémikusainak 1932. évi terepfelvételi munkájából összeállította és rajzolta Fejér Károlyné akadémikus.

1:10000

JELMAGYARÁZAT.

Egyezményes jelek az 1931. évi jelkötés szerint.

Aránymérték: 1 km

Színvonaltak:

30 m
 5 m
 2.5 m

Lejtőmértékek:

1:1
 1:2
 1:3
 1:4
 1:5

= jelző-fedezék.

OFEN

DONAU

PESTI

Gulgen B.

Peters

Lorchen B.

Sachsenfeld
(Albert Falu)

Mayerfys M.H.

Mayerfys Garten

Pulverkammer

Militär Garten

Alte Stadt

Theresienstadt

Üllői linie

Steinbrucher Linie

Kudava der Lagerbaraken

Schweineställe

Grosse Saalachen

Wettrenplatz

Klein Saalachen

Vieh Markt

Hatvaner Linie

Reiter Hof

Reiter Hof

Reitbahn

Reitbahn

Reitbahn

Reitbahn

Reitbahn